

श्रीगणेशायनमः श्रीसरस्वत्यैनमः श्रीवेदव्यासायनमः नारायणं नमस्कृत्य नरं चैव न
 रोजमम् देवीं सरस्वतीं व्यासं ततो जयमुदीरयेत् १ जनमेजय उवाच कथं युधिष्ठिरः प्रीतो म
 मपूर्वपितामहः हयमेधं क्रतुवरं च क्रेवं धुमिरन्वितः २ जैमिनिरुवाच शृणु राजन् प्रवक्ष्यामि-
 धर्मराजस्य चेष्टितम् दिवं पितामहेयाते धर्मपुत्रोऽतिदुःखितः ३ यदृच्छया च सं प्राप्सं व्यासं पप्र
 च्छ सादरम् केनोपायेन मे ब्रह्मन् गोत्रहत्याकृतं भयम् ४ ध्रुवं विनाशमाप्नोति तन्मे ब्रूहि तपो धन
 विना भीष्मेण कर्णेन तथा द्रोणेन वर्जितम् ५ न मे प्रीतिमदं राज्यं यद्राजस्वरवदायकम् कर्णस्य
 मंदिरं रम्यं ब्रह्मघोषसमन्वितम् ६ मया भूयं कृतं तच्च सांप्रतं दानवर्जितम् यत्रार्थिनां गणानित्यं
 लब्ध्वा मानं तथा धनम् ७ हर्षाद्भूणि मुंचति तत्र मुंचति शोकजम् धिङ्मदीयमिदं राज्यं यत्र भी
 ष्मो न भानुजः ८ ताभ्यां विरहितं तद्देहं च क्षर्विवर्जितम् बहुधा शासितस्तेन भीष्मेणा मितबुद्धि
 ना ९ न जहाति च मां शोको यातयित्वा तथा विधानं त्यक्त्वा राज्यं गमिष्यामि राज्यं भीमः करोतु वै १०
 यानि तीर्थानि दानानि तथा यज्ञक्रियाः शूभाः नहि पूतो भविष्यामि न पश्यामि हितं त्वहम् ११ व्या
 स उवाच मा भयं कुरु राजे दूतदोषस्ते भविष्यति तमुपायं करिष्यामि येन पूतो भविष्यसि १२ यथा
 गोत्रकृतां हिंसा मपहास्यसि पांडव अश्वमेधं क्रतुवरं यजस्व कुरु नंदन १३ रामेणापि पुरा वीरहय
 मेधत्रयं कृतम् यज्ञं कृत्वा तथा पुत्रराज्यं पालय मारिष १४ राजधर्मेण यल्लब्धं शासनान्माधवस्य तु
 तद्राज्यं तु परित्यज्य कस्माद्भुतमिहेच्छसि १५ इह लोके परां कीर्तिकुरु पुत्रकस्तस्थिराम् यावत्ते बांध
 वाः सर्वे वशागाः सन्ति सांप्रतम् १६ शरीरं दोषरहितं तावच्छ्रेयः समाचर दिवं प्राप्ताहिराजानः कृ
 त्वा पुण्यादिकाः क्रियाः १७ जैमिनिरुवाच एतच्छ्रुत्वा च वत्सस्य व्यासस्यास्य मितनेजसः उ
 वाच दीनया वाचा धर्मराजो युधिष्ठिरः १८ युधिष्ठिर उवाच न वित्तं विद्यते मत्तद्विनावित्तेन वै
 क्रतुः जायते मम विप्रर्षेण च पीडयितुं प्रजाः १९ न शक्नोमि नृपान् हंतुं पितृमातृविवर्जितान् दुर्योधनेन क्ष

जै. अ.
१

पिता पृथिवीवित्तकारणात् २० तां कथं पीडयिष्यामि धरणीं कांचनेच्छया साहाय्यं नैव पश्यामि स्त
 तदः समरेहताः २१ तस्माद्वाज्यं परित्यज्य गमनं मम रोचते किमत्रानंतरं कार्यं तन्मे गदितुमर्हसि २२
 व्यास उवाच मरुत्तेन कृतो यागस्तथा सर्वे हि जितमाः तैस्त्यक्तं बहुलं भूमौ कांचनं नृप नंदन २३
 हिमाचलेतिष्ठति तत्पतितं त्वं समानय यन्नेतुमसमर्थोस्ते विप्रा राजा समर्पितम् २४ मरुत्तेन वदान्ये
 न द्रविणं शतधामरवे युधिष्ठिर उवाच धन्योऽसौ मरुतो राजा येन यागस्तथाविधः २५ कृतो बहु
 सुवर्णाढ्यो यत्र विप्रास्तनर्पिताः त्यक्त्वा सुवर्णं च गताः कथं तदहमानये २६ ब्राह्मणानां विशेषेणा वि
 तंदुःखतरं मम मत्तः परो न निंद्योऽन्यो भविष्यति नराधिपः २७ ब्रह्मस्वेयस्य नृपतेर्मतिर्भवति दारुणा
 ग्रहणे मज्जयत्यनं शिलेवां भसि सामतिः २८ प्रहसिष्यंति मां विप्रामयज्ञेन तथाविधे अस्मदीयं धनं
 राजा प्रयच्छति हि नः करे २९ तस्मान्न कुत्सितं कर्म प्रकरोति युधिष्ठिरः एकात्रपामे महतीयन्मया संग
 रेहताः ३० कुरवो गुरवश्चैव स्तुह्यं बंधि बंधवाः संमार्जयितुमेकां हि न समर्थोऽस्मि तां च
 पाम् ३१ द्वितीयैषामहाभाग विप्रद्रव्याद्भविष्यति व्यास उवाच धन्योऽसि नृ
 पशार्तुलसम्यगुक्तं त्वया वचः ३२ ब्रह्मस्त्वं प्रतियांशं कां प्रकरोषि हृथा हि सा यदा त्यक्तं
 धनं तैर्हि स्वाम्यंते पातदागतम् ३३ रामेणापि पुरा दत्ता कश्यपाय महात्मने कथं गृहं
 ति च महो राजानः पापभीरवः ३४ दैत्यैर्जिता धरा चेयं पुनस्तैः क्षत्रियैर्जिता गतं स्वा
 म्यं च विप्राणां तस्मादोषो न विद्यते ३५ यदा धराधिपस्य हि प्राप्तेन नृपेण च तदा तस्या
 रिवलं वित्तं जायते नात्र संशयः ३६ तद्वत्त्वं समानीय कुरुयज्ञं च पांडव युधिष्ठिर उवाच
 ब्राह्मणाः कति संख्या क्व दक्षिणा कीदृशी कृतौ ३७ हयश्च कीदृशी भाव्यस्तन्मे व्याख्यातुमर्हसि
 व्यास उवाच द्विजाविंशति साहस्रामरवादौ संप्रकीर्तिताः ३८ कुलीनाः संभताः प्राज्ञा वेदशास्त्रार्थपारगाः ए
 कैकस्मै द्विजाया च दक्षिणां प्रवदामि ते ३९ एको गजोरथश्चैको हयश्चैकः सकांचनः प्रत्येकं गोसहस्रं च रत्नप्रस्थं सकांचनं ४०

भौरश्चकांचनस्यैकः प्रदेयादक्षिणामरवे यस्मिन्दिने हयोरराजन्मुच्यते प्रथमाहिसा ४१ दक्षिणाकथिता
 रम्यातुरगंकथयामिते गोक्षीरसमवर्णचकुंदेदुहिमसन्निभम् ४२ पीतपुच्छंश्यामकर्णैर्गोसर्वतोगतिमुत्तमम्
 श्यामं चापिमहीपालयज्ञेस्मिन्तुरगं विदुः ४३ चैत्रमासस्थराकायां मोच्योयंतुरगो नृप वर्षमात्रं रक्षणीयः स
 र्वयोधैर्महाबलैः ४४ पुत्रोवाबाधवः शूरो रक्षणाथं नियोज्यते स्वयं यः कुरुते यज्ञमसिपत्रव्रतं चरेत् ४५ निय
 तः स च राजेन्द्रनात्रकार्याविचारणा इष्टभोगान्वर्षमात्रं सेवन् नारीविवर्जितान् ४६ एकत्र शयनं कार्यं पत्न्या स
 हनराधिप यावदागमनंतस्य पुनरेव प्रजायते ४७ तावत्प्रयत्नवान्कर्तानिवसेन्दैर्यसंयुतः हयः पुरीषं सूत्रं वा
 कुरुते यत्र यत्र च ४८ गोसहस्रं प्रदेयं हि कर्तव्यं हवनं द्विजैः पूजनीयाश्च ते विप्रादक्षिणाभिर्न संशयः ४९
 ललाटे तुरगस्यापि पत्रं सल्लिरव्यकांचनम् बद्ध्वा स्वनाम संयुक्तं स्वप्रतापसमन्वितम् ५० कथनीयमिदं
 वाक्यं मया यंतुरगोत्तमः विमुक्तोऽस्ति नृपः कश्चित्प्रतिगृह्णातु चेद्दली ५१ यस्तु तं प्रतिगृह्णाति स जेतव्यो ब-
 लात्स्वयम् अनेन विधिना वीरक्रतुरेव प्रजायते ५२ असिपत्रव्रतयुतो बहुपुण्यफलप्रदः एवमेव पुरा
 शक्रश्चक्रे हयक्रतोः शतम् ५३ देवं दत्तमवाप्यासौ मोदते च त्रिविष्टपे हयमेधशतं च केदेवं द्रोत्रतपजितम्
 ५४ यस्तु व्रतयुतं कुर्यादश्वमेधं महाक्रतुम् स सर्वपापनिर्मुक्तः प्रकरोति वसुंधराम् ५५ अनंगं कोमवेज्जे
 ताविनाभीष्वाहिमानवः तस्माद्भीतान कुर्वति व्रतयुक्तं महामखम् ५६ यदि ते विद्यते शक्तिरनंगं प्रतिभा
 रत विजेतुं कुरुयज्ञस्य प्रारंभं कुरु नन्दन ५७ युधिष्ठिर उवाच सर्वथा हयमेधं हं शौच्योऽस्मि मुनिसत्तम
 न च द्रव्यं न च हयोन सहायाश्च संति मे ५८ भीमादयोऽपि च मया क्लेशिता बहवोरणे कर्णस्य पुत्रो बलवान् नृप
 केतुरुदारधीः ५९ बालः षोडशवर्षीयो धर्मतस्तन् योजयेत् घटोत्कचसुतं चैकं मेघवर्णं न योजयेत् ६० पिता
 स्य निहतो रात्रौ मदर्थे भानुसूनुना यस्य प्रसादात्स ततं पांडवः पृथिवीपतीन् ६१ जितवान् केशवश्चापि स दू-
 + रामाश्च वसवोरुद्वासूयोष्मिस्तथैव च ध्रुवश्च मुनयश्चैव भारसंख्याभिधीयते १ त दर्शनं स्पर्शनं क्रीडाशृंगारो गृह्यभाषणम्
 मृष्टान्नं प्रियमेकत्र शयनं भार्यया सह निर्विकारं मनः कुर्यादसिधाराव्रतं तदिदम् २

जे. अ.

२

१

२

रेमधुसूदनः श्रीमश्रीममहाबाहो कथं यज्ञः प्रजायते ६२ गोत्रहिंसां कथं श्रीमनाशयिष्ये हितदृढं बहुविधं करोया
 गस्तस्माच्छोचामि पांडव ६३ उपहास्यपदयास्ये यदि पुण्यं न जायते श्रीमउवाच हयो न विद्यते राष्ट्रे न विन्तं भव
 तोदितम् ६४ न समीपे हर्षकिशः कस्माद्योक्तं हितद्वयः समीपस्थः सदा कृष्णो विद्यते तव भारिष ६५ स
 र्वश्वसंपदः सन्ति यदिकृष्णः समीपगः सर्वपापविनिर्मुक्ताय त्नामग्रहणेन च ६६ नरा भवंति राजेन्द्र स-
 मीपस्थस्य किं फलम् नपातकं ते नृपते गोत्रहिंसा कृतं सुवि ६७ माधवेन विनायज्ञोपाययिष्यति मे मतिः
 पूर्वमेव हिराजेंद्र युद्धकाल उपस्थिते ६८ नोदितास्मवयं तेन कृष्णो नामितबुद्धिना कुर्वतु युद्धं सततमि-
 तिते विस्मृतं कथम् ६९ राजसूयांश्च मेधानां पुण्यं पावयितुं जनम् न समर्थं महाराज विना तं यज्ञनाय
 कम् ७० व्यासं पृच्छ स्वराजेंद्र क्रतुयोग्यं तुरंगमम् कुत्रापि वर्तमानं मे शंसत्वेष्टमहामुनिः ७१ जैमि-
 निरुवाच एतच्छ्रुत्वा वचस्तस्य श्रीमस्यामिततेजसः प्रत्युवाच पुनर्वा सो धर्मराज मिदं वचः ७२
 व्यास उवाच धन्यो सिवीर भद्रं ते रुचिरं तव भाषितम् हयस्तु विद्यते दरेपुरीं भद्रावतीं प्रति ७३ यो व
 नाश्वेन वीरेणारक्षमाणो दिने दिने अक्षौहिणीभिर्दशभिः पाल्यते धर्मनैदन ७४ पवनेनापि संपर्को
 लप्यते नास्य वाजिनः मानवस्य वराकस्य संख्या काग्रहणे नृप ७५ कृपणस्य यथा विन्तं पाल्यते तुरग
 स्तथा राजारक्षापरो नित्यं बलान्तं त्वं समानय ७६ तुरगं यज्ञसिद्धार्थं धर्मराजस्य पांडव ७७ इत्या-
 श्वमेधिके पर्वणि जैमिनि ये यज्ञप्रारंभो नाम प्रथमोऽध्यायः १ जैमिनिरुवाच ततो ब्रवीद्भीम
 सेनः प्रहसन्निवभारत अहं हयंतं तु बलादानयिष्यामि भारिष १ एकाकी तत्र यास्यामि जिह्वातं बलिनं
 नृपम् ससैन्यं यातुं ते राजन् संशयः सुमहानपि २ वासुदेवं चिंतयन् नरः कर्म करोति यः सर्वार्थसिद्धिं ल-
 भते सत्यमेतद्ब्रवीमि ते ३ वासुदेवमना हृत्य तपो यज्ञादिकं च यत् निष्कलं जायते सर्वं यथाभाग्यं स्य चेदितम्
 ४ नानये तुरगनाहं गतिं घोरा मवाप्नुयाम् येलोका मातृहंतृणां ये चैव पितृघातिनां ५ तेलोका मम जायेरन्यदि
 तं नानये हयम् एककूपोदकया मे येव संति द्विजातयः ६ न वेदाध्ययनं यत्र यत्र नो शिवपूजनं तत्र क्षणं निवसतां

लोकायेममसंतुते ७ इत्येवमुक्तावचनमीमसेनस्थितस्तदा युधिष्ठिर उवाच भीमसेनमहाबाहोयहं पुर
 गस्य च ८ विषमं भाति हृदये त्वयै केन हृदोदरं यो वनाशोऽपि बलवान्बलिनस्तस्य सैनिकाः ९ एकाकी तत्र गतासि
 चिंता तु महती मम जैमिनिरुवाच धर्मराजस्य तद्वाक्यं शुक्लाकर्णत्वं ज्ञो ब्रवीत् भीमसेन द्वितीयं मां सह
 यं नय माचिरम् १० भीमसेन उवाच पिता तव हृत्तोस्माभिर्यदा प्रभृतिपुत्रकं विलोक्य त्वत्सुखं लज्जा जायते
 महती हि नः ११ वृषकेतु उवाच उपकारः कृतः सम्यक् जनको मेरणे हृतः भवद्भिः क्षात्रधर्मेण कुलि
 तं तस्य नाशितम् १२ दुर्योधनस्य भृत्योऽसौ यावज्जीवं धरातले संजातो धर्मविद्वेषी समलोऽनंतवर्जि
 तः १३ क्लिश्यती च स भामध्ये द्रोपदी योषितां वरा तेन कर्णेन सा हृष्टा यथा तु विजने सती १४ गोसहस्रा
 णि मत्स्यस्य ग्रहीतानि मया श्रुतम् मत्सि त्रापांडवेनापि मोचितानोति चिंतये १५ अत्यंतमलपूर्णा य कर्णा
 य युधिपातनम् कृतं तु पांडवैर्वीरैः शुद्ध्यर्थं दानमुत्तमं १६ कश्चिद्द्रुह्याति हिंकरात्काचवापिवराटिकाम्
 दत्त्वा चिंतामणिं यद्दत्तुनेन तथा कृतम् १७ गृहांगणे वर्तमानं कस्यचित्त्वफलं तरुम् समुन्मूल्य नयेत्कश्चि-
 त्संस्थाप्य सारपादपम् १८ तदा परार्थः किं तेन ब्रूहि भीममहामते भवत्प्रसादात्कर्णोऽसौ प्राप्तवान्भास्क-
 रं पदम् १९ अपकीर्तिस्तु तस्यैवं वर्तते द्यापि भूतले तामस्मिन् यज्ञकाले तेनाशयिष्यामि पांडव २० यो वना
 श्वस्य नृपते निर्मथ्य बलसागरम् तुरंगं भीमसेनस्तु समानयतु सत्वरम् २१ जैमिनिरुवाच भीमस्त
 स्य वचः शुक्लासमालिङ्ग्याथ कर्णजम् समीपस्थं निजपौत्रमिदं वचनमब्रवीत् २२ घटोत्कचं न ते-
 पित्रा तारिताः सर्वपांडवाः स्वपृष्ठे ते समारोप्य नीता वै गंधमादनम् २३ तथा त्वंधर्मराजानं वीरपा-
 लयपृष्ठतः अहं तु कर्णपुत्रेण सहितो हयमानये २४ पार्थेन च त्वयाराजारक्षणीयः प्रयत्नतः या-
 वद्द्रुहीत्वा तुरंगं पुनरायामि सत्वरम् २५ मेघवर्ण उवाच तव गात्रात्समुत्सन्नो धीरः स च घटो-
 त्कचः पवित्रं तत्कृतं कर्म तेन कश्चात्र विस्मयः २६ तावद्रथ्याजलं हीनं यावत्सुरनदी गतम् न जा-
 यते पुनः श्रापं वारितत्पातकापहम् २७ सतां संगान् च दुष्टां किंच नैवास्ति देहिनाम् शिलारा

जैः अ.

३

अ.

२

मपदं प्राप्य किं न पूता पुराभवत् २८ पुराभिद्रावती वीरगमिष्यस्य मुना सह तत्र मानय भद्रं ते हयंतम
 ह मानये २९ भवान्युद्धगतस्यो हियुद्धं कर्तुं कर्णजः अहं स्वपृष्ठमारोप्य तुरगंतमिहानये ३० शी
 घं निर्गच्छ भीमाद्यनमस्कृत्य धराधिपम् ध्रुवस्ते विजयः पार्थ भविष्यति महद्यशः ३१ नमस्कारो ह-
 रैः पुसां किं किं कुरुते वत पुत्रमित्रकलत्रार्थं राज्यसर्गापवर्गादः ३२ हरिस्त्वयं ध्वंसयति व्याधीनाधीनि
 रस्यति धर्मैर्विवर्धयेन्नित्यं प्रयच्छति मनोरथम् ३३ किंचिन्नुद्धृतं पार्थ हरिं प्रणमतां नृणाम् श्रीमउवा-
 च धन्योसि पुत्रकुशलं भाषसे परमं हितम् ३४ त्वमागच्छ मया सार्द्धं वृषकेतुरयं तथा सहा ध्यार्थं महा-
 वीर तथा त्वमपि पुत्रक ३५ त्रयोवयगमिष्यामः परराष्ट्रेण संशयः जैमिनिरुवाच एतत्तयोः शत्रुं वाक्यं
 निशम्य कुरु नंदनः ३६ महता चैव हर्षेण प्रत्युवाच वृकोदरम् मुनिना भाषितं कार्यं तत्सर्वमवधारितम् ३७
 क्रियते भवता सर्वमावाप्त्यामपि पांडुवरात्रिर्जाता तु महती गतुं कामस्तपोधनः ३८ तस्मादुच्छामहे सर्व-
 कृषिं भावयितुं गृहात् व्यासस्ततो निर्जगाम गृहात्सं पूजितस्तुतैः ३९ गते व्यासे धर्मराजः पुनश्चिंतापरो भ-
 वत् कंच पृच्छामस्मद्ददकथं कित्तसमागमः ४० आतृभिः सहितो रात्रौ दुःशितो वाक्यमब्रवीत् युधिष्ठि-
 रउवाच कथं हयस्यानयनं कथं यज्ञक्रिया भवेत् ४१ सर्वास्तापत्कनः पातिसर्वदामधुसूदनः सदरे देव-
 की पुत्रः को हितमेकरिष्यति ४२ हानिमग्नोऽग्निगोविंद गोत्रहिंसा र्णवेऽपूर्वे कथं यज्ञं करिष्यामि
 त्वंचेत्त्रातान जायसे ४३ यथा लज्जा ण्विमग्ना द्रोपदी तारिता त्वया तथा तारय मामस्माद्दृजिना च धु-
 सूदन ४४ एवो हि कृष्ण गोविंद दासो दरदयार्णव त्वंचेत्त्रातान सास्माकं तर्हि त्वेष विधिश्च्युतः ४५
 जैमिनिरुवाच एतावदुक्त्वा वचनं पुनः कृष्णकथामृतम् यावत्स्मरति गोविंदं तावद्दूरे समाग-
 तः ४६ स्वयं सकृष्णो भगवान् सर्वव्यापी रमापतिः अब्रवीच्च प्रतीहारं मानि वैदयभूषतेः ४७
 समये नैव राजानो द्रष्टव्या विदुषां मतम् तत्केशव वचः श्रुत्वा द्वारपो वाक्यमब्रवीत् ४८
 प्रतीहार उवाच सर्वदा तव गोविंद समयो धर्मनंदन कथितो धर्मराजेन ममाग्रे -

समयस्तव परापवादनिर्ताः परद्रव्यापहारिणः ४९ परस्त्रीकासुकायत्रतत्रनावसरस्तव नायं पर
 द्रव्यरतोनापवादीनकामुकः ५० तस्मादिलोकयनृपकुरुचास्यमनोरथम् अर्जुनपुरतः कृत्वाभीमसे
 नसमन्वितः ५१ त्वांचिंतयतिगोविंदतस्याशांपरिपूरय जैमिनिरुवाच एवमुक्त्यमानंतंप्रत्युवाच
 जनार्दनः ५२ राजानंशाहिभद्रतेशासनान्ममसत्वरम् इत्युक्तोवासुदेवेनत्वरितो धर्मनंदनम् ५३ प्रत्यु
 वाचहसन्वाक्यंगत्वाधर्मन्यवेदयत् तच्छ्रुत्वाभाषितंतस्यधर्मराजस्त्वरान्वितः ५४ विहायचासनंभी
 मंप्रत्युवाचमहामतिः युधिष्ठिरउवाच भीमब्रूतेप्रतीहारः कृष्णमत्रसमागतम् ५५ अर्द्धरात्रेमस्मि
 यार्थमरवनिष्पन्नयेऽथवा त्वमायाहिमयासांर्द्ध्यामियत्रसमेप्रियः ५६ निर्ययोधर्मराजोयश्चात्तृभि
 स्तंहरिंप्रति तावन्तेनापिहरिणाशिरसासनमस्कृतः ५७ समुत्थाप्यकराभ्यांतंमूर्ध्निचाधायपांडवः स
 मालिङ्ग्यस्थितः कृष्णान्नेत्रांभःशिरसि क्षिपन् ५८ कृष्णवाक्कतरेलीनः सतद्दोरतरे हरिः श्रीमार्जुनोह
 रिपदेसल्लग्नोपुरतोयमौ ५९ अर्ध्यादिक्रिययाभ्यर्च्यपांडवाविस्मयंययुः द्रौपदीतनमस्कृत्यहसंतीवा
 क्यमब्रवीत् ६० द्रौपद्युवाच किमर्थंक्रियतेवीरैर्विस्मयः केशवंप्रति अर्द्धरात्रेपुराप्राप्नोयदा
 दुर्वाससोभयम् ६१ आजगामभयत्रातायुष्मान्समधुसूदनः वस्त्ररूपीसभामध्यमिषतांवःपुराह
 रिः भक्तानामनुकंपार्थंतस्याविर्भावइष्यते ६२ यस्मिन्कालेनजन्तनीनपितानचबांधवाः भर्तारोपि
 भयंप्राप्तागुरवस्तेपितामहाः ६३ रक्षितुंभांसमर्थार्हितदासंरक्षिताः मुना दुर्योधनेनप्रहितोदुर्वासा
 मुनिपुंगवः ६४ शिष्यायुतैः परिवृतोवनेनिवसतांयदा तदामेसनसाध्यातोदयासिंधुर्जनार्दनः ६५
 प्रियामंकगतांत्यक्त्वावायुवेगःसमागतः स्यात्त्याःकोणेऽवशिष्टंशुक्रपत्रंनराधिप ६६ भुक्त्वा मुनि
 गणाः सर्वेनातास्तृप्तिं कृपालुना यदायदासतांग्लानिर्जायतेभुविभारत ६७ तदातदास्वयंकृष्णस्त्रा
 ताभवतिसंस्मृतः जैमिनिरुवाच इत्थंस्तुतस्तयादेव्यातुतोषनिषसादच ६८ ततःपरंधर्म
 राजोवचनंचेदमब्रवीत् युधिष्ठिरउवाच अधुनेवस्मृतोऽसित्वंकेशितेनमयाहरं ६९

सफलं कार्यमेतन्ने भविष्यति जनादेन हयमेधेमतिजानाहितमब्रह्महिकेशव ७० यदियज्ञं प्रतिविशोस
मर्थोस्मिधरातले श्रीकृष्ण उवाच त्वया कर्तुं न शक्योऽस्ति समये धर्मनंदन यागोयं सहसा
भूमौ वीराणां तपतामिह ७१ भीममंत्रेण राजेंद्र क्रियते शोभनामतिः नायं जानाति बद्धाशीकंचि-
न्मनंतयामतिम् ७२ स्थूलोदरः परमंदो जायते नात्र संशयः विवर्णा राक्षसीभार्या विद्यतेऽस्य गृहे स
दा ७३ तया ह्ना नामतिश्चास्य तस्माद्देति न पांडवः इह शस्यात्पबुद्धश्च भवान्मंत्रं करोति चेत् ७४ तर्हि
जातः परोयागो मंत्रायस्य च कोदरः व्यंगो गहना बधिराः कुयोनिपुरताश्च ये ७५ तेषां मंत्रोत्पत्तयः
दः प्रोक्तः कविभिरेव च कामुकानां जडानां च स्त्रीजितानां तथैव च ७६ श्वशुरस्य गृहे नित्यं जा मा
ता कर्मकारकः तस्यापि न भवेन्मंत्रः कार्यसिद्धौ कदाचन ७७ भीमो वेत्ति जरासंधं हिडंबं च कमेव च
सांप्रतं ये तु संजाताः क्षत्रियाः सुमहाबलाः ७८ येन हृष्टाराजसूये भीमसेनादिभिर्नृपाः धर्मिणाः
सुमहावीर्या वदान्याश्च जितेन्द्रियाः ७९ तान्न जानाति भीमोऽसौ सुबाहून्बलदर्पितान् अर्जुनेन प्र-
तिज्ञातं जयद्रथवधं प्रति ८० अनामं न्यमया सार्द्धं तस्माह सतरं महत् अधुनापि महाराज भीमस-
नबलेन च ८१ कथं यास्यसि यज्ञस्य पारं पांडव भूमिप यज्ञं स्मिंश्च महीपाल तस्माह सतरं मम कथं सं-
पाल्यते घोरो दिक्षु सर्वासु भारत ८२ सर्वत्र परिगता सो देवगंधर्वमानवान् तेषु वीरा विजेतव्या धा-
रयंति च ये हयम् ८३ असिपत्रव्रतं कार्यं प्रथमं दीक्षितेन हि पुरारासेण रक्षार्थं तुरगस्य महाबलः
८४ नियुक्तो हनुमान् वीरो बद्धः स च हयान्वितः वीरेण सुरथेनैव पुरीं शक्तिमती प्रति ८५ पश्चात्स-
राधवेणापि मोचितः पुरुषेण च हयं ते पांडवः पार्थः पालयिष्यति मत्सरवा ८६ कस्त्वामत्र स्थितं वा-
ताकस्तु मोचयितार्जुनम् ग्रहीतं तत्र केनापि वीरेण हय रक्षकम् ८७ एष मे संशयस्तीव्रो जा-
यते धर्मनंदन ८८ इत्याश्वमेधिके पर्वणि जैमिनि कृते श्रीकृष्णोक्तिथवर्णनाम द्वितीयोऽध्या-

यः २

श्रीकृष्णो तितरां जयति

७

७

७

जैमिनिरुवाच वासुदेवस्य वाक्यानि श्रुत्वा श्रीमोत्रवीद्वचः मेघगभीरयावाचाप्रहसन्निवकेश
 वम् १ श्रीमउवाच रम्योयंसमयः श्लाघ्यः सहस्रावीरपूजितः धर्मराजेन वैकृष्णकर्तुं शक्यो महा
 क्रतुः २ प्रत्युत्तरं मया दत्तं त्वां विचिंत्य जनार्दन सत्यं स्थूलोदरा देवजायंते मतिवर्जिताः ३ त्वयोदितं च बह्वा
 श्रीमतिहानश्च जायते एतत्सर्वं तच्छरीरे मयैव च निरीक्षितम् ४ तवोदरे विश्वमिदं भातिसर्वं चराचरम्
 स्थूलोदरः कस्त्वदन्यो बह्वाशीकस्तवाधिकः ५ ब्रह्मादयः सुराः सर्वे सरितः सागरादयः सर्वाधरादिशश्चै
 व किं न मांति तवोदरे ६ त्वत्तः स्थूलतरः कश्चिन्नभूतो न भविष्यति स भवान्मां कं भोज्यमुदरं च जनार्दन
 ७ शंसल्लज्जानचाप्रोषितं वै मां भाषसे मृषा कस्तु जां बवतीं भार्या वानरां माधवं विना ८ कुरुते रुक्मिणीं
 प्राप्य गुणज्ञः खलुकेशवः वराहमत्स्यकूर्माणां योनिः प्रियतमा तव ९ वामनस्त्वं पुरा जातस्तस्माद्वक्त्रं
 भाषसे लज्जाश्च यस्ते स ततं कामः पुत्रपदंगतः १० स्त्रीजितो न त्वदन्योस्ति देवानां त्वं महातरुम् पारिजातं
 समुत्पाद्यस्त्रीनिमित्तमिहानयेत् ११ क्षीराब्धौ स ततं वासः श्वशुरस्य गृहे तव एते रम्यगुणाः प्रोक्ता बह
 वोन्याश्च ते रलम् १२ कस्माद्वक्ष्यसे यज्ञं भीषयन् वै नराधिपम् ये हताः क्षत्रियाः पूर्वजरासंधमुखा
 मया १३ भवंतं पुरतः कृत्वा तैथे वारीन् जयामहे बाहुभ्यामुदरे चोर्वो विकिरन् सर्वपर्वतान् १४ कारशि
 ष्याम्यश्वमेधं नान्यथानृपचिंतितम् आगमिष्यति मे कृष्णः करिष्यति च मस्त्रियम् १५ इत्थं विचिंत्य
 चास्माभिः समागत्यान्यथा कथम् करोषि देवकीपुत्र सफलोस्तु तवाश्रयः १६ पिपासया पीड्यमानो
 बहुकालेन चातकः मेघस्योदयमुद्भावः साभिलाषं निरीक्षते १७ तादृशस्य गले वृष्टिं स्वदिरांगारपू
 रिताम् यदि पातयते मेघस्तेन किं क्रियते तदा १८ पंके मग्नां हि गां त्रातुं प्राप्नोनाथः स हर्षिता
 धेनुर्भवति गोविंद स च तान् वे निमज्जयेत् १९ तथा कस्यैव पुरतः कथनीयं जनार्दन अस्माकमपि
 सावस्थात्वा माश्चित्यात्र दृश्यते २० श्रीमस्य वचनं श्रुत्वा प्रत्युवाच जनार्दनः हर्षेण महता युक्तस्तेजः
 संवर्द्धयन्निव २१ श्रीकृष्णउवाच धन्योऽसि श्रीमभद्रं ते दीयतां परिरंभणम् त्वद्वा

जै-अ.
५

कथेनामुनावीरसंतुष्टमममानसम् २२ एकपृच्छामिराजानं किमर्थं भयविह्वलः करोति हयमेधं हि
घातयित्वा रणे कुरुन् २३ द्रोणं भीष्मं तथा कर्णं स ह त्सं वधिवाधवान् मन्यते पातकं जातमात्मानं सुक-
लेवरे २४ प्रददातु च तत्सर्वं मत्करे किं त्विषं नृपः नाशयिष्ये शिवलं पापं पूतं स्तिष्ठतु धर्मजः २५

भीम उवाच त्वत्करे चार्पितं देव स्वल्पं तद्बहुलं भवेत् वस्तुना तं नृपो वीरं न ददाति हि दुष्कृतम्
२६ यज्ञजं सुकृतं हस्ते तव दास्यति पांडवः अहं तत्र गमिष्यामि तुरगार्थं रमापते २७ भवान् रक्षतुराजा
नं यावदागमनं मम सुरक्षिते नृपे चैव स फलाः सर्वसिद्धयः २८ धर्मा भवन्ति देवेश सत्यमेतद्ब्रवीमि ते
सुकृतेन विना जीवनराजं ते कथंचन २९ सर्वं स कृतिजं पुण्यं भवान् गृह्णातु नः करात् फलार्थं निवरा-
जासौ न च हं देव की सुत ३० हरिं विना न ते लोका वैकुण्ठप्रभुरवाहिनः प्रिया भवन्ति सखदाः संगतिश्चा-
स्तु ते सदा ३१ जैमिनि उवाच ततो युधिष्ठिरः प्रातो बभूव जनमेजय बुभुजे कृष्णसहितः

स्रष्टा पभवने सुरवम् ३२ प्रभातसमये जाते भीमः कर्णात्मजस्तथा मेघवर्णो मिहाबाहुस्त्रयस्ते निर्गता
मुदा ३३ कुंती युधिष्ठिरं कृष्णं नमस्कृत्य तथा परान् ददौ कुंती मोदकांस्तान्पाथेयान्योडयायसा ३४
जननी करसंस्पृष्टां स्तूयः प्रार्थयत् कोदरः मोदकैस्त्वत्पुत्रात् तृप्तिर्जायते न कथंचन ३५ तथा न्यान्मोदका-
न्भीमो मेघवर्णकरे ददौ समालिङ्ग्यार्जुनं तत्र इदं वचनमब्रवीत् ३६ पार्थपालय राजानं ब्राह्मणान्
तिपाठय प्राप्तं मां मंदिरं विहिं गृहीत्वा तुरगं प्रति ३७ प्रसन्नं केशवं पश्यन् संतुष्टं ममानसम् स
हाथौ चापि हृषिता बुधोगं प्रति पांडव ३८ स्मरणाद्वा स देवस्य लयं गच्छन्त्युपद्रवाः पातकानि च पापार्थवि-
द्रवन्ति तथा हिताः ३९ यौवनाश्वं स तुरगं प्राप्तं विहिंससे निकम् प्रसादात् केशवस्यास्य स शयो मेन विद्यते ४०

जैमिनि उवाच एतावदुक्ता वचनं पुरीं भद्रावतीं प्रति ययौ ताभ्यां युतो भीमान् पदातिः प्राङ्मुखस्तदा ४१ लंघ-
यित्वा स विषयान् दृतीयेऽहनि तां पुरीं प्राप्तः कतिपयैर्वरैः पुरीं रम्यां कुरुद्वह ४२ ददशपर्वतारूढो यौवना-
श्वेन पालितान् काननानां सहस्रेस्तु समंतात्परिवारिताम् ४३ संपूर्णसरसैर्युक्तां भूषितां गरीशमा

मृ शूपेन लभ्यते मार्गे होमधूमैर्न दृश्यते ४४ न बहिः श्रूयते लोके वेदघोषैर्धनुःस्वनैः न गच्छन्तोरणैर-
 म्यैः प्रासादैर्मंडपैर्मठैः ४५ सत्रैस्त्रयस्ते संतुष्टाः प्राकारैः परिखादिभिः ददशमीमसे नो वै वनं चैव द्रुमे-
 र्द्युतम् ४६ फलितायत्रं भास्ताः स्वफलेर्भातिभूरिशः नम्राः फलातिभारेण स्रग्गुणैः सज्जना इव ४७
 सुवृत्तैः सरलादीर्घनारिकेलद्रुमाः फलैः दृश्यन्ते बहुलायत्रवंशाः सत्पुरुषैरिव ४८ रक्षन्ति स्वफलेर्नित्यं न-
 र वाक्यानि सर्वदा सर्वकार्याणि कुर्वन्ति तत्र वै क्रमुकद्रुमाः ४९ सकंदकेः फलेर्नित्यं पनसाः परतृप्तये
 स्थिताः सर्वगजैस्तत्र दृष्टाभीमेन भारत ५० अनंतत्वगता वृक्षाः स्वर्जराणां सहस्रशः फलैः संकुचिन्ते
 रेव नृणां तापापहारिणः ५१ विदोर्णैर्यत्र दाडिंब्यः स्वफलैः शुकसंयुतैः बीजपूरैः सरांगैस्तैः कुर्वन्ति हि-
 हितजने ५२ रसात्ताः कोकिलैर्लुब्धैः सारंगैश्च शिखंडिभिः सेव्यन्ते माधवस्येव गुणाः सद्भिर्निरंतरम् ५३
 पंचधैवत्वचात्यन्तां फलानि करमर्दिनाम् प्रयच्छन्ति रुचिरं म्यां नामानीव हरेर्भक्तिम् ५४ बहतां जलयंत्राणां मुद-
 कं सरसीगतम् प्रीणाति विविधान्वृक्षानतिथीनातिथेयवत् ५५ बीजपूरकनारिं गजं वीरामलकद्रुमाः जं-
 बूनिंबकदंबाश्च बादामाक्रोडकावने ५६ चिंचिणी बंदरी शालापुष्पिता शोकचंपकाः नागकेसरपुन्नागा व-
 कुलाः पाटलाः शृङ्गाः ५७ चिंचिरीकाः शृङ्गा बर्हि सारिका रुतनादिताः सुवर्णकेतकी जाती युवती मोगरादयः
 ५८ शतपत्री सुपत्री च कर्णिकाश्चापि पुष्पिताः विलोक्य भीमः संतुष्टो वनं सुरभिपादपम् ५९ वीराय कर्णपु-
 त्राय दर्शयित्वा महद्वनम् नगरांच सुरम्यां तां वाजिपानं सरः शृङ्गम् ६० रत्नालयं रोष्य शिलाबद्धं शीतजलं
 शिवम् नानासत्त्वसमाकोर्णं केशवस्येव मानसम् ६१ अब्रवीदृषकेतुं तं किं कर्तव्यं मया युना मध्यान्हे तु र-
 गस्यात्र भविष्यति समागमः ६२ रस्यमाणः सुबलिभिर्वीरैः संग्रामकोविदैः न मुंचन्ति हयं वीराः कृपणाः
 स्वधनं यथा ६३ त्रयोवयं पर्वतेऽस्मिन् लतावृक्षसमाकुले तावत्तिष्ठामहे सर्वे यावद्दयः समागमः
 ६४ पाल्यमानोऽपि तुरगैर्ग्रहीष्यामो न संशयः अहमादौ गमिष्यामि रणमध्ये महाबलः ६५ मत्पुत्र-
 पालको वीरौ भवन्तौ ६६ तां प्रभू एवं मंत्रस्तु सारवदो भविष्यति यशप्रदः ६६

इत्याथ मेधिने

जै. अ.

६

पर्वणि जैमिनि ये तृतीयोऽध्यायः ३ जैमिनिरुवाच श्रीमस्य वचनं श्रुत्वा प्रत्युवाच सकर्णजः अ-
 क्षौहि णानां दशकं श्रूयते चास्य भूपतेः १ तच्च ध्ये ह्यरक्षार्थं मागमिष्यंति केचन त्वद्वाहुबलमाश्रित्य न भवं
 तिरणे जनाः २ गंगा तदमिवासाद्य पातकानां गणानृणाम् विनाशं चैव गच्छति तथ्यं भीमतवाहिताः ३
 कालकूटं विषं तावत्परितापेन दारुणम् रुद्रस्य पुरतो नैव यावद्भवति संगतम् ४ कामुका विषं ये स्तावद्वा
 ह्यंते प्राणिनोऽपि यावद्भुविचारेण संगतान भवन्ति ते ५ गमनागमनं तावद्देहिनामिह जायते स्मर
 णं वा सुदेवस्य यावत्तेषां न रोचते ६ पितॄणां बन्धनं तावन्नरके पतन्तं तथा न यावत्कुलजः पुत्रो गथापिंडम
 दो भवेत् ७ धर्मराज निमित्तं च कृष्णप्रीत्यै वृकोदर तुरगयहणे नूनं सिद्धिरत्र विलोक्यते ८ एते पश्य
 गजाः प्राप्ताः समदामधुपैर्वृताः करेण वश्च करभाः कज्जलस्यैव पर्वताः ९ जलपानं न कुर्वन्ति निर्मलंकलु
 षं जलम् उन्मज्जन्ति निमज्जन्ति महामात्रैरधिष्ठिताः १० प्रीताः प्रेमजलैः स्त्रीणां कामुकाः पुरुषा इव
 जलेन येन जीवंति सरागं कुर्वन्ते च तत् ११ सिंदूरेणातिघोरेण स्वकपोलच्युतेन च नागकुंभान्दानहीना
 न्यधुपानलिनीवने १२ प्रविष्टास्तान्परित्यज्य मलिनेषु न सौहृदम् मृणालानि मरालाश्च गृह्णन्ति रूपयान्ति
 ताः १३ षट्पदेभ्यः प्रयच्छन्ति भूतसाम्यं गता इव उच्छलन्ति जले मत्स्याधनं प्राप्य यथाधमाः १४ चक्रवा
 काश्चक्रवाक्यः संगताः प्रेमपूरिताः दृश्यन्तेऽस्मिन् हि सरसि भीमसेन महाबल १५ अतः परं हितुरगाः
 समागच्छन्ति सत्वराः गोक्षीरहिमवर्णाश्च रक्ष्यमाणामहारथैः १६ रेणुः समुत्थितो भूरिः पश्य पांडव
 वाजिभिः वादित्राणां तथा घोषः पताकागगनगताः १७ धूयन्ते च महाबाहो कालजिह्वा यथास्थिताः यौव
 नाश्चो नृपः प्राप्तो भविष्याति न संशयः १८ वीराणां पश्य धीराणां मंडलानि सहस्रशः धजाग्रे विद्यते गृ
 ध्रः कस्य तं च न विद्महे १९ शक्रो भाति ध्वजस्थोऽपि रोरवीति च दुंदुभिः एनं हि बहवो यांति वीरारणवि
 शारदाः २० एवं विलोक्य ते यत्र तत्र वीरसमागमः जैमिनिरुवाच इत्थं वदति वीरे तु व
 षकेतौ महाबले २१ तुरगाजलपानार्थं यौवनाश्च स्यमारिष मध्यान्हे तत्र समाप्तानां नावर्णाः सहस्र

शः २२ विभिस्त्रिभिस्तविधुतादशध्रुवकमडिताः मदुरेवालिभिश्चित्रागतयः शिक्षिताश्रये २३ धा
 राभिः पंचभिर्युक्ताश्चलत्प्रोथाः सुकंधराः सुरवेभ्योनिःसरंतीवदृश्यतेखुरसंततिः २४ द्विजाननेभ्यः
 हियथानिर्यातिपदपद्धतिः मायूरांतैत्तिरीमोष्ट्राकुर्वंतोगतिसुत्तमाम् २५ नाकुलींगतिमास्थायसमायां
 तिमहत्सरः आकंटविनिमग्नास्तेपपुस्तोयंसनिस्वनम् २६ आगतानिर्गताश्चान्येदृष्टाभीमेनभारत
 वृषकेतुंप्रत्युवाचभीमोवचनमुत्तमम् २७ भीमउवाच प्राप्ताहयाश्चबहवः सहयोनेवर्वा-
 क्ष्यते यन्निमित्तमिहप्राप्तावसामोत्रत्रयोजनाः २८ किंवानृपगृहेबद्धः सजलंपरिपास्यति हरिंवि
 नानैवगतिर्धर्मराजस्यमंदिरे २९ अस्माकंविद्यतेतातभवान्जानातिनेतरः अपुत्राणांयथालोका-
 भवंतिनस्करवप्रदाः ३० अदातृणांयथाकामाब्रह्मचर्यवतांयथा वधूनांचयथासंगोजितस्त्रीणांवि-
 लोक्यते ३१ नृपतीनाममंत्राणांचिरंगज्यंनसुस्थिरम् नयशः पुण्यहीनानांनस्करवंपरिवादिना
 म् ३२ नमोऽसौभक्तिहीनानांविष्णोरमिततेजसः वैभवंहियथानृणामनाराध्यचशंकरम् ३३ त
 थाहयंविनास्माकंगमनंनगजाद्वये भीमस्यवचनंश्रुत्वायावद्वदतिकर्णजः ३४ तावत्सतुरगःप्रा-
 सोरथिभिःपरिवारितः महागजैश्चसमदेःसादिभिःपत्तिभिस्तथा ३५ चामरेर्वीज्यमानस्तुसबलोब-
 ह्वचामरः श्वेतातपत्रैःसंच्छन्नःक्षुद्रघंटाभिरन्वितः ३६ चंदनेनसुगंधेनकुंकुमेनापिचर्चितः तरुणा
 करचिन्हानिधारयन्स्वतनौहयः ३७ धृतमाल्योविचित्रांगोमालाभिश्चविभूषितः उभाभ्यांसंयद्वा
 तश्चजयशब्दैःसुमंगलैः ३८ कृष्णागरुमुखैर्वेधूपैर्धूप्यमानःपुरोगमैः स्मृशतेनखुरांगैश्चधरणीं
 बहुवल्लभाम् ३९ नानावादित्रनादेनवीराणांगजितेनच हयहृषेणनागानांबृंहितेनबभौहयः
 ४० भाविदर्शनपुण्येनश्रीकृष्णस्यनसंशयः पूज्यतेतुरगोनानाधूपैर्दीपैः सुमंगलैः ४१ तंविलो-
 क्यतथारूपंरक्षितंसमहारथैः बालस्तद्रूपेणबुद्धिसचक्रेभीमनंदनः ४२ उत्सुकंतंतथालोक्य-
 भीमसेनोब्रवीत्कृतम् भीमसेनउवाच किंचिकीर्षसिवत्सत्वंब्रूहि सत्यंममाग्रतः ४३

जे. अ.
७

उवाच भीमन्तरसामेघवर्णो थिराक्षसः मेघवर्ण उवाच त्वयाऽज्ञसौ भीमसेन तुरगं पर्वतोप-
रि ४४ गृहीत्वा वत्सवदीरतिष्ठाभीतिमतिर्मम सर्वेषां पश्यतां वीरवीराणां गणनानमे ४५ तंह-
रिं प्रसमीक्ष्याथ वायुजं समयाचत अनुज्ञां देहि मे स्वामिन्यो वनाश्वं सपुत्रकम् ४६ बन्धानयामि
पश्य त्वं हृषिकेतुश्च कर्णजः अथ वाक्षान्त्रयमेण युद्धे जित्वा महारिपुम् ४७ तुरगमानयिष्यामि सं-
भूतो यद्यहं त्वया स्वभृत्ये विद्यमाने किं स्वामी युद्धातिमारिष ४८ आनीयाहं च तुरगं करिष्ये वृक्ष-
संयुतम् एतावदुत्कावचनं प्रययौ राक्षसस्तदा ४९ मूधरात्वं समुत्पत्य मायां कुर्वन् सराक्षसीम्
अधिकारस्तदा ह्यासीत्कालमेघ इवोदिते ५० स्फुरन्ति विद्युतोऽजस्वं स्फूर्जन्ति शुभ्रमुहुर्मुहुः तन्मध्ये
सिंहनादं च सचकार पुनः पुनः ५१ व्याकुलाश्च दिशः सर्वानप्रज्ञायत किंचन देवासुरमनुष्याणामह-
द्भयमुपाविशत् ५२ मेघनादस्य रूपेण व्यासन्तद्योममंडलम् विमानानि च सर्वाणि भ्रमन्ति स्म इतस्त-
तः ५३ एतस्मिन्नंतरे देवः कश्चिद्वागत्य सत्वरः उवाच शक्रमासीनं सभामध्येति दुःखितः ५४
देव उवाच भो भो स्वामिन् जानीषे त्वात्मानं शक्रमाश्रमम् दैत्यः कश्चिद्वागत्य कुरुते लोकयात-
नाम् ५५ मायां विकुरुतेऽत्यन्तं लोकक्षयचिकीर्षया तं त्वं जहि महाबाहो लोकानां रक्षको त्वसि ५६ इ-
ति श्रुत्वा महेंद्रो सौरोषात् स्फुरिताधरः उवाच सकलान् देवान् जानीध्वं को यमागतः ५७ समागत्य प्रप-
श्यन्ति देवा दूरस्थिताः स्मृतम् दूतस्तुतैः समाहूतः पृच्छगत्वा च को भवान् ५८ सदूतस्तत्र गत्वा वै पृष्ठवान् नो-
घवर्णकम् देवदूत उवाच कस्त्वं वीरसमायातः सत्यं ब्रूहि ममाग्रतः ५९ त्वयि हृष्टे महावीर दे-
वानां भयमाविशत् दूतोऽहं प्रेषितस्तेस्तु किंतवात्र चिकीर्षितम् ६० मेघवर्ण उवाच न
भेत व्यंसुरेः कापि नाम्नाहं मेघवर्णकः भीमस्य पौत्रो हौं दिविर्यज्ञसाहाय्यकारकः ६१ हयं ग्रहीष्ये राजो हं
यो वनाश्वस्य भो सुर संभवस्तु तदर्थं मे धर्मराजार्थं सिद्धये ६२ इति श्रुत्वा सदूतस्तु हर्षनिर्भरमानसः इ-
द्राय सर्ववृत्तांतं धर्मराजार्थमुद्यमं ६३ कथयामास हृष्टास्ते देवा इन्द्रादयस्तदा अपश्यन् कौतुकं तत्र मेघवर्णस्य संयु-

गे ६४ मेघवर्णोपितंदस्वाहयंचावरमाश्रितः जिह्वीपुत्राव्रजन्तत्रयत्रासौयज्ञियोहयः ६५ मोहयित्वा
 तुतान्सर्वान्भूमोपात्याथवायुना रजउद्भूयचबलात्सेनिकाभयविह्वलाः ६६ केचिद्गृहीतशस्त्रास्तेकेचि
 द्वावन्नितस्ततः एवमुत्पाकुलीकृत्यशिलोवर्षेणवायुना ६७ सिंहनादंप्रकुर्वणोहरितंजगृहेमुदा रवमु
 त्ततंतंदृशनीलमेघाकृतिंजनाः ६८ कुंडलांगदकेयूरमुकुटाद्यैर्विराजितम् कोयकोयंकुतश्चायंछिंधि
 भिधीतिगादिनः ६९ इतिजल्यंतितेवीरावीक्षंतःखंसमाश्रितम् साश्वंव्रजंतंतंदेवाःपुष्पकृत्यासिषेवि
 रे ७० ह्रैडिंबःकृतकृत्योसौधर्मराजोऽनुजैःसह त्वादृशोयस्यपोत्रोभूद्धर्मसाहाय्यहेतवे ७१ इतिस्तु
 त्वातुतंदेवाजग्मुस्तेस्वमथालयम् मेघनादोऽपिहंसंतंगृहीत्वाशीघ्रमागमत् ७२ आकाशस्थंसमालो
 क्यसाश्वंतोहृषपूरितो सिंहनादंप्रकुर्वंतोवीक्षंतौचमुहुर्मुहः ७३ अत्रांतरेमहानासीदुतेहंसैरवस्तदा
 यौवनाश्वबलेतस्मिन्नन्योन्यंजघ्नुर्मुहूराः ७४ गत्वातुकथयामासूराज्ञेवृत्तांतमादितः तच्छ्रुत्वासह-
 साराजापुत्रैःसहसमागतः ७५ गतंहंसतुतंश्रुत्वारोपक्रोधसमन्विताः उवाचकेननीतोयंहसोद्यत्वा
 युधामम ७६ सदेवानपिनेष्यामिमानवान्यमसादनम् इत्युक्त्वासहसाराजाक्रोधेनव्याकुलीकृतः ७७
 आजुहावरथान्दिव्यान्ताम्राकालांतकांश्चतान् आयातास्तेरथाःशीघ्रंनमस्कृत्यचतंप्रभुम् ७८ आदेशो
 दायतांस्वामिन्कोधप्रणोर्वियोज्यताम् राजोवाच वियन्नीतोहरिर्वीराःशीघ्रंधावतमाचिरम् ७९
 इत्युक्ताःसहसौत्यत्यसहस्राणांचतुष्टयम् तरसागगनेतंतुरुधुर्मुमुचुःशरान् ८० मेघनादस्तुतान्वी
 रान्ग्रहसन्वाक्यमब्रवीत् मेघनादउवाच यमलोकेहिगंतव्यंपवद्भिर्नात्रसंशयः ८१ इत्युक्तातान्
 जघानाशतलमुष्टिभिराशङ्गान् शिलामादायतान्सर्वान्पोथयामासराक्षसः ८२ तेहतापीमकर्मा
 णाः कायत्यक्तादिवंगताः शरीरान्मुक्तजन्मानः प्राप्तास्तेवैसरालयम् ८३ सतांनिर्मथ्यसंग्रामेयत्रतौवृष
 पांडवौ विहायसातत्रगंतुंमेघवर्णःप्रचक्रमे ८४ सैनिकाश्चापरेराजौयुद्धायेवमनोदधुः हाहाका
 रोमहानासीत्संगृहीतेहयेतदा ८५ गृहीतस्तुरगःकेनतंगृहीतेतिवादिनः कगतःकेननीतोसौ

जै. अ.

८

कुतोयास्यतिनःपुरः ८६ नूनमात्मविनाशायजहारतुरगंनरः अमर्त्यमपिनेषामोमृत्युलोकंनसंशयः
 ८७ जैमिनिरुवाच एवंब्रुवंतस्तेसर्वेगगनेराक्षसेनहि नायमानंचददृशंहरिकोपसमन्वि
 ताः ८८ मुमुक्षुःशरवर्षाणिरुधुस्तेदिशोदश बाणैर्व्याप्यनमःसर्वपातयंतिस्माराक्षसम् ८९
 एतस्मिन्नेवकालेतुष्टपकेतुमहाबलः उवाचभीमंप्रहसन्प्राप्तोऽसौमेववर्णकैः ९० दृष्टकेतु-
 रुवाच धन्योऽसौराक्षसोभीमश्लाघ्यंकर्मासुनाकृतम् गृहीत्वातुरगंप्राप्तः सकथंपात्यतेप
 रैः ९१ एतान्यश्चरणेप्राप्तान्प्राप्तान्तरणविशारदान् धारयामिसमस्तंपातयिष्येनसंशयः ९२
 एतावदुत्कावचनंगृहीत्वापरमंधतुः पदातिःप्रययौधन्वीभीमसेनस्यपश्यतः ९३ पिनाकपाणि
 र्भगवान्यथादेत्यगणांस्तथा अधुनाचरणेवीरास्तिष्ठध्वमितिचाब्रवीत् ९४ निवर्त्तध्वंयथाप्रा
 णान्मात्यजध्वंममांतिके तेतुष्टुत्वावचस्तस्यविस्मयोत्फुल्ललोचनाः ९५ कायंकस्यात्मजोवीरःकिं
 वाऽज्ञापयतिस्वयम् अस्माकंपुरतःस्थित्वासमाह्वयतिकालवत् ९६ प्रब्रुवंतोवचश्चैवंपुनस्तेरु
 रुधुस्तदा तंकर्णपुत्रसमरेवर्षयस्तेयथाघनाः ९७ सतान्बाणगणेर्घोरैःपातयित्वाधरातले न
 नादसिंहवद्दीरःसिंहस्कंधोमहाभुजः ९८ महारथाःशरैश्छन्नानदृश्यंतेनराधिप गजाविदारिता
 बाणैःपतिताधरणीतले ९९ सादिनःपत्तयःसर्वेविनष्टाःशतशोरणे तानिसेन्यानिभग्नानितस्मा
 ल्कर्णात्मजान्तदा १०० स्मरणादासुदेवस्यपातकानीवसर्वशः तत्रकेचित्सुरांप्राप्ताःकथयंतिहिंवैक्ष
 यम् १०१ हयोनीतःपरेराजन्त्युतंविदलीकृतम् वीराणांरणधाराणांयौवनाश्चनृपंप्रति १०२
 जैमिनिरुवाच यौवनाश्चोमहाबाहुर्विस्मयंपरमंगतः तच्छ्रुत्वाभाषितंतेषांमहाकोपेनपूरितः
 १०३ निर्ययौस्वबलेनैवनिखिलेनजनाधिपः पप्रच्छकतितेषांमहाकोपेनपूरितः
 पित्रयोदृष्टाश्चतुर्थो निसमागतः एकेनगगनेराजर्जातःसतुरगस्तव १०४ युनापरेणसेन्यंतुपातितंचा
 परस्थितः यथाह्यवैष्णवःपुत्रःस्वकुलंनिरयेत्तच्चौ १०५ यौवनाश्चउवाच त्रयोदेवाश्चतेनृनंगृह्णांति

गंगमम नमानुषैः शक्यते सौहृद्येन तु कथंचन १०७ नयतिमानुषाहं संयदितेनैव मानुषाः रायलोहि
 नान्देवास्तोषयिष्येऽहमद्यैव १०८ जैमिनिरुवाच इत्युक्त्वा प्रययौ राजा सैन्येन महतावृतः प्रथमं
 राजशादूलस्तंददर्शवृकोदरम् १०९ वृषध्वजस्थितयुद्धे विलोक्य हृषितोऽभवत् धन्याः सौबालकश्च
 कोवीक्ष्यते मांसमागतम् ११० नभयं विद्यते चास्य मृगराडिव लक्ष्यते मृत्योर्भयं न कुरुते यथायोगा तथा
 शिशुः ११ तस्मात्सर्वे ममेनं तु पश्यंतु बलिनंरणे जैमिनिरुवाच तंतयाभाषमाणं तु स सैन्यं हि
 समागतम् १२ निरीक्ष्य भीमस्तरसा योद्धुं प्रायादुदन्वितः वारयन् कर्णपुत्रं च पातयन् निवतद्वलम् १३
 प्रत्युवाच तदा भीमं वृषकेतुर्मुदावचः त्रैलोक्यं यदि संप्राप्तं संग्रामे कुंतिनंदन १४ तदा तव भवेद्दुःस्व-
 ल्यं सैन्यं च मामकम् सेनेयं तु हतातात प्रथमं पुत्रकेण ते १५ मया भीममहायुद्धे वर्जनीया त्वया द्यसा इ-
 मां निर्मथ्य सकलां यशःपात्रं तु ते करे १६ समुत्पाद्य प्रदास्यामि सात्वं क्रीडयमारिष न स्थिरः सर्वदा दे-
 हस्तारुण्यं चंचलं तथा १७ स्थिरारमानकस्यापि हृश्यते मंदिरे विभो तस्माद्यशःस्थिरं कार्यं प्राणि-
 भिरभूतलेऽश्विले १८ विपरीतः परो धर्मः कविभिर्भाषितः क्षितौ परसेनामतिप्रोढां नानासुखविलोकि-
 नाम् १९ निर्मथ्य येन रायांति प्राप्नुयुस्ते यशःस्थिरम् वधूस्ते मम सेनास्त्री सभावं मां निरीक्षते २० क-
 र्तुं च सुक्षतं वक्षःशस्त्ररूपैर्नरे वैर्दृढम् सेनामुखं मम मुखे संगतं पश्य पांडव २१ भवंतं श्वशुरं वीक्ष्य
 विमुखोऽहं भविष्यति पताकापल्लववृत्तं न मुखं दर्शयिष्यति २२ तस्मात्तत्राचस्थात व्यंयावद्भवति सं-
 गतम् ममाद्यसंगरे तात सेनायास्तावदेवाहि २३ भीमसेन उवाच भवान्प्रयातु प्रथमं सेनामेनां
 विलासिनीम् वधूजितं यदा वीक्ष्येत्वां तु पुत्रकसंगरे २४ तदा वधूंशासयिष्ये गदादंडेन दूरतः शासि-
 ताहिवधूः पुत्रसफलान् भविष्यति २५ गुरुभिः शास्यते नैव स्नुषायदिधरातले तस्यादुर्वृत्तिभावेन ते
 पाहि पतनं ध्रुवम् २६ एतस्मिन् दिव्यं तव व्यंयावद्भवति परमाहिकर्णज २७
 एकाकिनं प्रेरयितुं न क्षमास्मि महाबल जैमिनिरुवाच एतस्मिन् न तरे राजन् वृषकेतु रुदारधीः २८ भीमं

जै.अ.
९

प्रदक्षिणीकृत्यनिर्ययौ स्वचमूंप्रति कामीवारुणनेत्रोऽयं बलांवरवर्णिनाम् २९ श्रीरवंडयनसारेण कट-
दानेनवासिताम् बिभेदवाहिनीं मध्येगजकुंभपयोधराम् ३० बाणेस्तांश्वेर्महाबाहुर्वक्ष्यमाणः पितामहम्
वीरान्यातयते रोषान्नरोषस्तस्य शाम्यति ३१ महाबाणेः पातितावीरारणमध्यविदारिताः शत्रुतां नैव मुंचन्ति कं-
कर्तव्यमितोमया ३२ एवं संचिंतयानोऽपि पुनः शत्रून् व्यपोथत् चंदनागरुगंधानिरणो राज्ञां सुरवानिसः ३३
विच्छिन्नानीव पल्लानि निरीक्ष्य समरे हसन् एतानि जलहीनानि न स्थायति ममाग्रतः ३४ मत्वा बिभेद
राजेन्द्रणो गजघटाः पुनः मौक्तिकानि सुवृत्तानि गजकुंभच्युतानि च ३५ शूरकंठेषु चिक्षेप मंडनानि सक-
र्णजः तंतथा समरे वीक्ष्य संहरंतं निजं बलम् ३६ यौवनाश्वोगजारूढः स प्रागत्येदमब्रवीत् यौवनाश्व
उवाच रथंगृहाण वीरत्वं मया दत्तं समासुह ३७ भूमिस्थेन समं युद्धं न प्रशंसति सूरयः परदेशात्पुरं
प्राप्तं बालं श्रमसमन्वितम् ३८ यो धितं बहुभिः सार्द्धं विरथं यो धये कथम् तव नाम न जानामि न गोत्रं
जनकं च ते ३९ विष्णोरिव जगत्पूज्यं न वै दिकुलनिर्णयम् तस्मात्प्रब्रूहि समरे यथा युद्धं करोमि ते ४० ध-
न्यस्त्वमपरो धन्यस्त्वत्तो नास्तीति मे मतिः वृषकेतुरुवाच कुलं कश्यपसंभूतं मामकं रविभासितम्
४१ पृथिव्यानां परोदातायं विना जनकः समे सभामध्ये द्रौपदी च क्लिश्यतीत्येन वीक्षिता ४२ धर्मादयो
न गणिता दुर्योधनहितेषिणा विना न तं स्थितो यस्तु तस्य पुत्रं निबोध माम् ४३ अर्जुने नैव नीतोऽसौ
परमं पदमव्ययम् कर्णः पितामे संग्रामे वृषकेतुरहं स्थितः ४४ युधिष्ठिरस्य यज्ञार्थं तुरगो नीयते म-
या न रथं च त्वया दत्तं प्रतिगृह्णामि संगरे ४५ रथो यदि गृहीतोऽयं कुतो युद्धं नराधिप ४६ इ-
त्याश्वमेधिके पर्वणि जैमिनि कृते यौवनाश्ववृषकेतुवाक्यवर्णनं नाम चतुर्थोऽध्यायः ४ ७

यौवनाश्व उवाच धन्योऽसि कर्णपुत्रत्वं प्रथमं प्रहराश्रमाम् बालं च पल्लमा-
लोक्य तस्मान्न प्रहरामि ते १ वृषकेतुरुवाच बहुपुत्रोऽसि राजेन्द्र मत्तो वृद्धतरो
नवान् कृष्णदर्शनहीनोऽसि न समो मद्बलेन वै २ तच्छरीरे महेन्द्राज विद्यते न बलं क्वचित्

३ हंतावधुवाराजन्भवान्बृहदतरोमम ३ जैमिनिरुवाच तच्छ्रुत्वावचनंतस्यनृपतिर्दश
 भिः शरैः ताडयामास हृदये वृषकेतुं हसन्निव ४ सतोश्चरं स्त्रिधाचक्रे नृपकोदंडनिर्मितान्
 बाणैर्नैकेनतरसा छित्वा तं त्रिभिर्दुयत् ५ तस्य बाणान् पविष्या प्रविष्टा धरणीतलम् पूर्वजाः कूटसा
 क्षंहिब्रुवतो यात्यधो यथा ६ अर्द्धचंद्रेण चिच्छेद कोदंडं नृपतेः पुनः सगुणं चातपत्रं च चामरं व्यजनानि
 सः ७ चक्रवर्केण तीक्ष्णेन छिद्यंते प्रीतिजा गुणाः यथा चैकेन बालस्य बाणैर्नैकेन तत्तथा ८ निखिलं भू
 पतेस्तत्र पातितं धनुरादिकम् सोऽन्यत्कार्मुकमादावसज्जं कृत्वा महाबलः ९ विव्याध कर्णजं पश्या शरा
 णान्तपर्वणाम् ते तस्य हृदयं भित्वा पयुःशोणितमाहवे १० जीवन्तं भानुकिरणाः पिबन्ति तरसा यथा
 तथा सभिन्नहृदयो बहुभिः परिवारितः ११ चकार युद्धं समहन् नृपतिं परिपीडयन् चतुर्भिस्तुरगांस्तस्य
 शरैर्नित्येयमक्षयम् १२ सारथेश्च शिरःकायात्पातयामास भूतले अदृश्यं नृपतिं चक्रे यो धानां पश्यतामपि
 १३ हतो राजेति शब्दोऽभूत् तस्मिन् युद्धे तथा विधे बाणांधकारे च कृते कर्णपुत्रेण लीलया १४ पितामह
 स्य स्वस्यैव नाशं युधिषिणोः पुरः लज्जितः संदधे घोरं पावकास्त्रं समंत्रकम् १५ प्रकाशमकरोत् तेन
 वह्निना नृपसुत्तम वारुणेनाथराजापि शमयामास पावकम् १६ पवनास्त्रेण बलवान् कर्णपुत्रोऽपि वा
 रुणम् विध्वंसयित्वा व्यनदन्महानादंरणांगणे १७ यौवनाश्वस्तदा कुहो हस्तामानुषपौरुषम् रथ
 मन्यं समारुह्य पर्वतास्त्रेण संहरन् १८ माकृतास्त्रं च राजेन्द्र कर्णपुत्रमपीडयत् शिलाः सहस्रधा
 काशादपतन् भ्रूविभासुराः १९ तस्योऽपरिशरास्तीक्ष्णाः पतितानृपहस्ततः शरैर्न दृश्यते वीरः सं
 ग्रामेलो महर्षणे २० तं वीक्ष्य कुपितो भीमः पुत्रं मोचयितुं यथो तं विलोक्य रणे प्राप्तं भीमं कणात्मज
 स्त्वरन् २१ प्रथमं शरदृष्टिं तां नृपमुक्तां हसन्निव पर्वतास्त्रं च चक्रेण विनाशय्य चरद्रेणे २२ यौ
 वनाश्वेन वीरेण तदस्त्रं च तथा कृतं भलेन हृदयं तस्य भिन्नं तेन महात्मना २३ मूर्च्छितो निपपातो व्यविषकेतुर्म
 हाबलः कर्णपुत्रे च पतिते भीमः कोपसमन्वितः २४ चिंतयित्वा सहृदये किं वदिष्यामि धर्मजम् कुंतीं कृष्णं च

जै. अ.
१०

पार्थिवं विना कर्णसुतंगतः २५ एतस्मिन्नेव काले तु गृहीत्वा महतीं गदाम् तद्वलं पोथयामास वेगादुद्गृह्य
 बाहरत् २६ गजकुम्भान् समगदया विदार्य च बहून् क्षणात् रथान्श्चानपिन रान्यातयामास भूतले २७
 जानुभ्यां भीमसेनस्य पवनस्तु समुत्थितः श्रौमितास्तेन मातंगगगने सरथा हयाः २८ नरास्त्रमन्तेरा
 जेन्द्रमुक्तकेशायथासुराः गजा गजेनीयमानाः संप्राप्ता वसुधातले २९ क्राम्यमाणं च तलेन्यमितश्चे
 तश्च दृश्यते वासुदेवस्य साहाय्यमश्रुत्वा च यथाजगत् ३० उर्ध्वपादा वस्त्रहीनानां नालं कारवर्जिताः
 अधोवत्काः सरुधिराः शक्रास्या गजसादिनः ३१ राजपुत्राभिन्नगात्राः स्ववन्तोरुधिरं सुखात् गग
 नाद्गतलं प्राप्ताः क्षीणपुण्या यथानराः ३२ नराश्च गजदेहेभ्यः शोणितोऽयाः सहस्रशः प्रावर्तत महारा
 जभीमे युद्धातिभूतले ३३ ततो नृपसुतः प्राप्तः स्रवे गोनामवीर्यवान् भीमं योधयितुं क्रोधादिदं वचन
 मब्रवीत् ३४ स्रवे गउवाच यौवनाश्वसूतं विद्धि सुवेगं मां महाबलम् तिष्ठ युद्धं कुरु मया
 सार्द्धं यास्यसि वैकुतः ३५ इत्युक्त्वा सरथं त्यक्त्वा गृहीत्वा महतीं गदाम् भीमं जघान गदया मूर्ध्नि विक्षस्थलेत
 दा ३६ वृकोदरस्तं गदया जघान समरे बली तावन् योन्यं गदाभ्यां च जघ्नतुः क्रोधमूर्छितौ ३७
 ततो भीमः समुत्थाप्य स्रवे गंगगनेऽक्षिपत् क्रामयित्वा शतगुणं निधिपेषधरातले ३८ स्रवे गः पु
 नरुत्थाय गृहीत्वा पवनात्मजम् भूमौ मम दर्शजं द्रुतमिवाभवत् ३९ भीमो गजं गृहीत्वा कंस
 वेगोपरि चिक्षिपे समायातं गजं तं तु विक्षेपपवनात्मजे ४० मुष्टिभिर्जानुभिर्धोरैः प्रहारैस्तोच
 जघ्नतुः उभौ तौ मर्दितौ तत्र पतितौ धरणीतले ४१ जैमिनिरुवाच वृषके तुस्ततो मूर्च्छा
 त्यक्त्वा राजानमाहवे पंचभिस्ताडयामास शरैः सन्नतपर्वभिः ४२ तैर्बाणैर्मूर्च्छितो राजा यौवना
 श्वो महाबलः विसंज्ञं समरे वीक्ष्य वृषकेतुः समीपगः ४३ वस्त्रवातेन नृपतिं वीजयन् वाक्यमब्रवीत्
 वृषकेतुरुवाच यत्किं विद्धि ह्यते पुण्यं कृष्णाराधनसंभवम् ४४ सर्वेण तेन राजा सोऽपुनर्जयितुं संगरे पौ
 षं वेत्ति मे कस्तुचेन्न जीवति पार्थिवः ४५ मूर्च्छां विहाय राजापतिष्ठतिष्ठेति वै पुनः उत्थाय चरणे प्राहतं

दर्शयिष्यामि ४६ कर्णपुत्रं समाविश्य चेदं वचनमब्रवीत् यौवनाश्व उवाच प्राणहस्तं मदीयो-
 मियत्त्वया परिभाषितम् ४७ तच्छ्रुत्वा क्रियते युद्धं न निंद्योः स्तिहि मां विना गृहाण राज्यं सकलं जीवीतं व-
 शगंतव ४८ त्वत्सदा नृद्वरिणो ह्येभीमं दर्शयिष्यामि मर्त्यैः कर्णः सदा दाता दातृत्वं तस्य दर्शितम् ४९ त्व-
 या पुत्रेण वीरेण पालयित्वा हि मां रणे त्वमाया हि मया सार्द्धं यत्र तो बलिनोरणे स्रवे गभीमो पतितो मूर्च्छि-
 ता विवलक्षितो ५० इत्याश्वमेधिके पर्वणि जैमिनि कृतं यौवनाश्व जयोनो नाम पंचमोऽध्यायः ५ ७
 जैमिनि रुवाच ततो बुद्धो महावीरो यौवनाश्वेन वारितो संस्तूय भीमं वचसा पुरीषां वेशयत्स्व काम-
 १ मेघवर्णस्तु तुरगं गृहीत्वा भीमसन्निधौ स्थितः संप्रहसन् वीरः किमिदं भाग्यकारितम् २ चिंतयन् व-
 हुधा देवमनंतं सर्वतो मुखम् ततो नृपः प्रसन्नात्मा वचनं चेदमब्रवीत् ३ प्रशंसन्मांडवं वीरं वृषकेतुं च
 मारिष यौवनाश्व उवाच भीमपश्य कुमारस्य वृषकेतोर्महद्बलम् ४ संजीवितोः सस्यनेनाजो ह-
 या युक्तेन साधुना प्राणदेन कथं युद्धं पुनरेव प्रजायते ५ तस्मान्मां नय भद्रं ते गोविंदं प्रतिपांडुव मदीयं
 मानसं चाद्यत्वरते धर्मदर्शने ६ यस्य कृष्णो पराभक्तिर्मुक्तेरपि गरीयसी यत्किंचिद्विद्यते वित्तं पुत्रमौत्रा-
 दिकं मम ७ शरीरमपि राज्यं च सर्वं कृष्णवशंकुरु गजानां मम शत्रूणां मयुतं विद्यते शुभम् ८ इदं शिर-
 स्तथा वीर धर्मराजार्थमाहवे पातयिष्यामि यज्ञैः स्मिन्तुरगस्थापिरसणे ९ शत्रुगजे भीमसेन म-
 या सार्द्धं समाकूह सुवेग कर्णजिवेतौ गजेभ्यो स कांचने १० आरूढो मत्पुरीं रम्यां प्रविशेतां ममाज्ञया ११
 न गरीतुं जनायां तु किंचिच्छोभयितुं पुरः ११ पताकाभिर्विचित्राभिश्च दनोदकशीतलाम् प्रभाव-
 ती भीमसेनं नीराजयतु भामिनी १२ लाजाभिश्चैव मालाभिर्भावि यंतु हि कन्यकाः एवमादिश्य नृपतिः
 प्रविवेश स पांडवः १३ मेघवर्णेन सहितो मुदा युक्तो नराधिपः राजमंदिरमायांतं भीमं देवोददर्श सा १४
 स्रवर्णपात्रे दीपंतु कृत्वा पंचशिरं शिवम् कर्पूरपुलकोद्भूतं स्त्रीभिर्युक्ता समाययौ नीराजयित्वा तान्
 रानिदं वचनमब्रवीत् १५ प्रभावत्युवाच यैनमेकं वसूत्रं हि स्रस्तं यं परिरक्षितं कर्णजेना

जै. अ.

११

द्यतस्याथकीर्तिः स्थूलाभविष्यति १६ जैमिनिरुवाच जातेनीराजनेराजन्पविष्टावरासने ततो
 नानाकथाः कृत्वा शुक्लाचशयनंगताः १७ प्रभातसमये जाते कृतकार्येनराधिपः उपविष्टः सप्तामध्ये स
 ह्मीयेनभारत १८ आदिदेशजनसर्वेपुरस्थधर्मकोविदः सर्वेगच्छन्तुवैतत्रयत्रतो कृष्णपांडवौ १९
 यः कश्चिन्मामकेराष्ट्रेचातुर्वर्ण्योऽपिवा नगच्छेत्कृष्णसान्निध्यं सवध्यश्चरन्मया २० इत्याद्योष्य
 तदा तेन भेरीतुंदुभिनिःस्वनैः सदाराः पुत्रकैः साकं सधनास्तुममाज्ञया २१ निर्यातुदोपदांद्रुंरुक्मि
 णींचयशास्विनीम् चसुवंदेनसंयुक्तं धर्मराजपुरं प्रति २२ मदीयोवीणकश्चायमयुतस्तंभमंडितः
 पश्चिमाशासुपाश्रित्यदीयतांगमनायमे २३ दुंदुभिस्ताड्यतांघोरोमेघरावोगजोपरि सुवर्णपूरिता
 यांतु करभाः शकटावृषाः २४ बहुनात्रकिमुक्तेनमदीयंवसुयद्भवेत् तत्सर्वंकृष्णसान्निध्येनीयता
 मात्मकारिणः २५ प्रभावतीचनारीणामयुतेनविभूषिता यत्रभागीरथीगंगायज्ञेशोभगवान्हरिः
 २६ संयोगश्चैवसर्वेषांकस्यचित्तंनतोषयेत् सुदेवंचसमाहूयसंदिदेशनराधिपः २७ वसुवंदेनसंयु
 क्तोनानासज्जनसंयुतः त्वमस्माकंपुरे श्रीमान् संत्यन्ये सधनाजनाः आत्मना सह तान्सर्वान् धर्मरा
 जपुरं नय २८ जैमिनिरुवाच एवंतेनसमादिष्टोजनं प्राहपुरस्थितम् भवद्भिर्गम्यतांतत्रय
 त्रतो कृष्णपांडवौ २९ युधिष्ठिरस्याश्वमेधोभविष्यतिसुशोभनः एवमुक्ताजनाः सर्वे हृष्टा जाताः सुरवा
 न्विताः ३० सुदेवोमातरं प्राह राजामानेतुमिच्छति यत्रधर्मसुतोराजायत्रतो कृष्णपांडवौ ३१ जननीस्व
 स्रुतस्येदं वाक्यमाकर्ण्य चाप्रियम् प्रोवाचवचनंपुत्रं नगंतव्यंकदाचन ३२ वित्तव्ययोनकर्तव्योमयिजीव
 तिपुत्रक वित्तहीनात्सहंतातनजीवितुमिहोत्सहे ३३ पुत्रउवाच तत्रभागीरथीगंगानानासंतः
 समागताः स्वयंसभगवान्यत्रकृष्णस्तिष्ठतिसाग्रजः ३४ युधिष्ठिरस्ययज्ञैः न्यैः ऋषयोपिसमागताः उन्नि
 ष्ठजननित्वंहिगोविंदं पश्यसाग्रजम् ३५ वृद्धोवाच मैवं वदसुदेव त्वं नागमिष्याम्यहंपुरम् नदेवोनच ध
 िपिश्रुतपूर्वः कदाचन ३६ भ्रात्रानैव हृतो धर्मो मत्पित्रा तु कदाचन कस्योपदेशात्त्वं पुत्रप्रवृत्तोसिधनक्षये ३७

वैप्रतारणं मन्ये यज्ञदानादिकाः क्रियाः अर्थवादीमतो वेदो ब्राह्मणालोकवंचकाः ३८ प्राणव्ययेन यत्न
 ध्वं धनं तत्को नुनाशयेत् अस्माकंच कुले धर्मेन कस्यापि सुखप्रदः ३९ वृद्धाहं सांप्रातं जाता कथं धर्मसमा
 चरेत् अद्वतनकरिष्यामित्येतत्सत्यं वचो मम ४० जैमिनिरुवाच एतच्छ्रुत्वा वचस्तस्याः
 सुदेवो नृपतिं ययौ प्रत्यवाच वचो रम्यं नृपहास्य करं परम् ४१ स्रुदेव उवाच नायाति जननी देव मया स
 ह महाकृतम् धर्मराजस्य तं द्रष्टुं न गृहं परिमुंचति ४२ राजा तस्य वचः श्रुत्वा समानीय जर द्रुवाम् प्रो
 वाच वचनं रम्यं हितं तस्या यथा भवेत् ४३ राजो वाच सर्वे लोकास्तत्र याति यत्र तौ धर्ममाधवौ म
 येव सहिता याहि कुरु पुण्यं गजाक्षये ४४ तत्र तिष्ठति कृष्णोऽपि रुक्मिणी च वधूदृता अन्याश्च पावना
 नार्यस्तत्र मातः समागताः ४५ सतां दर्शनमात्रेण विलयं यांति देहिनाम् पातकानि समग्राणि नात्र कार्या
 विचारणा ४६ वृद्धो वाच नागमिष्यामिराजेन्द्रद्रव्यं मम गमिष्यति वधूगणश्च मे दुष्टो नाशयिष्य
 तिमद्रुहम् ४७ गोधूमाः परिपक्वा मेक्षेत्रे तिष्ठंति सांप्रतम् नवनीतं च गोपवैसंक्षयिष्यति मामकं ४८
 दासदासी गणो रौद्रो गमिष्यति यथागतम् ममाधारं गृहमिदं स्थितं राजन् संशयः ४९ मम कृष्णो न किंका
 र्यं न मे धर्मेण सांप्रतम् यथास्व कर्मण्यव्यग्राः कृष्णा धर्मादयः स्थिताः ५० तथास्व गृहकार्येषु सावधाना
 स्मिभूमिप भवान् राज्यं परित्यज्य वृथा गच्छामित्युरम् ५१ बालोऽसि द्रव्यहानिस्ते भविष्यति न संशयः
 गताः प्राणावरं मन्ये न धनं भूपते क्वचित् ५२ जैमिनिरुवाच एवं ब्रुवाणां नृपतिर्गृहीत्वा तां जर
 द्रुवाम् बध्वा तत्र रुदंती च दोलामारोप्य तां ययौ ५३ प्रहसन् विस्मयन्नेव तृष्णां गर्हन् पुनः श्रीमाय कथ
 यामास चरितं चित्तविक्रमम् ५४ तस्याजर द्रुवायास्तु ततो नागपुरं ययौ आशाबलवती भीमकाचि
 दाश्चर्यं श्रुत्वा ५५ यया बद्धाः प्रधावंति मुक्तास्तिष्ठंति पंगुवत् जीर्यंति जीर्यतः केशादंता जीर्यंति
 जीर्यतः ५६ चक्षुः श्रोत्रे च जीर्यंते तृष्णो कान तु जीर्यंते तृष्णाया परमं दुःखं तत्यागात् परमं सुखम्
 ५७ एतावदुक्त्वा वचनं स भीमं परितोषयन् न्यवसत्यं च रात्रं च पश्चाद्दीरो विनिर्ययौ ५८ बलेन

जै. अ.
१२

महतायुक्तो धर्मराजपुरं प्रति योजनानां स्थिता मूमिर्यत्र विंशतिरेव सः ५९ पप्रच्छ भीमो राजानम्
 हं यास्येऽग्रतो नृपम् त्वानि वेदयितुं देवसंप्राप्तं बलसंयुतम् ६० कर्णजस्तवशः शूषां करिष्यति गते म-
 धि एवं निरूप्यतरसां सजगाम युधिष्ठिरम् ६१ ततो ददर्श राजानं भ्रातृभिः परिवारितम् नम-
 स्कृत्य महाबुद्धिर्धर्मराजं वृकोदरः ६२ समालिङ्ग्य जनान्सर्वानिदं वचनमब्रवीत् भीम उवाच
 तव प्रसादान् नृपते वयं कुशलिनः सदा समायातः सतुरगो यौवनाश्वेन संयुतः ६३ कर्णपुत्रेण संग्रा-
 मे राजा सपरितोषितः बलेन महताराजा सदारः स सुहृद्दुतः ६४ प्रभावती तस्य भार्या द्रौपदी द्र-
 ष्टुमागता महत्या सा श्रिया युक्ता स्त्री सहस्रैर्विलासिनी ६५ विष्णुभक्तिर्यथा राजन् शांतिं क्षांतिं च
 तानृप ६६ इत्याश्वमेधिके पर्वणि जैमिनिरुक्ते भीमागमो नाम षष्ठोऽध्यायः ६७
 जैमिनिरुवाच समागतं नृपश्रुत्वा धर्मो वचनमब्रवीत् भीमसेनं प्रति तदा हर्षेण महतायुतः १
 युधिष्ठिर उवाच गच्छ त्वं द्रौपदी पार्श्वे कथयैतद् वृकोदर यथा कुरोति ते वै शूषां प्रभावत्याश्च दर्शने २
 जैमिनिरुवाच जगाम भीमसेनोऽथ यत्र सा पार्षतात्मजा विलोक्य भीमं संप्राप्तं पार्षती हर्ष-
 पूरिता ३ तस्थौ भीमं शशिसुखी स्वागतं चेति वारिनी ददर्श गात्रं संभिन्नं नानाशस्त्रैश्च सुष्टिभिः ४
 ददौ निजासनं देवी पप्रच्छ कुशलं पुनः वृषकेतुं मेघवर्णं तदा कुशलिनं सती ५ भीम उवाच राजा
 समागतो देवि स भार्यः स सुतः स्वयम् यौवनाश्वो मुदा युक्तः समृद्धबलवाहनः ६ तस्य भार्या विशाला-
 क्षी स्त्री सहस्रैः समन्विता वीक्षितुं त्वान् च मानार्हामिह चायाति सुंदरी ७ तस्माद्दूषां कुरु शभे स्व-
 नारी गणसंयुता सहितास्तत्र वैयांतु सर्वे देवि नृपं प्रति ८ कृष्णो देविकुतो यातस्तं विनोत वमंडनम्
 न पश्यामि तथारूपं संभवेन्मम विस्मयः ९ यदि हारवतो देवि परित्यज्य नृपंगतः भवित्री तव काशोभा
 प्रभावत्या सहाधुना १० वित्तेन महता चासौ पूरितानृपतेः प्रिया द्रौपद्युवाच अंतर्गृहे निव-
 रतिगोविंदः किल पांडव सर्वे स्ममंडनं मत्प्रीतिर्गच्छत्वं वृकोदर ११ जैमिनिरुवाच

मतः कृष्णः समागत्य सह धर्मस्त्रिजेन वै यौवनाश्वं सभार्येतु सपुरः प्रययौ मुदा १२ चंपकायत्र बहु
 लाः पुषितास्तत्र संस्थिताः यौवनाश्वोऽपि तुरगं पुरस्कृत्य तु कर्णजम् १३ संसुरवं स्थित एवा सौवीर्य
 माणो नृपागमम् नानावाद्यनिनादेन कं पयन्वस्सुधातलम् १४ एतस्मिन्नेव काले तु धर्मपुत्रः समाग
 तः ददर्श च पतिं पार्श्वे गृह्णन् सैन्यसमन्वितम् १५ उत्तीर्य वाहनान्तस्मादालिङ्ग्य वसुधाधिपम्
 नमस्कृतः स तेनापि यौवनाश्वेन धीमता १६ तमुवाच स धर्मस्त्रिजायथाभीमादयो मम तथा त्वमसि
 राजेन्द्र नात्र कार्या विचारणा १७ पश्य कृष्णं महाबुद्धे सहायं मम भूपते प्रभावती द्रौपदी च कुंती प
 श्यतु सत्वरं १८ जैमिनिरुवाच यौवनाश्वोऽच्युतं कृष्णमनंतं प्रणतो ब्रवीत् प्रहृष्ट
 वदनो भूत्वा धर्मपुत्रस्य शृण्वतः १९ यौवनाश्व उवाच धन्योऽस्मि देव तुरगो धन्यो यं य-
 स्य कारणे भीमादयस्त्रयो वीराः संप्राप्तामत्पुंरं प्रति २० वृषके तुरयं धन्यो ममात्मा येन रक्षितः
 कृपाविष्टेन मनसा युद्धं भूमिगतेन च २१ कृपार्थं स्ते सरवा कृष्णं वैष्णवानां सदाग्रणीः येन त्वं
 दर्शितो लोके सर्वपापप्रणाशनः २२ जितवान्वै कुरुक्षेत्रे यस्त्वया सहितो रणे जैमिनिरु-
 वाच प्रभावती च तां कुंतीं पार्षतीं चैव सात्वतीम् २३ समालिङ्ग्य नमस्कृत्य तस्थौ हर्षपराय
 णा तथा ब्रुवंतं नृपतिं नमस्कृत्यार्जुनो ब्रवीत् २४ अर्जुन उवाच यथा युधिष्ठिरोऽस्मा
 कं तथा त्वं हि नराधिप वृद्धो मान्यश्च स ततं दृष्टो देवात्समागतः २५ स्रुवेगोऽपि हि तान् सर्वान् नम
 स्कृत्य जनार्दनम् प्रोवाच वचनं तत्र धर्मराजं महामतिम् २६ किं वर्णया मिराजेन्द्र वृषके तोर्महा
 त्मनः महिमानमतीवास्य यत्कृष्णो दर्शितोऽमुना २७ विना कृष्णं हियद्राज्यं शरीरं च तथा धन
 म् धार्यते मानवैर्भूपतत्सर्वे प्रेतभूः समम् २८ अतः परं त्वृषी केशनमोक्ष्येते पदां बुजम् विस
 र्जया शत तुरगं यज्ञार्थं वै नृपस्य हि २९ जैमिनिरुवाच ततो हरिस्तुष्टमना स्तद्वाक्येन च भार
 त संहैव संस्थितं वीरमालिङ्ग्य रविपौत्रकम् ३० प्रविवेश पुरीं कृष्णो धर्मपुत्रेण संयुतः उषित्वा मासमे

जै. अ.
१३

कंतुप्रत्युवाच युधिष्ठिरम् ३१ श्रीकृष्ण उवाच चैत्रागतामहाराज पौर्णमासी हृष्टतः
 यज्ञस्यावसरोदरे मासि चैकादशे नृप ३२ तस्माद्ब्रह्मामिनगरीं हारकां यादवाश्रयाम् नान्योस्तिरक्ष
 कस्तस्यां मां विना पांडुनंदन ३३ अतो हं त्वरितो याभिपृच्छेत्तां गंतुमुत्सुकः गते मयि भविष्यति यादवा
 हर्षनिर्भराः ३४ तावत्त्वयौवनाश्वेन सह पालय वाजिनम् तव यज्ञे वयं सर्वे ह्यश्वमेधे निमंत्रिताः ३५
 आगमिष्यामहे नूनं तथा कार्यं विधीयताम् जैमिनिरुवाच तच्छ्रुत्वा वासुदेवस्य वचनं धर्म
 नंदनः अनुज्ञां दत्तवांस्तस्मै ज्ञात्वा कृष्णस्य मानसम् ३६ केशवे तु गते राजा व्यासेन हि समन्वितः
 तुरगं पालयामास यौवनाश्वेन चानुजैः ३७ सभां च कारयामास मंडपं समकारयत् द्वे पायनं ततोः
 पृच्छन्मरुत्तस्य विचेष्टितम् ३८ व्यासश्च कथयामास मरुत्तस्य महाध्वरम् मरुत्तेन वृतः पूर्वय
 ज्ञार्थे जीव एव हि ३९ इंद्रस्तं चारयामास नयाज्यो जीवमानवः ततो नृपोऽपि संवर्त्तनारदादशृणो
 न्मुनिम् ४० प्रार्थयित्वा क्रतुं चक्रे संवर्त्तच्छक्रपावको स्तंभयित्वा वरं प्राप्य क्रतुं कृत्वा तु शोभनम् ४१
 यथागतं गतो राजा पूतः स्नात्वा दिवं ययौ जैमिनिरुवाच युधिष्ठिरोऽपि पप्रच्छ व्यासं धर्मा
 न्युनः पुनः यथा मतिश्चुतान् सर्वान् कथयामास पावनान् ४२ इत्याश्वमेधिके पर्वणि जैमिनि
 ये मरुत्तयज्ञकथनं नाम सप्तमोऽध्यायः ७ जैमिनिरुवाच श्रुत्वा व्यासमुखाद् धर्मान् धर्म
 राजो युधिष्ठिरः पप्रच्छ चापरान् धर्मान् सर्वलोकहितावहान् १ भगवन् किं नरैः कार्यं संसारमयभीरु
 भिः कथमत्र भवेत्कीर्तिः परत्र च कथं सुखम् २ वासुदेवः कथं तु ध्येत्तत्तद्ब्रह्मियथा तथम् व्यास
 उवाच ब्राह्मणो धर्मशास्त्राणि सम्यक् ज्ञात्वा न कुत्सितम् ३ प्रकरोति श्रेष्ठं भक्त्यैव कीर्तिं सुखं प
 रे परापवादाद्भीतश्च परद्रव्यं परस्त्रियम् ४ न कामयेन्न गृह्णाति न शृणोति न हितद्वचः क्षत्रियः सर्वधर्मज्ञो
 दाता युद्धपरायणः ५ आत्मवित्संगरे प्राणात्संमुखेत्यजते यदि संप्राप्नोत्यमलां कीर्तिं भूलोके परत्र च ६
 श्रेयो धनसमृद्धस्तु सत्यवादी प्रियातिथिः ७ शूषणं गवां कुर्यात्तसरः प्राणिनां हितं ७ प्राप्नोति विभलां कीर्तिं ग

कृष्णनिषेवणात् शुद्धस्तुसेवतेविशान्श्रद्धयानावमन्यते ८ यशःपरमवाप्नोतिध्यात्वानारायणंविभु
 विधवायाभवेन्नारीकामासक्तासुभोगिनी ९ गुरुवादकरीदुष्टात्परापरनरंप्रति धनयुक्तारागपरा
 सर्पिणीवसपक्षिणी १० आत्मानंपातयेद्दशपत्यासहमहीपते तांयःकामयतेमंदोदुष्टात्मासनरा-
 धमः ११ सोपिवैनारकींयोनिंप्राप्नोतीहनसंशयः सारंडादुर्गतिंयातिशरीरस्यचविक्रयात् १२ शुद्ध
 स्नानंचर्ताबूलंचंदनंचासनानिच इच्छाभोज्यंतथापेयंपतेरिच्छाविहारिणी १३ नित्यंधर्मपरायातुगृ
 हकार्यकरीतथा श्वशुरयोश्चैवपादवंदनतत्परा १४ ज्येष्ठदेवरयोश्चापित्वनुवृत्तिपरायणा प्राप्नो
 तिसद्गुतिंकीर्तिमहलोकेपरत्रच १५ प्राक्कर्मयोगजंचिन्हंबिभ्रतीलक्षणत्विदम् कृष्णवर्णांतालुजि
 ह्वांस्वागुल्यास्पृशतेभुवम् १६ एतैश्चलक्षणैर्युक्ताभर्तृसंबंधधातिनी स्वकर्मवशतस्तेतुतस्यावै
 संगतिंगताः १७ तथास्थेयंपितुर्गेहेनपरेषांगृहंव्रजेत जटिलापंकबहुलाभोजनेलुब्धमानसा १८ अ
 नाचारवतीयातुसासुरवनेवविंदति बालत्वेरक्षतिपितायोवनत्वेनिजःपतिः १९ वार्द्धकेरक्षतेपुत्रोन
 स्वतंत्राहियोषितः स्वतंत्रतायोषितांहिनश्रमायोपकल्पते २० कृच्छ्रातिकृच्छ्रपारांकेःपरंशोषयते
 तनुम् विधवासासरवजिवेत्परलोकेचमोदते २१ नव्रजेत्तीर्थयात्रांहिनकदाचिच्छुभव्रतं करोतिवि
 धवानारीसागच्छेन्नरकंध्रवम् २२ कर्तव्यंतुतयाराजन्शरीरपरिशोषणम् उपवासादिभिर्नित्यं
 शमःकार्येनसंशयः २३ शीलभंगेनुत्तारीणांदोषास्तुबहवोवृष स्त्रीणांनैवतुविश्वासःकर्तव्यस्तु
 कदाचन २४ अन्याश्रितान्यचिन्तानांविश्वासोनस्वरप्रदः बहुधाहसतेयातुबालंचपरिचुंबति २५
 दृष्ट्वापुमांसंत्वरिताप्रस्वलंत्यनुधावति गायंतीसुस्वरंहृष्टाकर्णकंडयतेकटिम् २६ अचैलंमस्तकं-
 स्चंतुहासंचकुरुतेतृथा ईदृशीयाभवेन्नारीविज्ञेयाबंधकीनरैः २७ तृथापरगृहंयातिवृथापश्यतितंज
 नम् दूतिकांजननीवैतितत्संगेतीवलालसा २८ मालाकारीनापितोचनटीप्रव्राजिकातथा फणिव्रत
 तिपत्राणिविक्रीणातितुयाभुवि २९ सैरंध्रीचापिदासीचतथापतिविवर्जिता सूतिकाधवर्हीनाचतथाकापा

जै. अ.
१४

अ.
८

लिनीतुया ईदृशीनांसंगमेनयस्यास्तुष्यतिमानसम् ३० स्वेरिणीनांतुसाराजीविजेयाधर्मनंदन तस्याद्
 क्षेतस्त्रियं पार्थदृष्टसंगाद्विशेषतः ३१ असूयकोऽर्थापशूनो नास्तिको धूर्तको नरः समीपे संस्थितो राज्ञो
 प्रजानां दुर्लभं सरवम् ३२ प्रजाः पालय भद्रं ते तांस्तनूनामुनश्यति नाचरंति तु ये धर्मान् नृपते ब्राह्मणादयः ३३
 न चिंतयति देवेशं देवकीनंदनं हरिम् नास्तिकास्ते न राज्ञेयाः सर्वधर्मबहिष्कृताः ३४ एतैः सहासनं स्पृशेत्
 न सापीह नाचरेत् आराधयंति देवेशं प्राणिनां मुक्तिदं हरिम् देवतुल्याश्च ते ज्ञेयाश्चांडालोऽपि हरेः प्रियः
 ३५ इत्याश्वमेधिके पर्वणि जैमिनि ये व्यासवाक्येनामाह मोऽध्यायः ८ शुधिष्ठिर उवाच
 कथं लक्ष्मीः स्थिरा तात प्राणिनां जायते गृहे गोविंदेन सहावासः कथं जायेत तद् १ व्यास उवाच
 शृणु वत्स प्रवक्ष्यामि यथा लक्ष्मीः स्थिरा भवेत् सत्यं शौचं विशेषेण प्राणिनां शिवचिंतनम् २ तत्र स्थिरा
 यते लक्ष्मीस्तत्र नारायणो हरिः मातरं पितरं पुत्रो भ्रातरं ज्येष्ठमेव च ३ मन्यते बांधवगणं तत्र लक्ष्मीः स्थि
 रायते शार्यापतिपराय त्रपतिः क्रोधवशो न चैत् ४ कृतं जानाति यो मानी कूटसाक्षं न यो वदेत् आहं
 न वंचयेद्यस्तु वित्तशक्येन पैतृकम् ५ श्रद्धावात्कुरुते कर्म दत्त्वा दानं न यो वदेत् कृत्वा शूरत्वमाजौहिन्
 भवेद्यो विकथनः ६ परस्त्रियं हि वदेत् मातृतुल्या महीपते आरामकारकश्चैव वाणीकूपमवादिहन् ७
 तडागसत्रप्रासादविभ्रमं दिरकारकः कन्यादानं च यो दद्यात्सदातीर्थो वगाहकः ८ सदा दानपरोतीतः
 पापाच्चैव नरोत्तमः एवं विधे नरं पाथरिमासं श्रयते भुवि ९ दुष्टात्मानं त्यजेत् लक्ष्मीः पिशुनं वृषलीपतिम्
 तथा च धूतकतरिं धूतं च तव सुप्रियम् १० प्रथमं वारितश्चासि सर्वैः पार्थिवं धुभिः दुर्घोधनादिभिः
 सार्द्धं कृतं धूतं वराटकैः ११ अक्षैश्च तुभिर्भवतां क्रीडितं च न शोभनम् जितमित्येव शकुनिः सहताता
 धर्मे नरैः १२ मया तदेव विज्ञातं कौरवाणां ध्रुवं क्षयः सत्वं श्रिया परित्यक्तो धूतदोषेण भारत १३ त्य
 जते स श्रियानित्यं परान्नेयस्तुलं पदः मदिरापानमत्तो यो भृगुयासक्तचेतनः १४ साधुनिंदाक
 प्रस्तुयस्तीराभादिभंजकः तस्करः कांचनादीनां धातूनां च तथा नृप १५ रसानां चैव धान्या

१४

सुस्तकस्यापहारकः तृणकाष्ठसमूहानां फलादीनां नराधिप १६ स्तेनोपिवस्तुजातानां सश्रिया-
 ज्यतेनरः अमायांरविसंक्रांतौ व्यतीपाते च वैधृतौ १७ पितृक्षया हेतीर्थे यो मेधुनीनरमात्यदम्
 इतिते कथिता धर्मा अतर्द्धो निशामय १८ समानयत्वं गोविंदं यथायज्ञः प्रजायते विना तु वा सुदे-
 तेन हि वासः सुरवावहः १९ जैमिनिरुवाच एतच्छ्रुत्वा वचस्तस्य मुनेरभिततेजसः इत्युवा-
 च ततो राजा भीमं विनयतत्परम् २० युधिष्ठिर उवाच भीमयाहि महाबाहो कृष्णं प्रति मसाज्ञ-
 या तस्मानया शृगोविंदं पुत्रपौत्रसमन्वितम् २१ यशोदां देवकीं देवीं सत्यभामां च रुक्मिणीं च एत-
 च्छ्रुत्वा वचस्तस्य धर्मराजस्य धीमतः २२ नमस्कृत्य च तं भीमो प्रतस्थे द्वारकां प्रति मार्गे बहुविधा-
 नृदेशानतिचक्राम सत्त्वरः २३ नानाविधानिरम्याणि नानावृक्षयुतानि च वनानि समतिक्रम्य च-
 चार पवनात्मजः २४ पर्वतान् विविधान् रम्यान् शिरवरैरतिशोभितान् अतिवेगवतींश्चैव सरि-
 तो विपुलाः पथि २५ अतिक्रम्य ददर्शा सौदुरात् कृष्णपुरीतदा स्रवर्णकलशोपेतां तोरणैरतिशो-
 भिताम् २६ चंदनोदकसेकेन सिक्तमार्गं तैथैव च तृष्टपुष्टजनोपेतामुग्रसेनेन पालिताम् २७ ना-
 नावृक्षसमाकीर्णैर्नानावह्निविराजितैः कीडावनेर्विराजन्तीं प्राकारैः परिरवाहताम् २८ अक्रूराद्या-
 यत्र भक्ताः सेवन्ते गरुडध्वजम् रुक्मिणीसत्यभामाद्याः स्त्रियो भगवतश्च याः २९ ताः सर्वा भगव-
 त्प्रीत्या यस्यां सेवन्ति तं हरिम् एवंविधां द्वारकां तां हृत्वा भीमो महाबलः ३० हर्षेण महता युक्तो ब-
 भूव जनमेजय द्वारकाया बहिर्देशे महासरसि शोभने ३१ स्नात्वा सर्वविधिरुत्वा प्रवेशायोपचक्र-
 मे परद्वारेण संप्राप्य द्वारवत्यां वृकोदरः ३२ यदा प्रवेशं कुरुते मंदिरे माधवस्य सः तदा सकुरुते कृष्णो भोज-
 नं बहुभिवृतः ३३ रम्यं तु देवकीदत्तं पात्रे वैकांचने शभौ कचौ लानां चतुःषष्टिन्यस्ते सघटिते हरिः ३४ पाय-
 संचंद्रसंकाशं सितशर्करया युतम् भक्तकुमुदवर्णाभं मुद्गदालिस्तथैव च ३५ नानाव्यंजनसंयुक्तं विभि-
 पंक्तिभिरेव च निंबूरसेनसार्देण फलमूलयुतेन च ३६ विहृतानि कृतान्येव शतशो भोजने विभोः मरी-

जे.अ.
१५

चंपिप्पलीचार्द्रं भाशर्करयायुता ३० सितयासहितेनाथदुग्धेन कथितेन च घृतं सितायुतं देव्यादन्नं प्री-
त्यायशोदया पूरिकास्तु तथाक्षीरविकारास्तु प्रसाधिताः द्राक्षाचशिशपाचूतकरमर्दकृताः शक्ताः ३१
मराचपिप्पलीयुक्ता एलाचद्रकसंयुताः कथिताः कथिकायस्मिन् भोजने भूरिशोहरेः ४० प्रलेहिकाः
कृतायत्र कचोलेरससंयुताः नानाकुसुमसंमोदयुक्ताः सूदैः कृताहिते ४१ मंडकावर्तुलारम्याः समाः
सर्वत्र बिंबवत् मधुयुक्तेन गव्येन युक्ते तस्मिन् सुभाजने ४२ कांचने तु कचोले वै स्थितं कांचनसुप्रभम्
घृतं सुवासितं प्रीत्यादत्तं देव्यायशोदया ४३ तत्र गोधूमचूर्णेन चंद्रकेण विलोडितम् घृतं न दृश्यते तत्र
कांचनप्रभान्वितम् ४४ सौहालिकाः पूरिकास्तु शतच्छिद्रास्तु वेष्टिकाः पूषिकास्तु तथाक्षीरविकारा
स्तु प्रकाशिकाः ४५ मणयः सूत्रसंघाश्च मालतीकुसुमादयः पर्पटाः कर्बुरारम्या माषकृष्णान्दसंयुताः ४६
वटकान् विविधान् रम्यान् सुजते देवकीसुतः हिं गुजाजीरमरिचैः पूरितार्द्रेण तेशक्ताः ४७ शक्केन लव-
णेनापि शृङ्गदत्तेन पूरिताः कुंकुमाभाः स्नेहहीनाः सक्षता इव दुर्जनाः ४८ दधिदुग्धयुताः केचित् चिंचिणी
चूतसंयुताः द्राक्षारसयुताः केचित् तथा न्ये कथिकायुताः ४९ राजिकाजलमध्याश्च शक्ता न्ये सितयायुताः
रसेश्च तुभिश्चैवान्ये वटकान् वधास्थिताः ५० वज्रप्रभास्तु कनकाश्चारबीजसुरवारिकैः शकलैर्नारिकेल
स्य लवंगशतसंयुतैः ५१ घृतक्षीरसितान्यस्ता कटाहेतु प्रलोडिताः लब्धासितास्तु वृक्षारं रम्यास्तत्रैव पे-
निकाः ५२ पेडारिकास्तु वैबल्याः कृताराजन्कवोष्णिकाः मोदकास्तत्र संभूताश्चारबीजप्रभाः परे ५३ सित
यातु कृताश्चान्ये दुग्धाज्येन विनिर्मिताः नारिकेलफलैश्चान्ये वृक्षनिर्घासनिर्मिताः ५४ चणकैश्च श-
क्ताश्चान्ये तिलैश्चणकबीजकैः ईदृशान् मोदकान् रम्यान् कृष्णस्यार्थे तु भोजने ५५ मांसं तु संस्कृतं
सूदैर्मृगवाराहसंभवम् शाशिकं रौहिकं चैव चैत्तलं मेषसंभवम् ५६ प्रत्यमांसं लाविकं च तैत्तलं
चिंदायकम् नानारसयुतं रम्यं बुभुजे देवकीसुतः ५७ अशोधिं मानिनी कंदं सिंधुवारं दवाहकं ना-
गं चिंचिणी कंदं कौकुरीफलमेव च ५८ दशारं कर्कटीजातं शक्तां निंबफलं शिवं तिंदाफलं लवंगं च श्रीफलं नीरकं

अ.
१

१५

कम् ५९ वल्कलं वंशकारीरं तथा कायफलं नवम् द्वाक्षाफलं चूतफलं रम्यं कंटकितं फलम् ६० धात्री
 फलं शक्तिभवं फलमंबाडकं तथा रभाफलं पिप्पली च मरीचाश्च मेनोहराः ६१ शङ्खसर्पपतैर्लेन लवणेन
 सुवेष्टितम् तथाराजिकया विट्त्रिभिर्विषैर्घटे स्थितम् ६२ भुंजते भगवांस्तत्र देवकी वाक्यतोषितः स
 मीपस्थारुक्मिणी तुलक्ष्मणा चारुलोचना ६३ सत्यभामा जांबवती व्यजनेन समन्विताः चारुनूपुरसंरावा
 रणद्वलयमेखलाः ६४ हारकेयूरशोभिन्त्यः कृष्णपार्श्वे स्तसंस्थिताः पृथक् पृथक् निरीक्ष्यो वीजयस्यो
 हसन्ति च ६५ कथयन्त्यः कथाः काश्चिन्निरीक्ष्यो जगत्प्रभुम् पारिजातभवान्यानि विभवंत्यः कुसुमानि
 ताः ६६ सत्यभामा स्मितं कृत्वा कृष्णवचनमब्रवीत् सत्यभामो वाच सांप्रतं भोजनं कृष्णसमी
 चीनं सुशिक्षितम् ६७ गोपालत्वं परित्यज्य तत्रापानतथोदकम् ईषन्नमोभवान् भूत्वा दुग्धपक्वं तु यः पुरा
 ६८ पीत्वा च धावसे रण्ये कालिंदातीरसंस्थितः गोपालानां यदन्तानि हरसे तत्तु विस्मृतम् ६९ इदानीं
 मानुषधर्मं जानासि सकलं भवान् धर्मपुत्रस्य संगत्या विज्ञातं भवता रिलम् ७० चामरैर्वीज्यते दिव्यैः प
 श्यरुक्मिणिवैभवम् अस्याश्रयेण मेनाशः कर्मणां संभविष्यति ७१ मत्तो न्यापदृमहिषीमात्मानं च सुषो
 भनम् न मां पश्यति कल्याणि भुंजानां कर्मणः फलम् ७२ आया मिया मिपुरतो न मां वारयते हरिः वेदभा
 षितमाकर्ण्य कृष्णो मे रमते मनः ७३ तस्मान्मयापि क्रियते सेवनं सर्वदा क्षितौ देवस्युवाच न
 लज्जसे कथं त्वं तद्ब्रुवती केशवं प्रति ७४ अहं तथास्य जननी वसुदेवोऽस्य वै पिता उभाभ्यां क्रियते कर्म कृ
 ष्णानुष्ठिकरं परम् ७५ निखिलो यं पुरा देहे विद्यतस्तु मया लघुः अहं करोम्यस्य कर्म ब्रुवती त्वं न लज्जसे ७६
 ममोदरे यदा प्राप्तस्तदा प्राप्तं सुबंधनम् वसुदेवेन वीरेण पश्य त्वं कर्मणो गतिम् ७७ अलक्ष्य लक्षणं श्रायं सं
 वृतः शत्रुसूदनः तस्मान्माता चास्य पितान् भार्या प्राप्नुते सखम् ७८ सर्वे स्वकर्मणा भद्रे जीवंत्येव
 हि मानवाः ये भजन्ति हरिं कृष्णं प्राप्नुयुस्ते सुखं शम्भो ७९ सत्यभामो वाच भवत्याष्टा
 धुवचनं प्रोक्तं कृष्णस्य सन्निधौ तत्कथं वै प्रशंसन्ति सर्वे विप्रा जनार्दनम् ८० एनं हि तावकं पुत्रं विरम

जै० अ०
१६

यस्तत्र मेऽपरः कर्मणां नाशकृद्देवो महतां देवकी सुतः ८१ अस्मिन् देहे महत्कष्टं कुर्वेणां वेत्ति माधवः त्वं
दयेतु धृतः पूर्वत्वयानैव निरीक्षितः ८२ मया तु धार्यते भद्रे त्वदये परिदृश्यते तस्मान्ने कर्मणां नाशः—
कीयते अमुना शाभे ८३ तस्यास्तद्धनं श्रुत्वा प्रसन्नवदनो हरिः यावद्दत्तितं देवी तावद्भीमः स
मागतः ८४ दृष्ट्वा तदा समायातं तर्षा केशो वृकोदरम् वारयामास हितदा सैरंध्रिवचनेन तम् ८५
किं वदिष्यति भीमो सौविति बुद्धानराधिप कोतुकी भीमवचनश्रवणे सर्वदा हरिः ८६
त्याश्वमेधिके पर्वणि जैमिनो यै भीमागमो नाम नवमोऽध्यायः ९ जैमिनिरुवाच नि
वारितं तु कृष्णो न ज्ञात्वा त्मानं वृकोदरः प्रहसन्नब्रवीद्राजन्मेघगंभीरयागिरा १ भीम उवाच
मामवजाय कृष्णोऽसौ भोजनं कुरुते यदि सैरंध्रिवददेशोऽस्मिन् किंचिर्कार्षति माधवः २ मृता
किं देवकी देवी सत्यभामा थवामृता महर्घं किल धान्यानां मेघो राष्ट्रेन वर्षति ३ किंच पुत्रास्तथापौत्रा
राक्षसेन हता बलात् किं वा स्त्रीभिः सहैवायं भोजनं कुरुते हरिः ४ जैमिनिरुवाच एवं वद
ति भीमे तु कोतुकार्थं महीपते कृष्णास्तु वा दयामास फेणिका चर्वणस्वयम् ५ पर्पटानां महच्छब्दस्त
त्र कृष्णो न वैरुतः प्रपिबन् कथिकां शब्दघंटिका घटनिस्वनम् ६ कुर्वन् नोष्ट्रपुटरम्यं भीमसेनं प्रकौ
पयन् वृकोदरस्तु तच्छ्रुत्वा वाक्यं प्राह हसन्निव ७ तत्रापि वतियः पूर्वसांप्रतं कथितं कथम् सूतिकां
तां न जानामि यथा कंदोऽस्य वर्द्धितः ८ नासा छेदो वधोऽन्याय्यः पूतनायास्ततोधिकम् किमंगुष्ठेन
जनितो मुसलेन हलेन वा ९ नष्टणोति यदा शब्दं पुनरेवाह पांडवः वटकः किंगले लग्नो गदया पोथया
भ्यहम् १० धिक् धिक् तर्को मदीयो यं यस्य कंठे महीधराः दृश्यन्ते प्रलये नित्यं विशमाना निरर्गलम् ११
वटकस्य वराकस्य गणना कावकीर्यते तेनाभ्यासेन गोविंदमाकुटं बभ्रुभक्षय १२ दूरदेशात् समायातं
पामाभक्षयमामितः भक्षितो नैव स्रस्वदो भविष्यात्सि हरे तव १३ अधो न गमनं मत्सू ध्वं गंतार
मते शिरः यत्र प्रविष्टेन मया दृश्यते सचराचरम् १४ कुत्सयिष्यंति वै लोकास्त्वामेव पुरुषोत्त

१६

म आशयापरयाप्राप्तभक्षमाणहिपाडवम् १५ एकाकिनभीमसेननृपवाक्यप्रणोदितम् किंक
 रष्यनिकुंतीसाविनाभीमंरसातले १६ तस्मात्पुत्रयुतांकुंतीमक्षयित्वासुरवीभव पालितंधर्मराजेन
 त्वयाचाद्यनिपातितम् १७ श्रुत्वातुभगिनीभद्रामन्यतेत्वातुराक्षसम् कथयिष्यतिकस्येसाबालापु
 त्रवियोगिनी १८ सर्वान्संहारसेत्वेतवदोषोनजायते सर्वान्सृजसिपश्चात्त्वभीमसेनतुमासृज १९
 सृजसिचेदिमांनथस्वदासेनवृथासृज जैमिनिरुवाच एतद्वकोदरवचः श्रुत्वाविस्मितमान
 सः २० उवाचदेवकीपुत्रोभीमसेनंस्मयन्निव श्रीकृष्णउवाच भीमसेनस्वागतंतेकुशल्यास्तेयुधि
 शिरः २१ मयात्वंसहितोवीरभोजनंकुरुमानद भीमउवाच तृप्तोसिकृष्णपश्चात्प्रापरिपृच्छसि
 मादरम् २२ तृप्तेत्वयिजगन्नाथेपरांतृप्तिंगतोऽस्म्यहम् श्रीकृष्णउवाच भुज्यतांभवताभीममया
 दत्तंमहाबल २३ नचमेस्तिप्रियंकिंचिद्दिनापार्थाद्धनंजयात् नदारानचपुत्रोवानमित्राणिनबांधवाः
 २४ कश्चिद्द्वान्यः प्रियतमः कुंतीपुत्राद्धनंजयात् एतावदुक्तावचनंगृहीत्वादक्षिणेकुरे २५ भीमसेनंभो-
 जयित्वासहसैवसमुत्थितः फणिव्रततिपत्राणिफालेयंस्निग्धशालयः २६ दिव्यचंदनकर्पूरसुरवामोदस
 मन्वितम् गृहीत्वाभीमसेनायददौदेवोजनार्दमः २७ उवाचचतदाक्रूरंसांबंजांबवतीकृतम् प्रबुधमनिरु
 द्धचनिः शठशठमेवच २८ उवाचकृतवर्माणंदुंदुभिंताडयाशूवै यथामहाजनः सर्वोधर्मराजपुरं व्रजेत्
 २९ मदाज्ञयावाजिमेधंप्रयात्वेतेयथासुरवम् देवकीप्रसुरवाश्चैवमातरोममयांतुवै ३० रुक्मिणीसत्यभा
 माद्याः सर्वावध्वस्तथैवच एकएवपुरेराभोवसुदेवसमन्वितः ३१ पालयन्धारकारम्यातिष्ठत्वत्रय
 थासुरवम् अतः परंधर्मपुत्रोहयमेधंकरिष्यति ३२ यत्किंचिद्दिद्यतेवित्तंशकटैः करभैश्चतत् अ
 श्वैरश्वतैर्यत्तुधर्मराजनिकेतनम् ३३ स्रवर्णमपिमाणिक्यरुक्ममुक्ताफलानिच यत्राहंतवदा-
 रिद्यंकथमेतद्भवेत्क्षमम् ३४ जैमिनिरुवाच कृतवर्मासिद्धाराजन्समाहत्यायदुंदु-
 भीम प्रोवाचस्वजनान्सर्वान्कृष्णादेशेनयादवः ३५ सर्वाः प्रकृतयश्चैवनिर्गच्छतुममाज्ञया

जै.अ.
१७

श्रुत्वा क्रूरवचः सर्वे द्वारकावासिनो जनाः ३६ द्रष्टुं तमश्वमेधं च धर्मराजस्य मंदिरे विनिर्गता द्वारकाया
 गंतुं तन्नागसाक्यम् ३७ पुरं कौतुकयुक्तास्ते कृष्णादेशे न भूयते ये ये विनिर्गता राजन्तांस्तान् श्वक्य
 यामिते ३८ ब्राह्मणा वेदनिपुणाः सर्वशास्त्रविशारदाः धर्मज्ञाः कर्मनिपुणाः शत्रुचयः समदर्शनाः ३९ भा
 र्यापुत्रसुताः सर्वे शिष्ये बहुभिरन्विताः वेश्याधमसमृद्धाश्च विनिर्यातास्तदाज्ञया ४० शूद्रा विनिर्गताः
 सर्वे द्विजसेवारताः स्वयम् कांस्योपजीविनः सर्वे बहुभाजनसंयुताः ४१ परीक्षकाश्च रत्नानां मणीनां
 चैव सर्वशः सुक्ताफलानां च तथा साधकाः स्वर्णकारकाः ४२ गोविंदपुरवासो द्वे साग्नयो निर्ययुष्यते
 मणीनां जन्मकर्तारः पूरकास्त्रपुजीविनः ४३ धान्यविक्रयिणश्चैव वस्त्रनिर्णेजकास्तथा पुष्पोक्त
 युताश्चान्ये वरतांबूलजीविकाः ४४ मालाकारास्तेलकाराः सहयंत्रा विनिर्ययुः तंतुवायास्तथैवान्ये व
 रसूत्रधराश्च ये ४५ कौषिकाः कर्मनिरता भार्गविकाः शौमवाससाम् कर्मणोगुरवः सूत्रवर्द्धकारा
 स्तथैष्टिकाः ४६ आंत्रिकाः शस्त्रकर्तारः कुलालाश्चानुवाहकाः निर्णेजकाः सरजकानटास्तत्रैव स
 चकाः ४७ नापिताभित्तिकर्तारश्चित्रकर्मरतास्तथा तथासूराप्रकर्तारो ध्वनिनश्चर्मजीविनः
 ४८ मृगयाजीविनश्चैव गोविंदेन प्रणोदिताः कुट्टिनीगुरवो वेश्यानां नाभावप्रवेदकाः ४९ नृपमं
 डनकर्तारो मल्लामृदाश्चिकित्सकाः शैलूषामागधाश्चैव सर्ववर्णोपजीविनः ५० तथेन्द्रजालकाराश्च
 कथकाः पाठकाः परे तथा जांगलिकाभूपक्षरकर्मोपजीविनः ५१ व्याधाः सपंजराश्चैव कृष्णां संवा
 हयंतिये ५२ घटकाश्चानुवाहाश्च तृणवाहास्तथा परे ५३ सैरंध्यासंगतादास्यस्तथा ये सोविदस्तु
 काः सूतिकाः शस्त्रवैद्याश्च जलोकाजीविनश्च ये ५४ अन्ये कृष्णा ज्ञयाप्रीता द्वारकाया विनिर्ययुः नि
 र्गता बहुधा सैन्यचतुरंगमहत्तदा ५५ न हश्यते तदासूयोरिजसा संवृतनभः महारावस्तदास्मात्
 मन्त्रेन्ये वि सपति ५६ वणिजानां तु शकटैर्नानावीथिवहैस्तथा क्षीपिवाहैः पक्षिवाहैर्मार्गेनैव तत्प्रभृतं ५७
 गत्येकानदाहदाप्रहसंती सखीजनैः प्रोवाचधावमाना सा वृथा किं क्रियते श्रमः ५८ अविवेकी हरिश्चायं

अ.
१७

१७

न संप्रदास्यति सनुष्टोहं भवेद्येषातेषाहरतिवेधनम् ५८ वृषभे सासमास्तुदायावद्यातिस्त्वत्युया
 वत्तस्याश्ववृषभो हस्तादमेरुं पथि ५९ पलायनपरो भूत्वा पातया मासशंभलीम् पतितातां समालोक्य
 हसन्ति स्म सैनिकाः ६० श्रीकृष्णस्य कृतानि दासां प्रतंदुष्टयानया स्वकर्मणेयं वृषभात्पतिताधरणीतले ६१
 नूनमेतत्तु संभाव्यं पापिनां पतनं भुवि साचतेषां वचः श्रुत्वा शंभली पुनरुत्थिता ६२ कथयन्ती शंभवाक्यं सैनि
 कात्प्रतिभारत कृष्णमत्र विलोक्या हं पुनरेव वृषस्थिता ६३ तस्मान्मूढान् जानन्ति स्मरणं केशवस्यैवे पतितानां
 पावनं हि नान्यं पश्यामि केशवात् ६४ जैमिनिरुवाच कृष्णस्ततो हयं शश्वत्समास्तुदाग्रनो यथौ मध्या
 न्दुसमये सर्वे हृष्टास्तु स्वपुरा द्वहिः ६५ कशामादाय तत्रैव द्विगुणं दर्शयत्यसौ धर्मराजस्य तं मार्गं यथा लोका
 व्रजन्ति ते ६६ भीमसेनपुतो भूपस्वदारपरिवारितः कृष्णं विना न तिष्ठन्ति द्वारकावासिनो जनाः ६७ सर्वे हि
 निर्गता हर्षात्स्वेच्छया कोतुकेन तु मालाकारी हरिं वीक्ष्य हृष्टा वचनमब्रवीत् ६८ मालाकार्युवाच
 कथं मध्यं दिने कृष्ण निर्गमिष्यन्ति मानवाः सर्वे गच्छन्ति देवेश स्ववस्तु धनजीविनः ६९ वयमत्र परं शो-
 च्याः सुमनोभिश्च जीविनः त्वदर्थे संग्रहीतानि स्रमनां सिमयाच्युत ७० न म्लायन्तु च तान्येव मम देयं
 च मौक्तिकम् लुवच्छाया समुदितं वदनं तव माधव ७१ तापपूर्णं किं यामि देव कृष्ण पदानुगा गु
 णयुक्तानि माल्यानि गृह्णाण त्वं जनार्दन ७२ तस्यास्तद्वचनं श्रुत्वा कृष्णः प्रोवाच सस्मितः श्रीकृष्ण
 उवाच दास्यामि भद्रे सर्वं ते वाञ्छितं मौक्तिकं धनम् ७३ धर्ममाश्रय मद्वाक्या धया तुष्यति मे मनः
 जैमिनिरुवाच एवं वदति वैयावत्तावत्तैलान्वितापरा ७४ उवाच वचनं देव श्रूयतां क्रियतां विभो
 तैलानिः सरते कृष्ण भित्वा जीर्णघटं मम ७५ व्यथानं कृष्ण जानासि मदीयां यत्र संभवाम् अधुने
 वसन्तीर्य गृहीत्वा स्नेहमेव च ७६ मार्गे निलभ्यते नाथ शकटे स्ते लपूरितैः चलितुं नैव शक्नोमि त-
 थानीति विधीयताम् ७७ इत्याश्वमेधिके पर्वणि जैमिनीये श्रीकृष्ण प्रयाणं नाम दशमोऽ-
 ध्यायः १० भीम उवाच कृष्ण कृष्ण महाबुद्धे पश्येतास्तव सप्रियाः आतपस्मान

जै.अ.
१८अ.
१०

वदनाविश्रामययथास्वरम् १ विश्रामं कृतवान् कृष्णो हृदये स्वपुरात्ततः तं भीमसेनः संप्राह्वा
 सुदेवं विनोदकृतम् २ कृष्णकृष्णमहाबाहो मम चेतसि भासते सर्वासायैषितामासां त्वमेव प्राधशः
 पतिः ३ मालकारी नैलकारी नापि तीक्ष्णलीचसा त्वामेव रवतु जानन्ति स्वपतिं न तथा हृदि ४ श्री
 कृष्ण उवाच भवान् गृह्णातु सततं पौरुषं चेद्दुःकोटर स्थूलोदरं भीमसेनं वरं वरं यशोभने ५
 त्वं तु शंभुलिङ्गच्छाशभीमं देतविवर्जितम् भीमस्तु प्रत्युवाच देराक्षसीमे गृहे प्रिया ६ वारयिष्य
 तिमायातु भस्त्रयिष्यति त्वां हि सा तस्मात्कृष्णगताः संतु सर्वा दंतविवर्जिताः ७ कृष्णाभिसक्तचि
 त्तानां सर्वत्र सुरवमेव हि रुक्मिणी प्रमुखा भार्या साध्यः कृष्णो कमानसाः ८ ये त्रनेष्यां करिष्यन्ति
 प्रीयतांते न केशवः अन्योन्यं च सपत्नीनां क्रोधश्चात्र न दृश्यते ९ यत्र जातवती भार्या सैष्यते वप्रजा
 यते त्वामाश्रित्य प्रवर्तते ये जनाः सर्वतः सुरवम् संभवन्ति कथं भूमौ पुनस्तं गतिवर्जिताः १०
 श्रीकृष्ण उवाच स्थानभ्रष्टान् जनान् श्वैव कर्ता तु पवनात्मजः ११ तस्मात्पाहि परं या हि स मानय
 ममांतिकम् एवं तां तु समादिश्य यावद् दृच्छति केशवः १२ सूतिकापतिताता वत्करभोगानि गामिना
 साचाह देवकी बालं सूतिकां मांसमुद्धर १३ वसुदेवादयो ये च यादवाः संति तेऽनघ तेषां मांसूतिकां
 विद्धि त्वन्मातृपरिवर्तिता १४ देवकी त्वां तु सुषुवेनाहूतास्मिन् देवतु आत्मानमात्मना देवसृजस्ये
 ते च यादवाः १५ तथा सृजंति नात्मानं तेन जीवा ममाधव सूतिकावचनं श्रुत्वा कृष्णः प्राह हृदोदर
 १६ श्रीकृष्ण उवाच उत्थापयाशभीमैनां वरुदेवं विलोकय संप्राप्तं ददृशे भीमः स-
 मुत्थाप्य हि सूतिकां १७ वसुदेवं नमस्कृत्य कृष्णभीमौ महा मती बन्धूजलिपुटावग्रेषूचतुर्वचनं शभं
 ८ गच्छा मीधर्मराजानं त्वया जप्तौ परंतप वसुदेवस्तु तत्रैव प्रागात्कृष्णं समादिशत् १९ वसुदेव उवाच
 च्छगच्छ हृषीकेश मया जप्तौ गजाव्हयम् पुनरागमनं तेऽस्तु कुरुवाक्यं ममाच्युत २० ये वेदानिरता विशा-
 स्नाध्यथ न तत्पराः दानं तेभ्यस्त्वया देयं सदाचारपरेषु च २१ परापवादविमुखाः शिष्टाचारपरास्त

१८

नेतव्याः सहितास्तेवैसमलोष्ठश्मकांचनाः २२ नवस्त्रमलिनेदानंनैवानारविर्जिते देयंतयाचरा
 तावेससात्रपूज्यतेयतः २३ क्षत्रियाश्चापिनेतव्यादानधर्मपरायणाः सुदेकुशालिनः शूराः क्षत्रधर्मरता
 स्तथा २४ वृथाभिमानिनोयेचस्त्रीजितादृष्टसंगिनः विकत्यनाश्रसंत्याज्यास्तथात्मस्तुतिकारकाः
 २५ परोपतापिनोयेचसदाकामपराजनाः एवंविधानसंग्राह्याः श्वशुराहृतहृत्तयः २६ जामातृजेनवि
 तेनयेजीवंतिनराधमाः अपुत्रस्यमृतस्येहयेगृहंतिधनंछलात् २७ घृतकर्म्मरतानित्यमपरीक्षितका
 रिणः गुर्विणीयेभिगच्छंतिसुपर्वविमुरवास्तथा २८ ऋतुकालसंत्यजितियेवैमोहपरायणाः नारी
 भिः सहिताश्चेवयेप्रकुर्वन्तिभोजनम् २९ तथोत्सृजंतियेवार्थं कुर्यान्नोपापकुद्वयः परस्त्रियाभितप्यं
 तेपिशूनाः पापबुद्धयः ३० तथान्येपापिनोयेचयेचसज्जननिंदकाः महापातकिनोयेचविशद्भान्दू
 षयंतिये ३१ मासोपवासिनींसाध्वींकामयानाहिपापिनः अर्थिनंधनसंपन्नोविमुरव्यः करोतिवै
 ३२ दरिद्रस्तपसाहीनः कातरोबहुजत्यकः पापिष्ठाचापियानारीपतिवंचनतत्परा ३३ गृहकार्येषु
 विमुरवासत्यशौचविवर्जिता ननेतव्यात्वयासार्द्धकदाचिन्मधुसूदन ३४ एवंब्रुवंतंपितरंनमस्कृत्य
 जनार्दनः ततःप्रदक्षिणीकृत्यस्फुटंवचनमब्रवीत् ३५ श्रीकृष्णउवाच सर्वंतातक-
 रिष्यामित्वयोक्तंपरमंहितम् महापातकिनस्त्यक्त्वायाम्यदंतंयुधिष्ठिरम् ३६ भीमउवाच
 वस्सुदेवेनहृद्देनयदुक्तंवचनंतव त्याज्याः सर्वेजनाभूमौतत्साहसतरंमम ३७ साधवोयत्रतिष्ठंतितत्र
 वासश्चतेसदा किमत्रचित्रंगोविंददुष्टेचिन्ननिवेशय ३८ उपकारिषुयः साधुः साधुत्वेतस्थकोगुणः
 अपकारिषुयः साधुः ससाधुः सद्रिरुच्यते ३९ समदृष्टिर्भवाश्रित्वंसर्वभूतेषुकेशव भीमसेनवच-
 शुत्वावस्सुदेवादयस्तथा ४० साधुसाध्विनिसंवाच्यनिर्ययुस्तेपुरींप्रति रामेणसहितोगच्छन्व
 सुदेवोमहामनाः ४१ उवाचवाक्यंगोविंदंविह्वलः स्नेहलालसः वस्सुदेवउवाच
 किंकरोमिहृषीकेशत्वद्वियोगेनजीवितम् ४२ नसमर्थोधारयितुंयथादशरथःपुरा सम्यक्त्य

जे. अ.
१९

अ.
१९

जामिकार्येचेत्सर्वेनष्टमविष्यति ४३ राजादशरथेनेववियोगाद्राघवस्यहि शोकभावेनसंत्यक्तंजीविनं
सुप्रियंभवि ४४ एतावदुक्तावचनंपरिधज्यात्मजंततः विससर्जशरगमनेपरिवारसमन्वितम् ४५
जैमिनिरुवाच ततःकृच्छ्रेणमहतावास्तदेवःपुरंययौ भीमेनसहितःकृष्णस्तथांतःपुरसंयु-
तः ४६ यावद्रुच्छतिमार्गेसौतावदृष्टमहत्सरः हंसकारडवाकीर्णंचक्रवाकोपशोभितम् ४७ अ-
म्लानपंकजांतत्रददृशोपदिनींततः समाह्वयाब्रवीन्तत्ररुक्मिणीभीष्मकात्मजाम् ४८ वासु-
देवउवाच इमांस्वंपश्यसुभगेरविभार्यामनिदिताम् गजैर्गृहीतांमुक्तांचमरालैर्विदली-
कृताम् ४९ चंचरीकंदयवृतांस्त्रीणांचित्तंतुचंचलम् निजनाथंवंचयित्वारमयंतिपरंजनम् ५०
अविलोक्यपरकांतंस्त्रायंतिचनिशागमे हृदयेकलुषंमृत्पदंप्रस्वपंतिच ५१ नाथागमेप्र-
हृष्यंतिचित्रंमेयोषितांमनः पदिनीनांसंभवस्तुपंकादिहविलोक्यते ५२ कलुषंमानसंस्त्रीणानिदा-
नादेवदृश्यते चंचलेनपरामृष्टादिवाकंपत्यहर्निशम् ५३ प्राणनाथमयाद्गीतालक्ष्यतेसधनायथा
वास्तदेववचःश्रुत्वारुक्मिणीवाक्यमब्रवीत् ५४ स्मितकृत्वाविशालाक्षीवक्रोक्त्याकेशवंप्रति रु-
क्मिण्युवाच हरिंजानातिनाथंवैपदिनीपदलोचन ५५ स्वसुतानागतान्मत्वापुष्पात्येषागृ-
हागतान् पुत्रपौत्रादिकान्नाथपदपदादीन्जनार्दन ५६ स्तनोरुदंतौपदित्याःपिबेतेभ्रमराविमौ प्रा-
णनाथसमीपेनुषट्पदौबालकवपि ५७ दोषःकश्चात्रगोपाल रुचिरंक्रियतेऽनया दूरेप्रियंतथावी-
क्ष्यकुरुतेचंचलमनः ५८ ननुनाथंवंचयतिरममाणापरात्परम् एतत्सतांमेतनाथपदि-
न्याश्चरितमहत् ५९ कथंनंस्त्रायतेकृष्णनारीनाथःपराव्रजेत् रात्रौविरहिणीबालंगृहीत्वाप-
श्यषट्पदम् ६० नित्यंनिद्रांचकुरुतेत्येषधर्मःसनातनः पदिनीकुचमादायमृतोडिर्विरहाग्निना ६१
वैष्णवंमुरवंप्राप्यमृतोसौषट्पदोयदि येकृष्णहृदयादेवतेतिष्ठंतिकथंविभो ६२ प्रियंदयेविकसितायदि-
विंदपदिनी जायतेकमलंचास्थोःसमारोहतिशंकरम् ६३ विलोक्यनलिनीनाथविस्मितोसिबदा

१९

ना धराहरिपदास्त्रणासरजाहिपुराभवत् ६४ तस्यारजस्तुपतितजलेहरिपदच्युतम् ततो जलर
 ताभ्यां हिजातः पंकः किलाच्युत ६५ पंकं विलोक्य न चिरान्निदानं तु निरीक्ष्य हि ज्ञायते तव वाक्येन भी
 मसेन स्य शृण्वतः ६६ यथा सर्वगतस्त्वं मां न तथा वेत्ति किं भवान् स्त्रियस्तु बल्यः संत्यन्या मां जानासि
 दिने दिने ६७ न त्वदन्यं हि पश्यामि चिंतयंती जनार्दनम् यत्किंचिद्दृश्यते लोके त्वया व्याप्तं विभाति मे
 ६८ जैमिनिरुवाच इति तस्यावचः श्रुत्वा कृष्णस्तोष समन्वितः समुत्तीर्य हयात्तस्मात्स
 माहूय बलाधिपम् ६९ अब्रवीत्केशवस्तं वै भेरीं वादय माचिरम् कृतवर्मा तथा चक्रे गोविंद वचनानृप ७०
 रात्रौ परिजनेनाथ सहितो न्यवसद्हरिः कृताह्निकः सप्रभाते सैन्यं निजमचोदयत् ७१ शनैः शनैश्च संयासो
 देशधर्मेण पालितम् मार्गे यातं हरिं दीक्ष्य पामराः पशुपालकाः ७२ व्रजौकसश्च पश्यंति कृष्णं दधिभृतः प
 रे गोपाला वंशहस्ताश्च गुंजाभूषणभूषिताः ७३ वादित्राणि स्वकान्येव वादयंति पुनः पुनः सुरव्योस्माक
 मसौ गोपो नंदपुत्रो न संशयः ७४ इति ब्रुवंतस्ते कृष्णं समालिङ्ग्य पथि स्थिताः पृच्छंति च हंसं त्यन्ये सादृहा
 संसुहृन्पु ७५ दध्योद नं प्रयच्छंति प्रणिपातपुरःसरम् पश्य कृष्णाद्य मेवं शर्वाणामतिमनोरमाम्
 ७६ गावो मयारक्ष्यमाणा देवयांति इतस्ततः इदानीं ताः स्वयंप्राप्तास्त्वां विलोक्यातिदुर्धरम् ७७ भी
 तास्त्रस्ता धुना व्याघ्रे लोभिमोहमेयैर्हरे मोचिता मम गोविंद त्वयामित्रेण सांप्रतम् ७८ कथं हयं समा
 रूढः स्त्रीभिश्चैव समन्वितः कुतो मणिस्त्वया लब्धः कोस्तुभः कुंजरा इमे ७९ कया सि कृष्ण पदकं कुतो ल
 ब्यं त्वया हृदि तत्रापरो ब्रवीद्वाक्यमूढवेत्तिन केशवम् ८० यावद्दृदिपदं लङ्गं श्रीवत्सस्य द्विजन्मनः
 तावच्छीमानयं जातः सर्वं चलामते हरिः ८१ जैमिनिरुवाच गोपानां तद्वचः श्रुत्वा प्रहृष्टो
 भगवान्भूत् सर्वान्संपूज्य चापश्यत् स्त्रियश्चैव समागताः ८२ पात्रहस्ताः सदीपास्ताः कृष्णदर्शनलालसाः
 सत्वरमाधवद्रुमाव्रजंति निजग्रहात् काचिद्गृहे प्रकुर्वाणामथ न सांप्रधाविता गोमयेनापिलिप्तांगी काचि
 कृष्णसमागता ८४ एका कृष्णस्य केशे स्वास्वजं च प्रददौ नृप सर्वकर्माणि संत्यज्य काचित्प्राप्ता हरिं प्रति ८५

जै. अ.
२०

काचिद्रजोवतीगोपावचालकृष्णसन्निधिम् अपराप्राहतांथांतीरजःप्रक्षाल्यगम्यताम् ८६ सरजाचाद्यै
सुभ्रगच्छतीकिन्नलज्जसे गोप्युवाच रजःप्रक्षालितमृदेनतुनपरिश्राम्यति ८७ कर्मणामलिनां
त्रक्षालितुंनैवशक्यते जीवितंस्पितंगेहेशेषंचकलुषंस्थितम् ८८ तस्मादुच्छाभिगोविंदंरजसाचावृता
धुना मलिनैर्गम्यतेतत्रजलयत्रहिपुष्कलम् ८९ शिलातलेवापीदेवाक्रियतेमल्लगाशनम् पादपीदेहाकृ
ष्णस्यमलयुक्तंकलेवरम् विरजस्कंकरोम्यद्यलज्जासंत्यज्यसंसदि ९० इत्युक्त्वाप्रययौचाथश्रीकृष्णस्य
समीपतः उवाचकेशवचान्याप्रहसंतीपुनःपुनः ९१ नवनीतंगृहाणत्वंकर्मणायन्मयाहृतम् यशोदा-
त्वन्मुखेदेवनवनीतंददौपुरा ९२ तथादृष्टंजगत्सर्वंतमहत्त्वांविलोक्ये तथायथापुरादृष्टंतथाहमवलोक्ये ९३
तदन्यःकश्चगोविंदंजगदास्येप्रदर्शयेत् जैमिनिरुवाच ततःप्राप्तोमहाबुद्धिर्भगवान्
देवकीसुतः ९४ कालिंदीतीरसान्निध्येयत्ररम्यमहद्वनम् संस्थाप्यवीणकंरम्यंसेन्यतत्रन्यवेशयत्
९५ सत्सृज्जनंसमाहूयवचनंचेदमब्रवीत् श्रीकृष्णउवाच देवकींमातरंप्राहयशोदांरुक्मि
णीमपि ९६ कार्याभवेद्भिःकुंत्याश्चपरिचर्यादिनेदिने भगिनीवसूदेवस्यजननीचार्जुनस्यच ९७ अ-
न्यावृद्धतमाःप्राप्ताःसेवनीयाःप्रयत्नतः अनुसूयाःरुच्यतीचक्रुषिभार्याश्चशोभनाः ९८ प्रद्युम्नप्रमु-
खाःसर्वेश्वणवतुवचनंसम धर्मराजस्यचपुरेबहुलोकसमागमे ९९ बहुवीरयुतेरम्येयज्ञोत्साहविनो-
दिते गुरुणांचप्रकर्तव्यंभवद्भिःपूजनंतथा १०० तावत्तेजांसिवीराणांयावत्पाथोनिदृश्यते सर्वतीर्था
निगर्जंतितावत्पापप्रणाशने १ यावन्नसिंहगेजीवेदृश्यतेगोतमीनदा प्रद्युम्नेनयथाराष्ट्रेस्थीयतेरा
जलीलया २ तथात्रशक्यतेनैवस्थातुंधर्मपुरेधुना नकदाचिद्भवन्नासःपुरेहिगजसाक्ष्ये ३ यत्रभी-
मोविद्यमानोमहाबुद्धिःसदाशुचिः जननीभवतांदेवीपार्षतीभगिनीमम ४ संभावयतुयज्ञंस्मि
न्मामयासहिताशुभा अयुतेनापिनारीणांसदातिष्ठतुसावृता ५ दीपहस्तायज्ञकालेभाव-
तुचपार्षतीम् अहंतत्रगमिष्यामिप्रथमंधर्मनंदनम् ६ सत्कर्तुस्वजनंतंतुयूयंगच्छथपृष्ठ

एवं संहिश्यतान्सर्वान् श्रीमत्संस्थाप्य षोणके ७ एकाकी हयमास्त्यप्रययौ हस्तिनापुरम् वासुदेवो
 हाबुद्धिः परिमेयपुरः सरः ८ प्रविशंतं हरिं वासुदेवनागरीको महाजनः हर्षेण महता युक्तः संमुखो भू
 जनाधिप ९ ब्राह्मणायाज्ञिकाः सर्वे वचनं चेदमब्रुवन् अस्माभिः क्रियते कर्म भुवि स्वर्गे च यथा सदा १०
 अग्निष्टोमादिभिर्यज्ञैः स्वर्गास्ते हरिणा कृताः यज्ञभुग् यज्ञकर्ता च फलदाता च कर्मणाम् ११ अपूर्वो न ब्रु
 वाणो यं स चार्यो देवकी सुतः कथं धूमांधया हृष्ट्या दृश्यते यज्ञनाथकः १२ यथा भक्तं न पार्थ न दशितो यं ज
 नार्दनः न तथा पावके नापि बहु संतर्पितेन च १३ कृष्णं न वेत्ति किं बन्धिः सप्तजिह्वोऽपि विश्रुतः क्षीरं पिब
 तिवै साक्षगद्विजिह्वः कुरुते विषम् १४ सप्तजिह्वः कथं कृष्णं दर्शयेत् कृष्णवर्त्मना तत्रा ब्रवीद्विजः कश्चिन्न
 दोषः पावकस्य सः १५ अस्माकं चास्ति दोषो यं कर्मादीनामनर्पणात् ततो न्यः प्राहतान्सर्वान् पश्यतां दे
 वकी सुतः १६ यज्ञजं संहृतं चास्मै कृष्णाया शक्रप्रदीयताम् तेन स्वर्गेण किं कार्यं यस्मात्पतनं जंभयम् १७
 निर्भयं विचरिष्यामः सांप्रतं हरिणा वयम् जैमिनिरुवाच एवं ब्रुवंतस्ते न्योन्यं निरीक्ष्य यदु
 नंदनम् १८ उचुः कृष्णं तदा सर्वे यदा देवैर्न वंदिताः चराचरस्य देवत्वं गमनागमनादिकम् १९ छिंधि
 विप्राशिषः प्राप्य स्वस्तितेस्तु जगत्पते जैमिनिरुवाच वृष्णि वीरं हि ददृशुस्तदा स न्यासिनो हि
 ते २० पादानतं प्रब्रुवाणानमो नारायणोति च सन्यासिन उचुः नारायणस्त्वमात्मानमात्मना -
 सिनमस्कृतः २१ नारायणायेति गिरास्माभिर्वक्तुं न पूर्यते यतो वाचो निवर्तते सप्रगत्या द्योनीतः २२ वेदां
 तवेद्यमभयं प्रत्यक्षं त्वा मुपास्महे द्वे रूपे वासुदेवस्य चलंचालमेव च २३ चलं सन्यासिनारूपमच
 लं प्रतिमादिकम् प्रणवाभ्यामनिरताः प्रणवोऽपि पदांबुजम् २४ त्वदीयं चिंतयत्येव सदा द्यापि न वे
 तितत श्रीकृष्ण उवाच कर्मणः फलसंन्यासपुण्याद्विष्णोः कलेवरम् २५ भवद्विध्या
 नसंयुक्तेर्विश्वरूपमिदं कृतम् हंसायथाभवंतश्च तथा कृष्णोऽस्मि भूतले २६ आवयोः संगति
 श्चास्तुरम्ये धर्मपुरे सदा जैमिनिरुवाच अनुज्ञातस्ततः कृष्णो राजमार्गे जगाम सः

जै.अ.
२१

अ.
११

२७ प्रासादस्थाश्चपश्यंतियोषितश्चारुलोचनाः पण्यांगनाश्चगोविंदं विलोक्येदमयाब्रुवन् २८ प
ण्यांगनाउचुः कथमायातिगोविंदो गृह्णातेति सकृच्छुभः दाताहिकामुकोधूर्तः कृष्णः कम
ललोचनः २९ पेशलः सबलः श्रीमान् लुब्धः स्त्रीषु निरंतरम् शंभल्युवाच एवं पुराणपुरुषं वृ
थानारीजनो हृदि ३० धर्तुं प्रयत्नं कुरुते नायं धर्तुं भवेत्क्षमः समुक्तस्तत्कथं मुग्धे मुक्ता धर्तुं न शक्य
ते ३१ षोडशस्त्रीसहस्राण्येन भुक्तानि भूतले यूनापुराद्यवृद्धेन बहुपुत्रेण किं फलम् ३२ तथापि कार
णं त्वेकं केशवग्रहणे हि नः मुक्ताः सर्वाभिविष्यामः सकामास्तेन संगताः ३३ तस्मात्पुराणपुरुषात्परमाथो
हि गृह्णाताम् पुमान्युवास्तु वृद्धो वानसंगे स स्पृहावयम् ३४ युवतीभिर्न वृद्धाभिर्मोचनीयां जनार्दनः कृ
ष्णा वृद्धो न वै कश्चिद्दृश्यतेऽत्र महाजनः ३५ ब्रूते महाजनो मंदः सांप्रतं देवकीसुतम् जानाम्यहं यथा
चास्य चेष्टितं वेत्ति नापरा ३६ कुञ्जाचकामिनी येन तथा वानरकन्यका स्त्रीसमूहमिमं रम्यं सकथं परि
हास्यति ३७ जैमिनिरुवाच एवं ब्रुवाणा सा कृष्णा सर्वाभिः सहिता यतः नमस्कृत्य
स्थिता हृष्टा देवेनापि प्रतोषिता ३८ नतः कृष्णस्य पुरतः स्थितो बंदिगणो महान् तेषां वृद्धतमः प्राह सं
स्तुवंन् श्रीपतिं मुहुः ३९ बंदिराज उवाच प्राप्तो यं देवकीपुत्रः कृष्णः कंसनिषूदनः अद्यार्थिनां
च सर्वेषां भवदेव न्यगमिष्यति ४० इदं ममेति जल्पन्तो जनामो हरुजा वृताः कृष्णवैद्येन ते सर्वे स्वनामो
षधदायिना ४१ सत्यवर्चिनः संदेहो भवन्ति च निरामयाः व्याधयः कामजाः सर्वे संक्षयं याति नितनात् ४२
ब्रह्मायुरिति शब्दोऽयं कथं ब्रूमो हरिं प्रति नाभिपंकजमध्यात्तु समुत्पन्नः पितामहः ४३ पिता पितामहः
कोऽस्य वर्तते तन्न विद्महे नामग्रहणमेवास्य कर्तव्यं किल सिद्धये ४४ महिमानं न जानामि नास्मोऽस्य गदितुं
शुवि नामानि सबहुन्यस्य प्रतापजनिता निच ४५ नीतं निगममालोक्य शंखेनादिश्रुषो भवत् मानुषा
णं कथं मध्ये वर्ण्यते मीनजन्मतत् ४६ कूर्मः कोलोऽयमभवच्छ्रुतं मे तस्य पौरुषम् अर्धकेशरिवेषो यं वि
द्मः भूच्चैव वामनः ४७ एतानि किल जन्मानि श्रुत्वा चास्य महात्मानः सर्वे संपत्समायुक्तौ भविष्यति न संशयः

मन्त्रुरवाद्गतदोषस्तु किञ्चित्परमस्वात्तथा भविष्यति न सदेहः कृष्णः कोपकरिष्यति ४९ बंदिनाममज
 नानिकथितानि जनं प्रति कुरुपाणिधुवं मत्वा जिह्वा किंमेकरिष्यति ५० सर्वहरति गोविंदः शरीरं यानसंमम
 मामानि कर्तारिष्येः हं राम रामेति वेषुनः ५१ रामनाम्नापि सर्वज्ञः शंकरः किल तुष्यति तेन नाम्ना किं तुष्ये
 हेवो गोपालमूर्तिमान् ५३ जैमिनिरुवाच एवं हि चिंत्यमानं तं वारयामास के शवः प्रददौ मुक्तमालां स्वां
 तस्मै कंठविलंबिनीम् ५३ मुक्ताफलानि सर्वेषां दत्त्वा स प्रययौ नृपम् धर्माधिकारिभिर्दृष्टः सर्वैस्तेः परिग
 रितः १५४ इत्याश्वमेधिके पर्वणि जैमिनीये श्रीकृष्णहस्तिनापुरप्रवेशो नाम एकदशोऽध्यायः ११
 जनमेजय उवाच ततः परं किमभवत्स्मार्तभाषितमादरम् किं जगादसगोविंदस्तन्ये ब्रूहि तपो-
 धन १ जैमिनिरुवाच शृणुराजेंद्रगोविंदसब्रुवंस्ते च यद्वचः महता चैव हर्षेण धर्मराजपु
 रेतदा २ स्मार्त ऊचुः सम्यगाचारकरणाद्वर्त्तनात्सम्यगेवनः सत्यायश्चित्तदानां हेत्वमस्मा
 भिर्विलोक्यसे ३ नृपाज्ञयाजनाः सर्वे धर्ममार्गेनियोजिताः धर्मसंरक्षणार्थं हितयाजन्मकृतं भवि
 ४ कुर्वन्ति पातकं ये च ब्रह्महत्यादिकं हरे ब्रह्महाहे महाशीचसरापो गुरुतल्पगः ५ तत्संस्मर्त्तुं पंचमस्तु म
 हापातककारकाः त्वन्नामग्रहणादेव पूताः कृष्णभवन्ति ते ६ एते पृच्छन्ति सर्वे स्मार्तप्रायश्चित्तं हि कीदृशं
 कृपया दीयतेः स्माभिस्तेभ्यो नामाधिकं न हि ७ पातकेन समं बोध्यं प्रायश्चित्तं प्रयोजयेत् एतानि पातकान्ये
 व सत्त्वानि हरिनामतः ८ द्वादशाब्दमुत्सवं तस्मात्तेषु तेषु समं भवेत् द्वादशाब्दमुत्सवं कृत्वा गात्रं तेषां तु तिष्ठ
 ति ९ हरिनामप्रगृह्णन्ति न तिष्ठति कलेवरम् न पापानि वसंत्येव नास्मिन्लोके भवन्ति ते १० एकस्तु संश
 यो घोरो न कथंचन गच्छति प्रायश्चित्तप्रदानेन सदा स्याच्चित्तसंस्थितः ११ विष्णोर्नामानिये मृता
 न स्मरन्ति विमोहिताः तेषां मिहात्महंतृणां प्रायश्चित्तं न विद्यते १२ धर्मशास्त्राणिसर्वाणि वीक्षि
 तानि पुनः पुनः प्रायश्चित्तानि दृष्टानि सर्वपातकहानितु १३ न श्रूतं न च दृष्टं हि प्रायश्चित्तं ज-
 नार्दन त्वत्संस्मृतिविहीनानां मधनानां कथंचन १४ जैमिनिरुवाच एवं

जैअ.
२२

अ.
१२

विधंवचः श्रुत्वा प्रसन्नः परमेश्वरः सहैव तैः प्रयातोः ये हृष्टवान्तर्की गणान् १५ प्रवर्तमानानृत्येषु वृ
ष्णागमनकांक्षया षड्विधा तालकेनाथ तृप्तस्तेन च केशवः १६ ततो माधवमालोक्य नर्तकी च करं विना
वह्निवनंदने रस्ये स मनोभिरलंकृता १७ नेत्राभ्यां पटपटाभ्यां च श्रममाणा पुनः पुनः वंशकीचक
नादिनमृदंगकलनिः स्वनेः १८ नर्तक्युवाच मांश्च संतीजना बोध्य प्रहसंति तवा
ग्रतः न विंदंति परं मूढा मद्भ्रमा तुष्यते हरिः १९ किं ध्यानं किंतु पस्तां किं दानं किंचित्तु दत्तम् अ
स्मिन्कृतेन गोविंदो दृश्यते भुवि चक्षुषा २० ध्यानेन योगिनां नैव लीलया दृश्यते हरिः संस्थितं म
द्भ्रमेणात्र सर्वं पश्यंतु योगिनः २१ एकं रुदृशनि चक्रं तव हस्ते जनार्दन पश्य मत्पाणि पदयोर्धृतं च
क्रचतुष्टयम् २२ त्वया पादे धृता गंगा कपोलेशिरसा मया अचलस्त्वं त्वर्षा केशा च चलास्मि सदा
बला २३ त्वयं कंचाल्यते कृष्णश्रूयते ब्रह्मगोलकम् चाल्यते पुरतस्तेऽद्य मे ये ते सप्तगोलकाः २४
षड्विंशत्संख्यका भावास्तव हृष्टे रुदाहृताः क्रियंते न मया तेऽवपश्याम्येकेन केशवम् २५ नेत्राभ्यां
कुसुमे कृष्णा गृहीते द्वे मया फलवः पश्यामि त्वां तथैवात्र विस्मयः परमो हि मे २६ श्रीक.
ष्णा उवाच पदानि मम गाथंती नृत्यस्व त्वं वरानने न गंतव्यं त्वया क्वापि स्थातव्यं मद्गृहे सदा
२७ जैमिनिरुवाच ततः प्रविष्टो भगवान् धर्मराजस्य मंदिरं ददर्श धृतं राष्ट्रेण
विदुरेण महात्मना २८ कृपेण सहितं वीरं कुंतीपुत्रं युधिष्ठिरम् नमस्कृत्याथ तान् सर्वानुपविष्टो
वरानने २९ आलिङ्ग्य पांडु वीरमाद्रीपुत्रौ तथा परान् नमस्कृतश्च पार्थेन सर्वैस्ते जगतः प-
तिः ३० धर्मराजेन चाघातो भूधिसंतोषतो बहु कुंतीहृष्टां च संवोक्ष्य द्रौपदीं सात्वतीं मपि ३१ श्चातृ नृषिज
सन्वोक्ष्य तथात्मानमथाब्रवीत् धर्मराज उवाच कुशलं देवकीपुत्रवत्स देवपुरवाजनाः ३२ त्वंतु श्रीमेन
कृतीतो यज्ञोऽस्मिन् मामकेश भै देवकीच यशोदा च रोहिणी चैव केशव ३३ मातरस्तेन संप्राप्तान रानाथंश्च
यथानेत्रयोः भुवः सप्तशात्कुसुमग्रहणप्रविषयं तथैव नवप्रत्यक्षलमिति भावः ३४

२२

हरिष श्रीकृष्ण उवाच वसुदेवश्चरामणसहितः स्थापितः पुरे ३४ अन्ये सर्वे च संप्राप्तान रागाय
 मारिष भीमेन सहिताः सर्वे सांतगंगा तटे शम्भो ३५ अहमग्रे च संप्राप्तस्तव दर्शनं लालसः धर्म
 ज उवाच पश्य पार्थ यथा कृष्णो ब्रूते प्राप्ता हिया दवाः नाथेनानेन हिवयं नूनं धन्यतराः क्षितौ ३६
 निर्गच्छामोऽद्य वै तत्र यत्र ते स्मृतदः स्थिताः कुंती चासौ स भद्रा च द्रौपदी सहिता धुना ३७ देवकी स
 सुरवंशानुसत्कर्तुं स्वजनं च तम् महाजनाश्च सर्वे वै निर्गच्छन्तु ममाजया ३८ जैमिनि उवाच एवं
 सदिश्य धर्मात्मा सह कृष्णो न निर्ययौ यौवनाश्चैव वारेण स बलेन पुरा हृदिः ३९ वादित्राणितु सर्वाणि ज
 मुस्तस्मिन्समागमे द्रौपदी केशवे नाथ स्वयं सामंदिनाय यौ ४० तुरंगपुरतः कृत्वा समेतं धूरि चामरैः
 गायन्ति गायकास्तत्र नृत्यन्ति कुशलानदाः ४१ बंदिनः प्रतिगच्छन्ति स्तुवंतः सूतमागधाः तस्मिन्बले प्र
 चलिते शंखं वदुं दुभिनादिते ४२ चक्रुर्नानाविधाश्चक्राः सर्वे लोकाश्च हर्षिताः प्रभावतो द्रष्टुं कामा देवकीं
 रुक्मिणीमपि ४३ मणिरत्नाल्युपादाय बंधुभिः सहिता ययौ अपरं चायुतं स्त्रीणां नाना लंकारभूषि
 तम् ४४ एतैः परिवृतो राजा स कृष्णः प्राप्तवान् स्वयम् ततस्ते या दवाः सर्वे सेनां व्यूह्य व्यवस्थिताः ४५
 देवकी प्रसुरवा नां हि शिबिकाः समलंकृताः सुवर्णमणिमन्त्रदाश्चैव कोशेय संवृताः ४६ एकानु
 शिबिका यत्र तत्र नारी शतं नृप चामरव्यजने गृह्य द्रव्या रूढं प्रसर्पति ४७ ततो युधिष्ठिरः प्रोतो
 विलोक्य जननीं हरेः नमस्कृत्य स्थितश्चाग्रे भृत्यवज्जनमंजय ४८ भीमो युधिष्ठिरं वीक्ष्य गजा
 द्रुमौ स्थितं गुरुम् स्ववाहनात्समुत्तीर्य पपात नृप पादयोः ४९ प्रक्षुब्धप्रसुरे वीरिर्धर्मराजो नमस्कृ
 तः अर्जुनाद्यैः पांडु वैश्च देवकीसानमस्कृता ५० गृहीत्वा वरवासां मियजो दा देवकी तथा सौ बले योपुथां
 तत्र नमस्कृत्य करे ददौ ५१ प्रभावत्यान्विता देवी पापती कृष्णमातरम् नमस्कृत्या रिवलंतस्यैव स्तुजातं ददौ
 नृप ५२ स्त्रियः कृष्णस्य याः सर्वा रुक्मिणी प्रसुरवाः शम्भो तस्युः कुंती पुरस्कृत्य प्रणिपत्य ददुर्धनम् ५३
 रुक्मिणी प्रसुरवास्तत्र द्रौपदी द्रष्टुमागताः चंदनं रत्नजातानि वासांसि विविधानि च ५४ प्रणम्य भामा प्र

जै. अ.
२३

अ.
१२

ददौ तथा सर्वाश्चोषितः प्रदत्तुः ब्रवीत्सत्यादौ पदींस्मिन् पूर्वकम् ५५ सत्यं मा मोवाच कथं त्वया ह
ताः पञ्चवश्याभूः सौ निरन्तरम् एकोनशतयन्तः स्माभिर्वशीकर्तुं जगत्पतिः ५६ तमे बहिल्यामन्ये गृहीतं
द्रुपदात्मजे भगिनीभवती तस्य हृदयं ते कथं हरिः ५७ नमुञ्चति क्षणमपि न विना त्वं न जीवामि अतः स्था
नं संवृतानां पञ्चानामपि सन्निधौ ५८ कथं गृह्णासि गोविन्दं तस्य पायं हि मे वद इदं शंकरं कुवाणालज्ज
सेनमहाजनात् ५९ भयं न कुरुषेऽस्मत्तो मान्यसे धर्मकर्तृभिः द्रौपद्युवाच त्वदीयं मानसं सत्यं स
पत्नीमधिगच्छति ६० त्यक्त्वा कृष्णं त्रिलोकेशं ज्यायसः कर्मणः फलम् त्वया प्रमानितं कृष्णं समागत्य
समाश्रये ६१ दर्शयित्वेव सकलमात्मनो हृदिसंभवम् लज्जामदीया जगति कृष्णो नैकेन रक्षिता ६२ द्रु
योधनसमामध्ये वस्त्रं दत्वा क्षयं मम त्वयानशक्यते दातुं चैलं कार्पासकादिकम् ६३ मम भ्रात्रा त्वां प्रता
र्य दत्तानि वसनानि मे बहूनां पश्यतां देवी धर्मज्ञः स तथा विधः ६४ नारदाय त्वया दत्तो माधवः पतिरा
त्मनः पारिजातस्तु देवानां मण्डनं यत्पुरा हृतम् ६५ देवद्विजगुरुणां हि विन्तं नैवात्र पण्डिताः प्रतिगृह्ण
न्ति स भगो त्वं गृहीत्वानलज्जाम् ६६ नारदं चैव गृह्णामि प्रतिगृह्य जनार्दनम् प्रदत्तवान् कथं मदस्तव ह
स्ते जगत्पतिम् ६७ कृष्णादभ्यधिकं त्वजः किं लब्धं तेन धीमता ब्राह्मणानां मतिर्यस्मात्पश्चादुत्पद्य
तेऽनघे ६८ जैमिनि रुवाच एवं विधं ब्रुवाणां तां द्रौपदीं बाणनंदिनी नमस्कृत्य पृथ्वां प्राप्तानम्
स्कर्तुं विशांपते ६९ प्रणिपत्यार्पयामास वासांसि मणिकान्चनम् उपविष्टा वीणकेतु सरवीभिः परि
वारिता ७० ततो ब्रवीत्सत्यभामा तुरंगं वीक्षयामहे देवकी सहिताः सर्वाः कौतुकं मम विधत्ते ७१
नच्छ्रुत्वा भाषितं तस्याः कृष्णो राजानमब्रवीत् श्रीकृष्ण उवाच तुरंगं द्रुपदामापि देवकीवर्तते नृ
७२ युधिष्ठिर उवाच सर्वे तिष्ठन्तु वैवीर्यारथस्था गजमस्तके सादिनश्च भवत्वत्र पंचयः शास्त्रपाणयः ७३
ज्ञानारी गणश्चायं हयं पश्यति हर्षितः धौम्यः पूजां कारयतु हृष्यतु परमाः स्त्रियः ७४ जैमिनि० सर्वाभिः
जतश्चाश्चो वीराः सर्वे बले स्थिताः आरूढा योषितस्तत्र गवाक्षं वीणकस्य तु ७५ पश्यन्ति तुरंगं तत्र तत्त्व-

२३

नमोऽर्चयते अस्मिन्समये राजा प्रासवाननुशाल्वकः ७६ महतापरिवारेण श्रीमता जनमेजय शाल्व
 वीर्यसंस्मरणेन वीर्यमाणो जनार्दनम् ७७ धर्मराजपुरे दृष्ट्वा हर्षितोऽभूत्सभारत नृत्यंतं हयमानो व्यज
 ग्राहप्रहसन्निव ७८ पृष्ठे संस्थापयित्वा तु गृध्रव्यूहमथाकरोत् सूतारं संचिवंतत्र समाहूयेदमब्रवीत् ७९
 अनुशाल्व उवाच भ्राता मे सौभमासूतः कृष्णो न निहतो जले शाल्वो नाम महाबाहूः स देवोऽत्र विलो
 व्यते ८० सपुत्रपौत्रो यज्ञार्थं सदारः पांडवं प्रति निमंत्रितो हि संप्राप्तो माद्यगच्छतु केशवः ८१ गृध्रं विलो
 व्यगारुडः स्थिरः स्थास्यति संगरे इमां मदीयां सेनां हितया पालय मारिष ८२ युथा गृह्णामि गोविंदं पा
 र्थं चरथिनां वरम् श्रीमादयश्च ये वीराः प्रद्युम्नसहिता अमी ८३ पालयन्ति बलं सर्वे धर्मराजस्य पश्यतः
 तस्मान्मदीयैः संग्रामे सर्वैरपि न केशवः ८४ मोचनीयः प्रयत्नेन धारणीयः संबधुहा यस्य हस्ताद्रणे
 कृष्णो गमिष्यति विलोकितः ८५ तं दुष्टं पातयिष्ये हयः कृष्णधरणेऽक्षमः भ्राता वाऽस्तु स्फुटो वा स्तु सु
 हृन्मित्रं च वा सरथा ८६ वासुदेवा विहीनो यो न मे भ्राता स हृत्सरवा किंगजेः किं रथेऽथैव पत्तिभिः किं हरे
 रपि ८७ ये च पश्यन्ति संग्रामे न गृह्णन्ति जनार्दनम् कृत्वा तु कुत्सितं कर्म राजवित्तापहारकम् ८८ सर्वे
 तिष्ठन्ति यदि मे भृत्या हि निखिलाः क्षमाः नापराधो ध्रुवं तेषां ये कृष्णं संसुस्वारणे ८९ योधयन्त्यरिभिः
 सादृते पांडास्यामहं वसु नापराधो ध्रुवः कश्चिन्मदीयं राजशासनात् ९० मृत्योस्तेः कृष्णा विमुखे ये यथा
 भवति मे प्रियम् कुलीना धर्मकुशला वीरा युद्धपरायणाः ९१ दत्वात्मनस्तु सर्वस्वं स्थाप्या युद्धे मही
 भुजा तेजयन्ति रणेशून् न राज्ञा मिहय शस्त्रिनः ९२ नास्माकं केशवादन्यो विद्यते सखनाशनः
 तस्मादेकं हि बहवो धारयतुरमापतिम् ९३ न दोषश्चात्र भविता धर्म एषः सनातनः दाता यथा
 चिन्तानैव विमुखः संसुखः सदा ९४ शस्त्रपाणिरयं नित्यं सरथोऽपि विहंगमः अच्छेद्यो यमदाहो
 यमहो ह्योऽयं निरंतरम् ९५ कथमेकेन संग्रामे संघर्तुं शक्यते हरिः कृष्णस्य ग्रहणं वेत्ति त्वुन्ना
 न चरणोत्तमजः ९६ सदूरे विद्यते बालः पाताले बलिरेव च किंचिद्भिर्भाषणो वेत्ति प्रह्लादः सम्यगे

जै. अ.
२४

अ.
१२

वहि ९७ गृहीतारं नारदं तु वदंत्यन्ये मृगावचः सत्यमामार्पितं कृष्णं पारिजातकरागतः ९८ संधर्तुमस
मर्थोसौ नारदो दत्तवान्यतः नान्यतस्मादद्य हरिं पश्यामि रणमंडले ९९ स्वर्णो रूषेण गोविंदं धारयिष्ये
ससेनिकम् जैमिनिरुवाच एतावदुक्तावचनं स राजा संस्थितो रणे १०० गृध्रव्यूहं महा
वीर्यः श्वेतछत्रो राजहृदं हरे च गजामत्ता हयाः पुष्टा जिह्वं धिरे १ रथाश्चक्रैः प्रणेदुश्च पदाताश्च डिडि
बिरे दृश्यन्ते तस्य ते वीराना नालंकारमंडिताः २ दिव्यांबरधराः सर्वे संवर्तमानास्करा इव कृपायः क
च गोविंद इति जल्पन्ति चेष्यथा रक्षन्तस्तुरगं सर्वे पश्यन्तः कृष्णवर्त्मान् १०३ इत्याश्वमेधिकं प
वीणिजैमिनीये अनुशाल्वागमनं नाम दशोऽध्यायः १२ जनमेजय उवाच नीते ह ये
किमभवत्कथं कृष्णो न मोचितः युद्धार्थं प्रेषिताः कैः च तन्मे ब्रूहि तपोधन १ जैमिनिरुवाच
शृणुराजेंद्र वक्ष्यामि तदा कृष्णो न यत्कृतम् पांडवानां हयं नीतं विलोक्या हातिलज्जितः २ आरूढः स्वेरथे
दिव्येदारुकेण नियंत्रिते पांचजन्यं पूरयन्त्या धर्मराजमथाब्रवीत् ३ श्रीकृष्ण उवाच अनु
शाल्वेन वीरेण तुरगस्तेऽधुना हतः पश्यतां यदुर्वाराणां पांडवानां तथाग्रतः ४ स्त्रियश्चैवात्र पश्यति जा
ता मे महती त्रिपा भवान् रथस्थः संग्रामे पश्यत्वत्र कुतूहलम् ५ सात्यकिः कृतवर्मानं प्रद्युम्नस्तनयस्त
था यौवनाश्वमेधवर्णो माद्रीपुत्रो तथैव च ६ एते चान्ये च बहवस्तवरक्षन्तु मंडलम् अहं वक्रोदरः पा
यो मधुसूतः सजयस्तथा ७ वृषकेतुरयं बालः सांबो निःशठ एव च एते परे च तुरगं मोचयामां महाव
लाः ८ कश्चित्करस्थितं वीरो गृह्णातु मम वाटकम् जैमिनिरुवाच पुनरेवाब्रवीद्वा
रः शृण्वन्तु बलिनो नराः ९ समानयति यश्चाश्वं सह गृह्णातु वाटकम् ते सर्वे कृष्णवचनं श्रुत्वा वा
रास्तु दारुणम् १० तस्थुर्विगतसंकल्पाश्चितयन्तः पुनः पुनः मुहूर्तमात्रं कृष्णस्य स्थितः पाणोऽसवीट
कः ११ ततः कृष्णस्ततः श्रीमान् प्रद्युम्नो हस्तसंस्थितम् जग्राह वीटकं तं तु वचनं चेदमब्रवीत् १२
प्रद्युम्न उवाच आनयिष्यामि तुरगं शाल्वसैन्यगतं त्वहम् इत्कृत्वा प्रययौ कार्णिः

२४

जंङ्गुः स्वरथेन तम् १३ अनुशाल्वतृणीकृत्य तस्मिन्वीरसमागमे पारावतनिर्भरे श्वैर्मणिकाञ्चन
 मण्डितैः १४ उत्थमानरथं दिव्यं मीनकैः सतस्य तम् निरीक्ष्य भगवानेव पुनरेवाब्रवीत् १५
 गोहृणा उवाच द्वितीयश्चात्र गृह्णातु मत्कराद्दीटकनरः प्रद्युम्नसहितो यातु पौरुषं यस्य वि
 घ्नते १६ जैमिनिरुवाच तच्छ्रुत्वा वासुदेवस्य वचनं वीक्ष्य वीटकम् वृषकेतुरुवाचैदं
 तच्छृणुष्व विशांपते १७ वृषकेतुरुवाच अहमेव सहायार्थं प्रद्युम्नं यामिसंयुगे अनु
 शाल्वमहावीरं गृह्णात्वा कृष्णसन्निधौ १८ नानयेयदि गोविन्दप्रतिज्ञां शृणु मे प्रभो ब्राह्मणी गगनाच्छु
 द्रोत भूतेदारुणांगतिम् १९ प्राप्नुयांतामहं नूनं महानरकदायिनीम् आद्भुगब्राह्मणो मंदो मेधुनं
 क्रियते यदि २० सयांगतिं याति देवप्राप्नुयांतामहं ध्रुवम् ऋतुकाले तथा भार्या पश्यत्यजति मंदयाः २१
 तस्यापि गतिमार्गं तं सोऽहं गच्छेन्न चानये त्यक्त्वा विष्णुं वासुदेवं यो भजेदन्यदेव तम् २२ तस्यापि याग-
 तिः स्वामिन्सामे स्याद्दुःखदायिनी दायतां वीटकं मर्त्यानां नृतं मम भाषितम् २३ जैमिनिरुवा
 च तांबूलं कर्णपुत्राय मुदितः प्रददौ तदा प्रययात्तं नमस्कृत्य वृषकेतुरुदारधीः २४ सहैव का
 णिनायुद्धे दशयिन् पौरुषं तदा प्रविश्य सैन्यं तद्द्वोरमनुशाल्वेन गलितम् २५ शंखं च पूरयामास ना
 मविश्वाय च आत्मनः ततो रणे कृष्णसुतं वृषकेतुसमान्वितम् २६ तिष्ठतिष्ठेति भाषंतमिदं वचनमब्रवीत्
 यातयंतं निजं सैन्यं वीक्ष्य तस्मिन् महाहवे २७ अनुशाल्व उवाच कथं भवान्संगरे
 स्मिन् त्यक्त्वा रम्यां पुरीं निजाम् प्राप्तो मम समीपे ह्यमत्वा शत्रुं हि मां पुनः २८ त्वमनंगः पुष्पवाणः
 सर्वजनयनार्चिषा कृष्णहृदे प्रविष्टो सिद्धयः पूर्वमया श्रुतम् २९ तपस्विनो यत्र संति यत्र चैव पति
 व्रताः विवेकरहिता लोकाः पौरुषं तत्र तावकम् ३० जैमिनिरुवाच तच्छ्रुत्वा
 वचनं तस्य प्रद्युम्नः पंचभिः शरैः ताडयामास सहस्रारणे शाल्वानुजं बली ३१ अनुशाल्वोपि
 तान् बाणान् मध्ये चिच्छेद वेगतः बाणेनैकेन हृदयं विभेदास्य त्वरन्निव ३२ सभिन्नहृदयः कर्णः

जै. अ.
२५

अ.
१३

कश्मलं चाविशन्महत् भ्राम्यमाणः शरेणाजोपतितः कृष्णसन्निधौ ३३ मूर्च्छितं वा दृश्य कृष्णोऽपि प्रद्यु-
 म्मलं जितो हृदि समुत्तीर्य रथाद्भूमौ गृहात्वा नंदनं करे ३४ ताडयित्वा पदा पुत्रमिदं वचनमब्रवीत् क्रो-
 धेन महता युक्तो भर्तुं यामास भारते ३५ श्रीकृष्ण उवाच उत्तिष्ठोत्तिष्ठ रे मूढनेयं द्वारव-
 तीपुरी यत्र त्वया क्रीड्यते हि स्थानमेतत्स दारुणम् ३६ मयेतच्चिंतितं नित्यं प्रद्युम्नस्य प्रभावनः नभयं
 नत्रपाकापि भविष्यति रणे भ्रम ३७ लज्जामयात्र संप्राप्ता प्राप्सं चापि महद्भयम् त्वया पुत्रेण दुष्टं नवीराणां
 मत्र पश्यताम् ३८ किमर्थं रक्षितश्चासि बालत्वे शंबरेणाहि त्वंदुरात्मसुरानीतो गृहात्वा मनिशागमे ३९ न
 नयाहि पुरीं त्यक्त्वा मुनिभूत्वा फलान्यद जनमध्ये न वै वासस्तव योग्यो भविष्यति ४० निजं शत्रुं हि मुन-
 यस्त्वां निरीक्ष्य समागतम् कुशाग्रबुद्धयः सर्वे करिष्यंति च भस्मसात् ४१ भवान्वाणपुरे यातुं तत्रत्या-
 ये महाजनाः भग्नं संबन्धिनं मत्वा फलयिष्यंति नापरे ४२ शिवपूजापरा लोकास्त्वां शत्रुं शंकरस्य हि
 ज्ञात्वा ते स्वामिनो वैरं धातयिष्यंति मे मतिः ४३ गर्भेन गलितश्चासि रुक्मिण्या जात एव किम् अत्र गति-
 ज्ञाया मूढनरुता जीवसे कथम् ४४ करान्मम न गृह्णति यत्र वीरामहाबलाः पत्राणि तत्र प्रथमं कथं गृ-
 ह्णासितानि हि ४५ जैमिनिरुवाच एवं वदंतं वसुदेवनंदनं जग्राह भीमो मतिमान्माहाबलः स
 कोपितं कोपहराणि तानि वै जगाद्भीमो वचनानिमारिष ४६ भीम उवाच मेव वद हृषीक-
 शप्रद्युम्नं मानिनं प्रति नायं भग्नो भयाच्छत्रोर्बाणघातात् समागतः ४७ पदा संताडितो बालः क्रोधेन
 महता त्वया पौरुषं हृदये मत्वा मिथ्या दत्तं निजं पदम् ४८ जरासंधमया त्किंवा त्वया त्यक्तं निजं पु-
 रम् सागरस्यैव तीरं हि पुरी द्वारवती कृता ४९ परदुःखं न जानासि सर्वपांशुस्वरुदो भवान् क-
 ष्णालयसे कृष्ण कस्त्वदन्योऽधिकः पुमान् श्रीकृष्ण उवाच भीम गच्छरणयो-
 र्धनुशाल्वं महाबलम् मया स्य क्षामितं पश्य कर्णपुत्रस्य पौरुषम् ५१ जैमिनिरुवाच
 ततो भीमो रणश्लाघी प्रद्युम्नसहितो ययौ पातयामास तत्सैन्यं गदया क्रोधमूर्च्छितः ५२ पदातिरेव

२५

जेन्द्रविष्णुवाक्यैः प्रणोदितः गजाभिन्नाद्विधायुद्धेरयाश्च विदलीकृताः ५३ हयाहताश्चूर्णितांगानरा-
 षिषमदिताः गजं जयाहहस्तेन चिक्षेप गगनं पुनः ५४ रथास्तुतुरगैः सार्द्धैर्वाराः सारथिभिः सह
 गृहीताभीमसेनेन जीवयाह विपोथिताः ५५ गजरथहयभीमो गृहीत्वा लीलया करे भूमौ निक्षेप रुषि-
 तो निष्पिपेष पदापरान् ५६ विशीर्णगत्रावहवो मुखाच्छोणितमुदमन् बाहवः पतितारेजुः पंचास्या
 इव पन्नगाः ५७ भीमपादप्रहारेण भिद्यतां शिरसारवः भिन्नानामिव भ्रातृनां धरणां चलनेन हि ५८
 श्रूयते यादृशो राजन् तस्मिन् वीरमहाक्षये ध्वजाः कणकणायंते वातेनाश्रुस्थितेन हि ५९ गजानां रथि-
 नां युद्धसादिनां पत्तिनां तथा मांसमेकत्र भीमो सौ पञ्चासं घट्टयन्त्ययौ ६० तावन्निरीक्षितस्तेन कर्णपु-
 त्रेण पांडवः अब्रवीद्भीमसेनं ततोपयन्निव भारत ६१ वृषकेतु रुवान् भीमसेन
 महाबुद्धे बालकेन फलं यदि अनेन संगृहीतं हि संग्रामारव्यं परंतप ६२ त्वदन्यः कः पिता लौल्यात्सयं गृ-
 ह्णाति बालकात् अनेन संगृहीतेन तेन तन्मिर्भविष्यति ६३ ईदृशानां सहस्राण्यदि प्राप्तानि गारिष-
 तवाग्नेः स्यानि मन्येः ह किमेकं संसुरवं स्थितम् ६४ अपकीर्तिश्च तेनातमं विष्यति धरातले पुत्रहस्ता-
 त्फलं चैकं गृहीतं पांडवेन हि ६५ वीरप्यांतजनाश्चेतत्तस्मात्त्याज्यं त्वया धुना अत्यामिपं भीमसेनं गृ-
 ह्णाति च केसरी ६६ क्षधातुरांगजं हंति नेव सपं सुरवं स्थितम् महतां पौरुषं लोके हितं भवति देहिनाम्
 ६७ जैमिनिरुवाच ततो भीमोऽब्रवीद्दीरवृषकेतुं महाबलम् फलं निष्पाड्य बालस्य वि-
 द्याहस्ते प्रदीयते ६८ गृह्णातु याम्यहं वीरमनुशाल्वं नराधिपम् एतावदुक्तावचनं पातयन्निव पर्वता-
 न् ६९ अनुशाल्वस्तमायांत बाणेनैकेन च क्षसि ताडयामास वेगं न मूर्च्छितो निपपात सः ७० मूर्च्छितं भीम-
 मालोक्य कृष्णः कोपसमन्वितः स्वयं योद्धुं ययौ राजन् तदद्भुतमिवाभवत् ७१ दारुकेण रथो नीतः कृष्णस्य ग-
 रुडध्वजः अनुशाल्वस्ततो वीक्ष्य गोविंदं गरुडध्वजम् ७२ प्रत्युवाच महाबाहूस्तिष्ठतिष्ठ जनार्दन त्व-
 याममहो बंधुः सौभंमध्ये च पादितम् ७३ एतस्मिन् समये पार्श्वे स्थितोऽहं नंदनं दनं पश्यतस्तव गोवि-

जै. अ.
२६अ.
१२

दपुत्रकः पातितो मया ७४ द्वितीयः पांडवो मम शत्रुमेतत्प्रदर्शितम् अहं न संसृजस्वांहियस्यान्वेषा
 तितानराः ७५ पूर्वजाः कृष्णजानां भित्त्वदीयोपातिताविमो मृतमहाजनः सर्वः पतननकथंचन ७६ जा
 यते संसृजानां हि कृष्णस्य पुरतः सकृत् अहं युवारणगतः पुराणपुरुषो भवान् ७७ कथं स्यास्यति सु-
 द्दोऽस्मिन् समत्वं न वदश्रयते महाणोः पंचभिभिन्नः कृगमिष्यसि केशव ७८ पलायितस्य देवस्य स्था
 नं वेदिसतां मनः तदेव तावकं दुर्गमं न्येर्जेतुं न शक्यते ७९ लोभयन्त्रादिभिर्घोरैः प्रपञ्चादिपदातिभिः
 स्वसंगत्यादर्शयन्ति लीनत्वां हृदये खिलम् ८० त एव नित्यं गोविंदतव गुप्तप्रकाशकाः न तेषां संगतिं
 भूमौ कुर्वन्त्यत्र विमोहिताः ८१ सन्ध्यां च वर्जितान् नूनं राजानस्तेन संशयः जैमिनिरुवाच ए
 तावेदुक्त्वा वचनं विज्याधतुरगान् शरैः चतुर्भिस्ते ह्याराजन्त्रस्ताभिन्नकलेवराः ८२ सदूरमगम
 धुक्क्षान्तिस्मिन्काले विशांपते न हृष्टः केशवस्तेन पुनः प्राहानुशाल्वकः ८३ अनुशाल्व उवाच
 कस्माद्विलोकितः कृष्णो गतश्चाहश्यतांरणे दुष्कृतं स्वं न पश्यामि नेतरेषां मिहाधुना ८४ किं वा मदी
 येराष्ट्रे हि शूद्रो वा ब्राह्मणी गतः उत्तपित्रापिकन्यायाधनं स्वीकृत्य मंडले ८५ मामके केन दुष्टेन दत्ता
 कन्याधनेन च अथ वारजसा युक्ता दुहितानि जमदिरैः ८६ विना विवाहं विधृता जनकेनाल्पमेधसा
 किं वा कोशे मदीये त्रपुत्रहीनस्य पातितम् ८७ धनं मृतस्य दुष्टैर्मदृष्टैः पापकारिभिः अथ वा ब्रा
 ह्मणानां स्वं स्वीकृतं कुत्सितं तेर्जनैः ८८ रजस्वलां प्रियां मूढादिवा किं संगतिं गताः स्मृता तां केन सं
 त्यक्तानि शामध्ये तु कामिनी ८९ भ्रूणहत्या भवत्येव स कामानां धरातले पष्टेनां शेनवातेषां महं
 पापेन केशवं ९० हृष्टमत्र न पश्यामि कं पृच्छामि रणे हरिं मामकं सकृत् किंचिद्विद्यते यदि तत्त्वतः ९१ त
 तस्मै संप्रयच्छामि यो मे दर्शयते हरिम् किंपश्चात्तेन पुण्येन कार्यं येन क्षितौ हरिः ९२ न हृश्यते जग
 न्नाथः सर्वपापापनुत्तये जैमिनिरुवाच हं सतीर्थे दिक्पीत्वा सर्वपापक्षयो भवेत् ९३
 पूतो यथानरो राजन् हरिं वीक्ष्य तथा भवेत् एव वदति वीरे तु पुनः प्राप्तः स्वयं हरिः ९४ अनुशा

२६

लंविभिर्वाणैर्जघानसमरेहसन् बाणैर्नैकेनानुशाल्वस्तानुशरणमाधवस्यतु ९५ मध्येचिच्छेदन्
 रसावचनचेदमब्रवीत् अनुशाल्वउवाच पश्यमाधवमदीयत्रिभिर्वरहितोभवान् ९६
 मयाहृतोहिसंश्रामआशरणेनाश्रयातिना मदीयमाश्रयं चैकंनभवान्यातितुंक्षमः ९७ सहस्वत्वंशरं चै
 कैस्थिरोभूत्वामहाहवे ततोमुमोचनाराचंवासुदेवस्यवक्षसि ९८ तेनचास्यप्रहारेणसंतुष्टइवसूचि
 तः दारुकोवीक्ष्यगोविंदं संतुष्टं तस्य तेजसा ९९ रथं रणादपोवाहयत्रराजायुधिष्ठिरः हाहाकारोमहा
 नासीत्कृष्णवीक्ष्यतथाविधम् १०० पलायितं बलं सर्वपांडवानांच पश्यताम् हतान्युत्रान्पितृन्बन्धून्
 स्रद्धात्संबन्धिबांधवान् १ उत्सृज्योत्सृज्यगच्छंतिवदत्येकेपरस्परम् पुत्रमांनयसंश्रामात्पिताहंपति
 तस्तव २ पुत्रः प्रोवाचपितरं पलायित्वाजवास्थितः तवश्राद्धंगयाशीर्षेकरिष्यामीतिनिर्गतः ३ ताव
 दन्योजनः प्राप्तोमयाहेत्यानुशाल्वकात् ततः सदारुकोधीमान्माधवंवीणकेनयत् ४ तंप्राप्तं सूचि
 तंहस्वाहाहाहृत्वाप्रधाविताः कृष्णस्यनार्यः सकलारुक्मिणीप्रमुखाः किल ५ सत्यभामाहारिवीक्ष्य
 प्रबुद्धवाक्यमब्रवीत् सत्यभामोवाच समागतं रणात्पुत्रं प्रद्युम्नं रणकोविदम् ६ उक्त
 वानसिरुक्षाणि बहुदुःखकराणि च भवान् प्राप्तः कथं युद्धादनुशाल्वभयादितः ७ पलायंतेजनाः स
 र्वे मृत्योर्भीतिजगत्पते स्वयंगच्छामि किं नाथ चंडीभूत्वामहाहवे ८ हंतुं तमनुशाल्वं हयस्माद्वीतः
 समागतः नत्वा छिंदंति शस्त्राणि नत्वा दहंति पावकः ९ कथं पलायितो सित्वं कृष्णदेव किं नंदनं यद्
 तंगतमेवास्तु शोषं चिंतय केशव ११० इत्याश्रमेधिके पर्वणि जैमिनीये सत्यभामावाक्येनामत्र
 योदशोऽध्यायः १३ जैमिनिरुवाच इति तस्यावचः श्रुत्वानिर्ययो भगवान्पुनः
 अनुशाल्वं रणे योद्धुं तस्मिन्काले जनाधिप १ तं वीक्ष्य चरणे प्राप्तं वृषकेतुर्महाबलः अनुशाल्वं स
 माहूय तिष्ठतिष्ठेति चाब्रवीत् २ जघान सप्तभिर्बाणैर्दैत्यराजं हसन्निव अनुशाल्वोपि संविद्धो दश
 भिः कर्णनंदनम् ३ विव्याध हृदये धोरैः सायकैर्निशितैस्तथा चतुर्भिस्तुरगानस्य पातयामास स

जै. अ.
२७अ.
१५

तले ४ सारथेश्वरः कायास्थितोक्षिप्रमपातयत् विरथं वृषकेतुं तं समीक्ष्य रविसारथिः ५ योजयि
 त्वारथं दिव्यं द्वितीयं समुपागतः तस्मिन् रथे समासूय पुनः कर्णस्तोवली ६ दैत्यराजं शरैस्तीक्ष्णैः
 ममंता ह्यकिरटणे सारथिपातयित्वा स्य हयानपिमहावली ७ दैत्यनाथश्च तस्मात्स्थस्थं कर्णनंदनम्
 समुत्थाप्य भुजाग्रैः शूभौ चिक्षेप कोपतः ८ सोप्येनं सरथं कुक्षौ शूभौ चिक्षेप कोपतः गृहीत्वा पुनरेवेन
 निर्ययो कृष्णसन्निधौ ९ ददौ कृष्णकरे दैत्यं वचः ग्राहसु शोभनम् वृषकेतुरुवाच एनं पश्य
 त्वृषां केशतुरगग्रहणैश्च मम १० त्वत्समादेन संप्राप्तं प्रतिज्ञासफलास्तु मे श्रीकृष्ण उवाच ध
 न्यासिकर्णपुत्रत्वं भाषितं सफलं कृतम् ११ अनुशाल्वं कस्त्वदन्योरणादिह समानयेत् एवं वदति मोहिं
 दे प्रकुक्षौ दैत्यनाथकः १२ यादवं दददशार्थं धनं श्यामं जगत्पतिम् उवाच वचनं वाग्मी कर्णपुत्रं महामति
 म् १३ जितस्त्वया ह वै वीरपातितः कृष्णपादयोः न पिता जननी नैव न गुरुर्न च बांधवाः १४ न देवा
 स्त्वरितो देवमनंतं दर्शयंति च शत्रुणां सत्त्वया जित्वा दर्शितो मधुसूदनः १५ येन मे बांधवाः सर्वे ग
 मिताः परमपदम् संगतिं तेन संप्राप्य कृष्णो न मम विस्मयः १६ जायते कर्णपुत्राद्य संतोषश्च शूभा
 वहः ययोर्वैरंतयो मैत्री संजाता पौरुषेण ते १७ प्रभूणां हि प्रभावेन संगता संगतं समम् दृश्यते शंक
 रे वीरविषं चैवामृतं सदा १८ दातारो दर्शयंत्येव जगन्नाथपदांबुजम् त्वत्समो नास्ति दातान्यः काश्य
 पात्स जनंदन १९ वृषकेतुरुवाच भवान् कृष्णपदं प्राप्य ब्रूते हि मम विस्मयः संजातः
 सांप्रतं वीरमूकत्वं यत्र योगिनः २० गच्छंति शेषप्रसुरवा विलोक्य मधुसूदनम् तव भाषितमाक
 र्यं विस्मयो नीव जायते २१ अनुशाल्व उवाच वाक्प्रवृत्ता हरिर्वीरस्य मदीया कर्णनंद
 न ध्रुवस्येवामुनादत्ता लोकास्तु हरिणा शूभाः २२ स्तोमि चात्र हृषीकेशं समक्षं तव मारिष मत्प्रहा
 गं संत्यक्ता जगामरणं मंडलम् २३ यः पांडवस्य पुरतो विश्वसूकश स्त्रधृग्धरिः किंपीडयतेऽस्य श
 र्णा विष्णोर्विश्वमयं वपुः २४ चतुर्भुजाश्च जायते स्मरणाद्यस्य मानवाः वैनतेयं समासूताः शौरव-

२७

वक्रगदाधरः २५ सस्वयंजायते मत्स्यः कूर्मः कोलो नृके सरी प्रसादादस्य देवेन्द्रो विविधास्ताः सु-
 गानाः २६ संप्राप्नोति स्वयं प्राप्तः कुञ्जिको गोपवेषधृक् पुष्पाति कृष्णो विंशत्यो नानारत्नचयेन हि-
 २७ सभोक्ता द्रौपदी दत्तं शाकपत्रं निशागमे सक्तून् सुदान् सत्यांस्तान् संप्राश्य प्राप्तवान् दम् २८
 नन्दनादीनि दिव्यानि वनानि प्राप्नुवंति ते स्वयं हि कृष्णा तुलसीकानने रमते हरिः २९ जैमिनि रुवा-
 च एवं ब्रुवंतं नृपतिं समालिङ्ग्य स्थितो हरिः गृहित्वा दक्षिणे हस्ते दर्शयामास धर्मजम् ३० त-
 तो युधिष्ठिर राजानमस्सूत्य स्थितो ग्रतः उवाच धर्मराजस्तं सांख्यपूर्वमिदं वचः ३१ धर्मराज-
 उवाच भीमादीनां पञ्चमस्त्वं बांधवोऽसि ममाधुना यज्ञपालय मे नित्यं यथा कृष्णो न पाल्यते
 ३२ अनुशाल्वस्ततः सर्वान् भीमसेनमुरवांस्ततः समालिङ्ग्य ब्रवीद्वाक्यं धर्मराजं महामतिं ३३
 अनुशाल्व उवाच अहं बाहू शिरश्चैव स्वकीयं रणमंडले युधिष्ठिरार्थं कालेन यत्र तत्र प्र-
 पातये ३४ एतावदुक्त्वा वचनं विरराम स पार्थिवः ततो विजित्य सर्वं स्तान् पार्थिवान् कर्णनन्दनः ३५
 आनयामास तुरगं यत्र राजा युधिष्ठिरः तृष्टो युधिष्ठिरः प्राह धन्यस्त्वं कर्णनन्दन ३६ प्रतिज्ञासफ-
 ला वीर तव जाताममाग्रतः अनुशाल्वोऽपि बंधुत्वं गमितः पुण्यसंग्रहात् ३७ दिष्ट्या सर्वं स्रवाकारं
 संजातं कार्यमद्यमे युवांकुशलिनो प्राप्नोति प्रियो मे कृष्ण कर्णजौ ३८ एवं प्रशस्य तो वीरो मुदितो धर्म-
 नन्दनः पुरस्सूत्य हयं वीरैः प्रविवेश गजाद्वयं ३९ उपविष्टः सभामध्ये सह कृष्णो न सहिजैः देवकी च
 यशोदा च कुंती चैवाथ रोहिणी ४० रुक्मिणी सत्यभामा च तथैवान्याश्च योषितः अरुंधती चानुसूया
 पूजयंत्यस्तथा शक्रभाः ४१ परस्परं भावयन्ति राजानस्ते समागताः भोज्यैश्च विविधैः पेयैश्च नन्दा
 गरुधूपितैः ४२ वासोभिर्मृदुभिश्चैव रांकवैर्भावसंयुताः वराश्वगजदानैश्च यज्ञारंभे च भारिष ४३
 समागतै हृषीकेशादि नानाविंशतिर्गताः चैत्री प्राप्ता पोणो मासी दीक्षितोऽभूद्युधिष्ठिरः ४४ द्रौपदी स-
 हितो रौद्रमसि पत्रव्रतं चरन् संस्थाप्य तुरगं तत्र पूजयित्वा यथाविधि ४५ ब्राह्मणान् वेदसंपन्नान् चित्तेन

जै. अ.
२८

अ.
१४

महतानृपः गीतवादित्रनादेन ब्रह्म घोषैः सुमंगलैः ४६ हयं सपत्रं यज्ञार्थं कुंकुमेनाभिचर्चितम् च
 दनेनापि मालाभिर्वरधूपैश्च धूपितम् ४७ मुमोच धर्मराजा सौतुरंगं वद्ध चामरम् पालनार्थं हयस्याथ
 प्रेषयामास फाल्गुनम् ४८ सुस्नातं शम्भुवसनं दूर्वाचं पकनिर्मिताम् मालाकंठे मोथयित्वा दधानं च
 किरीटकम् ४९ गांडीवहस्तं सोत्साहं छत्रचामरं शोभितम् पांडवं प्राह राजा सौपार्थ पालय वाजि
 नम् ५० वासुदेव प्रसादेन निर्विघ्नं ते स्तु पांडव शिवास्ते संतु पथाने जयं प्राप्नुहि भारत ५१ कुशलीपु
 नरागच्छ सहाय परिच्छदः अनाथान् दीनवदनान्सहृतांश्च तथैव च ५२ कृतोजलीन्सशरणान् त
 वास्मीति च वादिनः पितृहीनान् बालकान् मारणे पातय मारिष ५३ ततो धनं जयः कृत्वा भ्रातुर्ज्येष्ठ-
 स्य भाषितम् नमस्कृत्य च तं प्रायात् कुंती प्रपूज्य देवकीम् ५४ प्रणम्य कुंतीं तौ देवी देवकीं कृष्णमातरम्
 अरुंधतीं चानुसूयां तथा तां रुक्मिणीमपि ५५ गांधारीं धृतराष्ट्रं च प्रत्युवाच व्रजाम्यहम् भ्रात्रादिष्टो
 रक्षणां र्थं हयस्येति प्रहर्षितः ५६ ततोऽर्जुनं परिष्वज्य कुंती वचनमब्रवीत् धर्मराज निमित्तं हियदि
 यासि धनं जय ५७ कैसहायाश्च ते दत्ताः सैन्यं च विविधां कियत् दत्तं युधिष्ठिरेणाद्य तन्मे ब्रूहि परं-
 तप ५८ अर्जुन उवाच कृष्णेन नोदितः कार्ष्णिः सत्पुत्रस्तद्वलं स्वकम् समर्पयित्वा
 प्रोक्तो यो रुक्मिणीनंदनः स्वयम् ५९ रक्षार्थं पुत्रगच्छ त्वं ममादेशाच्च सांप्रतम् धनं जयस्य रक्षार्थं
 मम प्राणो हि पांडवः ६० रक्षितुं तुरगं चैव सम्यक्पालय मां यथा पित्रा स्वकीयं सर्वस्वं पुत्रहस्ते प्र-
 दीयते ६१ सहृत्तोरक्षते वीर असहृत्तो न पालयेत् तथा कर्णस्तं प्राह देवकीनंदनो हरिः ६२
 सर्वस्वं पुत्रकं सैन्यं तुरगं वृषभध्वज महासैन्यगतं पाहि मया दिष्टो सि भारत ६३ अनुशाल्वं सुब-
 लिनं यो वनाश्वं सपुत्रकम् मत्सहायार्थमादिश्य ततोऽहं प्रेषितः पृथे ६४ त्वया चिंतानमेकार्थप्रस-
 नः केशवः प्रभुः कुंतूषाच वृषकेतुस्त्वया पाल्यः सर्वयुद्धेषु भारत क्रतुस्ते सर्वथा
 शोच्यः समागच्छेच्च तं विना ६५ लब्ध्वा जयं समायाहि पालयित्वा तुरंगमम् हरिणामार्थं ते जंतु हरि

२८

गारक्ष्यते पुनः ६६ सर्वदा तं हरिं पार्थ स्मरन् जयमवाप्स्यसि इत्युक्त्वा पुत्रकंकुती सा बाष्पं प्रमुञ्च
 ह ६७ ततः पार्थो हरिं वीक्ष्य नमस्कृत्य पुनः पुनः आरुरो हरं दिव्यं प्रययौ सैन्यसंवृतः ६८ नाना
 वादित्रनादेन होमधूमेन धूपितः रथारूढः कुमारीणां लाजैर्माल्यैः करच्युतैः ६९ संछन्नांगो जया
 शीर्भिः पौराणां चारुवीक्षितैः मध्याह्नसमये कृष्णस्तं मुमुञ्चतुरंगमम् ७० ह्ययोगतो दक्षिणा
 शांप्रेरितः कृष्णवीक्षणैः वृषकेतुर्जनान् वृद्धान् पणम्य स्वगृहगतः ७१ एकः पत्नीं तदा प्रष्टुं वीक्ष्य
 वाक्यमुवाच ताम् वृषकेतुरुवाच एष गच्छामि सुभगे पांडवे नान्वितः पुरातं ७२
 एताः कुंती सुरवानार्यः सेवनायाः प्रयत्नतः श्वश्रूणां चैव वृद्धानां सेवनात्परमं फलम् ७३ सतां संपू
 जनादेव लभते परमं स्त्रियः स्मर्तव्या वयमप्यत्र भवत्या किल भामिनि ७४ भद्रावत्युवाच
 मदीयं मानसं त्यक्त्वा त्वां कदाचिन्न गच्छति त्वदीयं मानसं त्यक्त्वा मां चेदुच्छति गच्छतु ७५ त्वं यथा
 वदसे नाथ तत्करोमि न चान्यथा स्त्रीणां भर्ता परो देव इति शास्त्रविनिर्णयः ७६ अर्जुनस्य हयो
 नाथ रक्षणीयः प्रयत्नतः युद्धं हि संमुखं कार्यं विमुखं न कदाचन ७७ सति कृष्णस्य नार्यस्तु मे
 डले स्मिन् सुकोविदाः स्मितानना भविष्यति मां विलास्य तवाप्रियाम् ७८ श्रुत्वा भवतं विमुखं कु
 त्रापि सुमहद्गुणात् कया तच्छक्यते हास्यं श्रोतुं स्त्रीमुखं संभवम् ७९ एतासां प्राणनाथो हि वि
 मुखोऽपि हि संमुखः एतत्संचित्य सकलं गम्यतां कार्यं सिद्धये ८० जैमिनि रुवाच ततः
 प्रियां कर्णसुतः प्रत्युवाच स्मयन्निव त्रैलोक्यमपि संप्राप्तं संग्रामे मम संमुखम् ८१ पांडवार्थं
 मया भीरोऽश्रोष्यसे विदलीकृतम् यदि कर्णसुतश्चायं विमुखो जायते रणात् ८२ वासुदेवस्य माहा
 त्त्यं विफलं सफलं तदा काश्यां हि मरणान्मोक्षो गयायां पिंडदानतः ८३ विपरीतमिदं भाव्यं माघे वै
 णीनिमज्जनात् प्रिये ह्यंघ्रिं संग्रामे भविष्यामि पराङ्मुखः ८४ बिंबाधरं ते वदनं न पश्यामि पुन
 स्त्वहम् एतावदुक्त्वा वचनं प्रययौ बहुभिर्वृतः ८५ ब्राह्मणांश्च गवांश्च यूथं होमद्रव्यं तु याज्ञिकं पुर

स्मृत्यतदारान्नृपकेतुर्महाबलः ८६ कृष्णभीमादयः सर्वे प्रविष्टास्ते गजाद्वयम् अर्जुनस्य हयो राजन
 पुरीमाहिष्मती यथा ८७ नीलध्वजेन वीरेण रक्षिता दुर्गमं डिताम् नानाजनपदाकीर्णानित्योत्सववि-
 लासिनीम् ८८ नर्मदाजलपानेन लिङ्गाकारां हि भारत मदनः किं शिवाद्भूतः प्रविष्टस्तान् विभ्राति मे ८९ न
 राणामपि नारीणां वैषैर्दिव्यैर्मनोरमाम् नीलध्वजस्य पुत्रोऽपि रममाणस्तु कानने ९० स्त्रीसहस्रेण सह
 तः पुष्पितासुलतासुचः प्रवीरश्चंपकस्याधः स्थितस्तत्र वरासने ९१ सैन्यमानस्तु नारीभिर्गौरीभिर्जन-
 मेजय शर्यामाभिर्वरवर्णाभिर्विशालनयनः प्रभुः ९२ उवाच वचनं वीरस्तदा मदनमंजरीम् भूषितान् र-
 त्नमालाभिर्विचित्राभिर्विशेषतः ९३ गृह्णतु नार्यः सकलालताभ्यः सुमनां सिद्धिं ततस्तास्तद्वचः शु-
 त्वारणहृदयभूषिताः ९४ सुस्मितास्तानि माल्यानि जगृहूः कृपयान्विताः सहिताः प्राणनाथेन गायत्र-
 सुस्वरं मुदा ९५ ततः प्रवीरमाहिषीवनमध्ये तुरंगमम् ददर्श स्वेच्छया प्राप्तं स्थितं मदनमंजरी ९६
 भूषितं रत्नमालाभिर्वदपत्रं सुचर्चितम् नारीणां कुंकुमकरैर्माल्यैश्च विविधैरपि ९७ अर्जुनस्य ह-
 यं वीक्ष्य प्रवीरं वाक्यमब्रवीत् मदनमंजर्युवाच गोक्षीरवर्णं तुरंगनाथं पश्य समागतम्
 ९८ ताम्राधरं रक्तशफपीतपुच्छं सुकंधरम् कृष्णकर्णं कृष्णनेत्रं मुक्तकं स्य करादमुम् ९९ भालेप-
 त्रं सुललितं बद्धं वाचयमारिष नाथधारय महाक्यान्तुरंगं कुरु मे प्रियम् १०० जैमिनिरु-
 वाच ततः प्रवीरस्तं वीक्ष्य प्रियावाक्येन नोदितः हयं जगद्देशेषु माल्यवत्सहर्षितः
 १ वाचयामास तत्पत्रं धर्मराजेन यत्कृतम् युधिष्ठिरस्य तुरंगं यज्ञार्थं किल मोचितम् २ रक्षमाणं
 नृपार्थेन गृह्णतु स्वबलान् नृपाः इति ज्ञात्वा प्रवीरोऽथ प्रेरयामास तं हयम् ३ स्त्रियः सर्वाः पुरीं
 धैर्या स्थितो युद्धे स्वयंतदा सैन्येन महता तत्र तृणीकृत्य धनं जयम् ४ इत्याश्वमेधि-
 के पर्वणि जैमिनीये माहिष्मती प्रवेशे तुरंगग्रहणं नाम चतुर्दशोऽध्यायः १४ श्रीकृष्णो जयतु

+ अज्ञाते रजसि श्यामासंज्ञासे वरवर्णिनी अप्रसूता भवेद्गौरी प्रसूता चैकदैवसा १

मिनिरुवाच ततः पार्थस्तुसंप्राप्तोवीक्ष्यमाणस्तुरंगमम् अनुशाल्वेनसहितोरुविष्णोर्नन्द
 च १ योवनाभ्येनराजेंद्रकर्णपुत्रेणधीमता सर्वेषामग्रतःप्राप्तोवृषकेतुर्महाबलः २ ददृशोऽप्रे-
 रीरंहिस्वसेन्यव्यूहसंस्थितम् तिष्ठतिष्ठेतिभाषेतंगृहीत्वावरकामुकम् ३ नीलध्वजस्यपुत्रेणप्र-
 वीरेणमहाहयः ४ पुरीप्रवेशितःकोपात्मोचयत्वद्यपांडवः ४ प्रवीरंतत्रश्रीवाचकर्णपुत्रःसमा-
 गतः प्रथमंयोधयत्वंमांपश्चात्पार्थधनंजयम् ५ प्रवीरःपंचभिर्बाणैर्विव्याधवृषभध्वजम् चतु-
 र्भिश्चतुरोवाहान्बाणेनैकेनसारथिम् ६ सप्तभिःकर्णपुत्रस्तंनिजघानहसन्निव शक्रपिच्छ-
 निभानस्यहयानिन्येयमक्षयम् ७ चतुर्भिःसायकैःकोपान्सिंहनादमथाकरोत् प्रवीरःकर्ण-
 नाकर्णेकर्णपुत्रमताडयत् ८ तेनबाणेनमूर्च्छोर्हिवृषकेतुरण्ययौ बाणेनैकेनानुशाल्वस्तेनवि-
 द्धःप्रतापिना ९ अनुशाल्वशरेघोरैःप्रवीरोनैवदृश्यते हाहाकारोमहानासीत्तयोवीरिसमागमे
 १० नीलध्वजोऽयसंप्राप्तःपावकेनसमन्वितः अक्षोहिणीभिस्तिस्मृभिर्वेष्टितःसंगरंप्रति ११
 मोचयामासतंपुत्रमनुशाल्ववशंगतम् ससर्वान्परिविव्याधदशभिर्दशभिःशरैः १२ जै-
 मिनिरुवाच तेनविद्धंबलवीक्ष्यसम्यसाचीरुषान्वितः नीलध्वजंसमासाद्यतिष्ठतिष्ठे-
 तिचाब्रवीत् १३ जघानपंचभिर्बाणैरणेमाहिष्मतीपतिम् सौप्यर्जुनस्यतान्बाणांश्चिच्छेदतर-
 साहसन् १४ छिन्नान्शरान्स्वकान्हस्तापार्थश्चक्रेःतिपौरुषम् सरथंसध्वजंसाश्वंससूतं
 सबलंरणे १५ अदृश्यबाणसाहस्रेनीलकेतुंसमावृणोत् यमदूतंशक्रभैस्तोत्रैर्विष्णोरिवभयंक-
 रम् १६ करोतिवैष्णवःकोपात्मूर्च्छितंमदगर्वितम् ततोमूर्च्छोर्विह्वलाशक्रपुनरेवोत्थितस्तदा १७
 नामगर्जितमालोक्यजनंदूतगणोयथा जामातरंपावकंहिसदधेकोपपूरितः १८ नीलध्वजकर-
 ल्युक्तःपावकोप्यदहच्चमूर्म् विशालैरर्चिभिर्दग्धाःपलायंतेमहाजनाः १९ तुरगारथिनोराजन-
 यःशस्त्रवर्जिताः करभाश्चवृषादग्धाभारत्यत्कावनंगताः २० वामीगणाश्चशकटाःपूरिताधनस-

अ.

चयेः चामराणि च दत्तं ते छत्राणि क्वचानि च २१ मेतो धातुं समासाद्य पुनरेव प्रदीप्यते कृष्णवर्त्मा
 क्षये प्राप्ते भूतानां च यथा भवत् २२ तथा पार्थ बलं सर्वं समं ता ह भजेरणो ततोऽर्जुनो रणश्लाघावाकृति-
 स्त्रिसमादधे २३ गुमुचे वह्निना शायनशांतस्तेन पावकः अर्जुनः प्रत्युवाचाथ पावकं परिदीपितम् २४
 अर्जुन उवाच त्वमेव सर्वदेवानां सुखं तुभ्यं नमोऽग्नये त्वत्प्रातये वाजिमेधं प्रकरोति युधि-
 शिरः २५ त्वया दत्तं हि गांडीवं रथो दिव्यस्तथैव च परमं सोऽहं दिव्यं सर्वदा क्रियते विभो २६ बलं
 हतं हयोनीतस्त्वमतीव प्रदीप्यसे किं करोमि भवान्प्रातिपरित्यज्य प्रवर्तते २७ जनमेज-
 य उवाच कथं जामातरं वह्निं लब्धवान्समहीपतिः काचकन्यायावकाय दत्तात्तेन महात्मना
 २८ एतत्सर्वं समाचक्ष्व मया पृष्टोऽसि जेमिने कौतुकं वर्तते स्माकं कृत्वा पार्थ बलं हतम् २९ जे-
 मिनि रुवाच नीलध्वजस्य महिषी ज्वालानाम्नीसममध्यमा स्वाहा कन्यां प्रसूता सा संदरीध-
 र्मतत्पराम् ३० सर्वलक्षणं संपन्नां कुमारिणं लोकसंदरीम् वर्द्धमानां पितृगृहे संदरीं बंधुपूजिताम् ३१
 अतीवरूपसंपन्नां त्रैलोक्यस्यापि मोहिनीम् नीलध्वजस्तुतां कीदृशकालेन कियताकृताम् ३२ कस्मै
 प्रदेया कन्येयमिति चिन्ता परोऽभवत् पप्रच्छ तां चारुनेत्रां भर्ता कस्तवरोचते ३३ राजानो राजपुत्रा
 श्वसन्ति पुत्रिसहस्रशः पटुस्थान् पश्य वीरांस्तान् ततो ब्रूहि स्ववल्लभम् ३४ स्वाहा तं प्रत्युवाचाथ
 पितरं लज्जितासती स्वाहो वाच नमानुषं कामयः हं लोलुपं मोहं वेष्टितम् ३५ देववर्यं च
 रं तात मम योग्यं विचिंतय नीलध्वज उवाच देवराजं महाबाहुं वरं वरय शोभने ३६ आगमिष्यति
 लोके सिन्धुना वर्षाकामुकः स्वयम् मत्ते गजे समासूतः शक्रः सोऽनंतलोचनः ३७ पितुर्वाक्यं समाकर्ण्य-
 गहावचनमब्रवीत् स्वाहो वाच इदं न कामयेतात सर्वदोषस्य कारणम् ३८ परोदचनं सहते न
 दातुं कारितम् देवराजो गौतमस्य प्रियां कामयते यदि ३९ अनुजः केशवो येन हतः कातं हि कामये-
 तीयां संजगन्नाथं विष्णुं च केति मोहितः ४० पदयस्मान्महत्यां तं हतघ्नः किल वासवः मानुषाये

अ.
१४

३०

गत्यन्तास्तत्रमेकारणम् ४१ स्त्रीणां शरीरं समलप्रथमं तात जायते एकं नरं पतिं प्राप्य द्वितीयं
 सतेऽथ सायाति नरकं घोरं शीलभंगान्मया श्रुतम् ४२ मृते भर्तरि गात्रस्य स्पर्शं पश्चात्करोति यः
 तपावको देवसुरं भर्ता मेतातरोचते ४३ नान्यं देवनाम् नरं वा किन्नरं वा महोरगम् वरया भिवरलो
 के विना तं हव्यवाहनम् ४४ यद्यायाति स्वयं वह्निरर्थयिष्यति मामिह तन्यां तात महाबुद्धे तस्मै
 त्वं दातुमर्हसि ४५ जैमिनिरुवाच एवं विधंवचः श्रुत्वा स्वाहा प्रोक्तं समापितम् नी
 लध्वजस्तदा हृष्टो विस्मितो भून्महाबलः ४६ प्रहसत्यस्त्रियो राजन् परं वचनं मम ब्रुवन् किमि
 दं भाषसे बाले विपरीतं नृपं प्रति ४७ वह्निं वरं कथं ब्रूषे दाहकं सर्वभक्षकम् तथा हि कृष्णवर्त्मानं
 मेयवाहनमातुरम् ४८ सप्तजिह्वं धूम्रसुरं हाकं संस्थितं त्विदम् स्त्रीणां चित्तं वृक्षरूपे हि याति मं
 दजने तथा ४९ उच्चान्नाचं गता गंगापावनी या जगन्त्रये स्वाहा तेषां समाकर्ण्य वचनानि त्वरा निता
 ५० स्नाता सा शश्वत्सना स्यापयित्वा हुताशनम् ब्राह्मणैः सहितानित्यं ध्यायंत्युपवने स्थिता
 ५१ अगुरुचंदनं विप्राघृतं रम्यं च पायसम् शर्करामिक्षरं वंडाश्च सौद्रं दाक्षस्तथा तिलान् ५२
 कपूरं वरतां बृलं लवंगं जातिजफलम् रंभाफलानि जुहुवुस्तथा वह्नौ प्रणादिताः ५३ मुक्तामालां
 गृह्य बालारणं हलधनूपुरां सखीपरिहृता स्वाहा शश्वत्सुषंती हुताशनम् ५४ ततः कालेन महाना
 रदनमबोधितः पावको विप्ररूपेण प्राप्नोती लध्वजं प्रति ५५ विप्रं पूजितमेवाहौ दत्तार्थं स्वासने-
 स्थितम् पप्रच्छ सा दरं राजा कुतः प्राप्नोति वै मुने ५६ आदेशो दीयतां मह्यं किमाज्ञप्तः करोम्यहं वि
 प्रउवाच कन्यार्थिनं विदिराजन् विप्रं शांडिल्यगोत्रजम् ५७ तद्गृहे विधत्ते बाला मह्यं तां देहि कन्य
 राजोषाच नमानुषं वरयते पावके स स्पृहासता ५८ अन्यां कन्यां प्रयच्छामि यदि ते रोचते हि ज म
 दि पावकं राजन् विप्रवेषेण संस्थितं ५९ स्वाहा सत्येन गुरुणा संतुष्टं कामपूरितम् जैमिनिरुवाच
 तत्तस्य वचः श्रुत्वा सस्मरं वद नोजनः ६० प्रत्युवाचाथ नृपतिं तत्र स्थं विस्मितोऽपि सन् कन्यानिमित्तं

प्रोसोजायतेयादिपावकः ६१ विनापावकनाथेन स्वाहादेयानकरयन्ति मन्त्रिः किंनजानातिविप्रं सु-
 कूपरीक्षितम् ६२ प्रधान उवाच नजानामो वयं सर्वे भवंतं पावकं स्थितम् आत्मानं दर्शय-
 मोरम्यं पावकरूपिणम् ६३ ततो विप्रसुखादग्निर्ज्वाला माला विनिर्गतः कूर्चं हि सचिवस्यापि ददाह २४
 तस्तदा ६४ प्रधाने दत्तमाने च सर्वे लोकाश्चर्कापरे राजा तं शमयामास वह्निं सूक्तेन तत्क्षणात् ६५ एतधि-
 न्तरं राजन् विनोदः सुमहानभूत् मातृप्रसायकन्या च राजानं वाक्यमब्रवीत् ६६ न दातव्या त्वया कन्या
 ब्राह्मणाय कथंचन इन्द्रजालिकवद्वह्निं दर्शयत्येव भूस्फुरः ६७ राजा तं प्रत्युवाचाथ शालिकां प्रहसन्नि-
 व सगृहं नय भद्रं तं मम जामातरं शुभे ६८ परीक्षय विशालाक्षि विप्रो चापावकोऽपि वा ततो गृहं गता दे-
 वी ब्राह्मणेन समन्विता ६९ प्रत्युवाच परीक्षां मे देहि विप्रसनातनीम् अग्निं ददाह कुपितो मंदि रं वर-
 त्रितम् ७० तस्याश्च गोपुरं रम्यं वा सोरत्नविचित्रितम् निष्ठतिष्ठेति च न जगाद च धनं जयः ७१ प्रच्छा-
 दनं च तस्याश्च पट्टवस्त्रं सशोभनम् दत्तमानं परित्यज्य नग्ना सा प्राद्वद्भूशम् ७२ कोलाहलश्च तत्रैव
 संजातो हिनरेश्वर दुद्रुवश्च जनाः सर्वे तत्र वह्निं भयादिताः ७३ सा प्राप्ता राजभवनं रुदन्ती स्रस्वरं तदा
 नृपवारय तं वह्निं ज्वालय तं गृहान्मम ७४ राजोवाच परीक्षितस्त्वया भद्रे कालेनात्येन पाव-
 कः क्षणप्रतीक्ष विप्रस्य परीक्षालभ्यते यथा ७५ शालिकोवाच त्वया साधुकृतं राजन् जामा-
 तातवतिष्ठतु एतस्मिन् न्तरे राजा समाहूय विभावसुम् ७६ समयं वह्निना चक्रे न गंतव्यं हि मत्पुत्रात् त-
 तः कन्यां प्रदास्यामि यदि ते रोचते विप्रो ७७ आगमिष्यंति ये राष्ट्रं मदीयं ते त्वयारणे दाहनीयाः श-
 च वस्तु मया ज्ञप्तेन पावकः ७८ ततः प्रधानो नृपतिं प्राह किं क्रियते त्वया गृहे जामातरं वह्निं सर्वदा प-
 रिरक्षसि ७९ स्वाहां गृहीत्वा व्रजतु यथास्थानं नराधिप प्रधानवचनं श्रुत्वा राजा वचनमब्रवी-
 त् ८० यावन्न गृहजामाता जायते मम पावकः तावदेव महत्तेजो दृश्यते स्य न संशयः ॥
 १ जामातरि गृहे जाते क्षीणते जाभविष्यति तथाऽपि पुररक्षार्थं संश्रयामि धनं ज-

तोलक्ष्मणस्तथा ७८ यथाकुशशरव्याप्तानजहानोहकश्मलम् मूच्छनामासुपत्येवावीक्ष्यलक्ष्मणमा-
 तुरम् पश्यन्ति सैनिकाः सर्वे बालाभ्यां निहतं बलम् ७९ इत्याश्वमेधिके पर्वणि जैमिनीयकुशलवो-
 पारव्याने हनूमदाव्यनामपंचविंशोऽध्यायः ३५ जैमिनिरुवाच एतस्मिन् न तरे प्राप्ता धनुर्वि-
 स्फारयन् कुशः खड्गचर्मधरो वीरो लवः संश्राममागमत् १ प्रकाशयित्वा पृथिवीं करैः सागरमेव ताम्
 सूर्योत्तर्क्षान् मापेदे ध्यातं च समपद्यत् २ आत्मनश्च परेषां च वीरो न ज्ञायते तदा अन्योन्यं नामभिस्ते वै क्रो-
 शान्तिरणको विदाः ३ गजामत्ताश्च धावन्ति चूर्णयन्ति रथान् बहून् रथवेगेनाश्ववोराः पतन्ति हयपृष्ठतः
 ४ हयवेगेनाश्ववोराः पत्तयो भुवि शेरते दीधूय खड्गं सलवः प्रविवेश महाचमूम् ५ शिरस्याधाय चर्मो-
 श्म खड्गेनाश्वपदोः छिनत् हस्तिहस्तानि शोलांश्च चिच्छेद स कुशानुजः ६ दीर्घहस्तं समालंब्य व्रज-
 लुपरि हस्तिनम् विदारयति कुंभौ सः काष्ठानीव कुठारकः ७ मुक्ताफलानि जगृहे मुष्टिभिर्भुवि चा-
 क्षिपत् हस्तिदंतेषु पतितैः खड्गैर्भृशमयानकः ८ समुत्थिताश्चाग्नि कणास्ते दहन्ति स्म सैनिकान् ता-
 वल्लुहो महाबाहुः कुशो बाणान्मुमोच सः ९ शिरांसि चिच्छिदे वीरो बाहून् मदभूषितान् शिरांसि करि-
 णां बाणैरनया ह्रिवमोजसा १० आकाशे द्यापिते प्राप्ता एकी भावं व्यवस्थिताः अतः परं हि न क्षत्रं न भूतं न
 भविष्यति ११ तस्मान्न क्षत्रतां प्राप्ताः खेहस्ता हस्तिनां तथा वर्षस्य द्यापि भूपृष्ठे हस्तादानोदकं बहु १२
 सा वित्रंतस्य पानीयं निदानं मौक्तिकस्य च एवं हि करि शीर्षाणि छिन्नानि शतशोरणो १३ कुशो न तेन वा-
 रेण तदद्भुतमिवाभवत् अथ को दंडं दंकरं बधिरोरुत दिग्गजः १४ ददर्श भरतः किंतो कार्तिकेयगणे-
 श्वरो सहरंतो निजसैन्यं वनं रायुविभावसू १५ मुमोच निशिताब्जाः स्तोत्रधारा इवावुदः जैमिनि-
 रुवाच बालकौ कार्मुकयुतौ यनश्यामौ च संगतौ १६ काकपक्षधरो वीक्ष्य हनूमानिदमब्रवीत् हनू-
 मानुवाच एतौ रामाहूती बालौ बलं रामस्य वीक्षकौ १७ सज्जास्तिष्ठंतु सर्वे भरता द्यामहाबलाः
 एवं प्रवृत्तिर्वीरे तु तदा पवननंदने १८ तावत्कुशः प्रत्युवाच त्वं वरुणगतं तदा पश्य सैन्यं लवप्राप्तं तुरंगनेव

जै. अ.
७३

विच्छति १९ व्रजाम्येत इलं भ्रात सुतुरंगं लं हिपालय ततो रामानुजं वीक्ष्य कुशो वचनमब्रवीत् २० कुश उ-
 वाच शत्रुघ्नो लक्ष्मणश्चैव भो शयाते निहतं बलम् किं नाम मे न जानासि शत्रुमां कुशमागतम् २१
 भरत उवाच त्वानियिष्याम्यहं युद्धात्पराजित्यनिजां पुरीम् सानुजत्वरितं बालघोरं मुचक्र-
 धुना २२ जननी ते तापसी मे हृपावां वीक्ष्य जायते जनन्ये ब्रूहि मुक्तोऽस्मि संबन्धुभरतेन च २३ क्षा-
 भितं स्वबलस्याद्य पातनं यत्त्वया कृतम् तच्छ्रुत्वा वचनं तस्य कुशो बाणैरथा दधत् २४ भरतं सप्तभि-
 वारिं वानरान्यंच सप्तभिः हनू मंतं शतेनायं ताडयामास संगरे २५ बाणानां बालिपुत्रं च सहस्रेण ह-
 सन्निव नीलं पंचशतैर्विधासत्त्याचनलंरणे २६ जांबवंतं त्रिसाहस्रैर्बाणैर्विव्याध रोषितः यस्य
 यस्य शरो लघ्नो नितरां हृदये वलात् २७ मूर्च्छान्वितश्च पतितः सीतापुत्रेण ताडितः बाणैः पडिश्चरा-
 जैर्द्रुलवेनातिबलीयसा २८ भरतस्य धनुश्छिन्नं रथश्च शकलीकृतः कुशको दंडनिर्मुक्तैर्मुमोह भरतः
 शरैः २९ गिरिमुत्पाद्य हनुमान् भरतं वीक्ष्य मूर्च्छितम् चिक्षेप सीतासूतयोर्मूर्ध्नि योजनमायतम् ३०
 तं पर्वतदीर्घनेत्रो बाणैश्चक्रतुरंबरे त्रसरेणुनिभं रुद्रगात्रभूतिस्फुरप्रदम् ३१ पंचभिस्तं हरिस्तं
 प्रभित्त्वमपि मूर्च्छितम् शरैः कनकचिचैश्च कुशश्चक्रैस्वपौरुषात् ३२ ततो भग्नं बलं भूयो रामाय पति-
 तं जनः कथयामास राजैर्द्रुत्वारामो विनिर्ययौ ३३ सप्तग्रीवो महाबाहुर्भ्रातृदुःखेन दुःखितः वि-
 श्रावणयुतः श्रीमान् विस्मयोत्फुल्ललोचनः ३४ वनं प्राप्य रथारूढस्तो ददर्श बलचततं हतप्रहतविध्व-
 स्तरामेति परिभाषि च ३५ जैमिनिरुवाच पञ्चच्छरामस्तो बालो स्वाकृती धन्विनां व-
 रौ कुतो धीतो धनुर्वेदो भवद्भ्यां यद्धतं बलम् ३६ केनोपनीतौ विधिवत्किं सिद्धे देहृतथ भौ किं स्थित-
 लास कुशलौ धर्मव्रणतत्परौ ३७ कञ्चिन्नपरदारेषु विरुद्धा हादृशयते क्वचित्तेषु च विप्रेषु प्रतिज्ञायाम्
 पालनम् ३८ कस्तातः काचजननी कुत्रवासो निवेद्यताम् तदा पितृमुपाश्रित्य कुशो वचनमब्रवीत्
 ३९ कुश उवाच किमस्मदाय कथयाव शजो द्रवयानृप क्षात्रपौरुषमुत्सृज्य कथ्यते

अ.
३६

७३

त्वाहशैर्जनैः ४० शीघ्रं युद्धं स्वराजेन्द्रविलंबः क्रियते कथम् नतुरंगोत्सस्मदीय उच्यतां वाथ युद्धताम्
 ४१ इति वाक्यं तयोः शुत्तारामो बोचद्दिशां पते न करिष्याम्यहं युद्धं भवान् कथयतु ध्रुवम् ४२ कुश
 उवाच केवलं सः पुत्रे सीताक्षमाशीलौ च नो वने तात वल्कतवान् सर्वं जातकर्मादिकं मुनिः ४३
 उपनिन्ये च वात्मीकिर्वेदे सर्वमपाठयत् तथारामस्य चरितं सन्मनो निर्वृतिप्रदम् ४४ तत्तदभ्यास
 योगेन दृष्टिर्विमलतां व्रजेत् बुद्धिस्वास्थ्यं मनस्वास्थ्यं प्रतापश्चापि वर्द्धते ४५ तस्माद्दुतं बलं सर्वयो
 धानां तव पश्यताम् मम तानास्ति ते राम पुत्रदारधनेषु च ४६ तस्माद्दुतस्य सैन्यस्य गणना तेन वि
 द्यते न शक्तिर्विद्यते रामसात्यक्ता किं त्वया वने ४७ शक्तिहीनो नरः कस्तु युद्धे तनिशितैः शरैः जै
 मि निरुवाच रामो मन्यत पुत्रौ तौ सीताशब्दोपवर्णनात् धिगस्तुरवलुनो युद्धमित्युक्त्वा
 धनुरुज्जहौ ४८ पपातरथनीडेयमूर्च्छितो जनमेजय जैमि निरुवाच मूर्च्छाविहा
 यधर्मत्मा धीरः सत्यपराक्रमः ४९ सुग्रीवं परिपप्रच्छ रामः सत्यपराक्रमः एतौ कस्यात्मजौ वीरौ ज
 नाहिकपिसत्तम ५० सुग्रीव उवाच पुराणपुरुषाज्जाता वेतौ मन्येत्र राघव प्रतिविं
 बं तावकं हिवनमध्ये विलोक्यते ५१ नापरं संगरे मन्येजय युक्तं विना प्रभम् तवाग्रे यामि बालौ हि
 युधियौ धधितुं नृप ५२ गृहीत्वा शारिवनं राजन् मुमोच पुरतस्तयोः तौ वृक्षं तिलशः कृत्वा चक्रतु
 मूर्च्छितं हरिम् ५३ शरैः सन्निशितैस्तावन्नीलौ युद्धतवानरः नीलंबाणेन विव्याध कुशः कोपस
 मन्वितः ५४ बभूवुर्बहवो नीलारुधिरात्तस्य चापरे तैश्च व्यासं रणं सर्वं तस्य माणैर्महाबलैः ५५ ता
 वलकुशेन वीरेण बुद्ध्या सम्यग्विचारितम् जलौकस्त्रेण ते सर्वे विद्धाः पेतुर्धरातले ५६ सचापि पति
 तो नीलः परे भग्नाश्च सैनिकाः जैमि निरुवाच एक एव स्थितो रामो नाभवन् सैनिकाश्च
 ते ५७ रामो मुमोच नाराचां स्तीक्ष्णान्कालानलप्रभात् मार्गणानिष्कलाः पेतुः रूपणस्येव मंदिरे ५८ म
 नोरथानि धनस्य शरन्मेघा इवांबरं ययं बाणं मुमोच सीराघवः कुपितो मृध ५९ तं तद्विधा चक्रतु स्तौ

जै. अ.
७४अ.
३५

सचतुर्धाभवच्छरः एवतदाभवद्दुःखं लोकविस्मयकारकम् ६० दृष्ट्वा तु ल्यंबलं स गृह्य बालयोरधुनं
 दनः सीतावदनवदल्लो दृष्ट्वा बाणैश्च ताडितः ६१ पपातरथनीदेयमूर्च्छितो जनमेजय ततः कुशल
 वौज्ञात्वा मूर्च्छितं जानकीपतिम् ६२ समुत्तीर्य रथात्तस्माज्जगृहाते स्य कुण्डले केयूरकंदहारचलस्म
 णस्यापि मंडनम् ६३ सर्वेषामपि वीराणां पतितानां रणांगणे एतस्मिन्नंतरे राजन्लवः कुशमथाब्र
 वीत् ६४ भ्रातः कुशगृहीष्यामि ह नू मंतं महाबलम् सीतावीक्ष्य कपिं दृष्ट्वा भविष्यति न संशयः ६५
 रामस्य चरथं रम्यमध्यारोह सुदुर्जयम् लक्ष्मणस्य च रथं रम्यमधिरुद्धं व्रजाम्यहम् ६६ जांबवत्य
 सुरवा न्वीरान् स्वरथे परिपातय जैमिनिरुवाच ह नू मज्जां बवंतौ च मूर्च्छाविरहितौ भु
 वि ६७ वानरा वृचतुस्तथ्य मीलया वोत्र लोचने ६८ ह नू मानुवाच पश्य रामादयो वीराम्
 र्च्छिता बालसायकैः जांबवन्मां च कुरुते मूर्च्छितं रामसंभवः ६९ किं करिष्यामि यदि मां सनेष्यति ब
 लाल्कुशः सीतासमीपे मरणं भविष्यति न संशयः ७० एवं ब्रुवाणं वीरे तु प्राप्सोरणगतौ लवः जग्राह
 वानरौ तौ हि मुदा कपटमूर्च्छितौ ७१ सीतासमीपे गत्वा च सर्वे निगदतुश्चतौ जितोरामः ससैन्यो हि
 समानीतं च भूषणम् ७२ वानरौ कौतुकार्थं ते मयानीतौ निरीक्ष्य मातर्भ्रात्रा कृतं युद्धं विजयी पुन
 रागतः ७३ सीतापुत्रौ परिष्वज्य वचनं चेदमब्रवीत् सीतोवाच मानिनौ वानरौ मुंचरणम
 ध्ये च पुत्रक ७४ मां निरीक्ष्य मृतावेतौ जीवहीनौ भविष्यतः ततोलवो मुमोचैतौ रणमध्ये महामति
 ७५ एतस्मिन्नंतरे राजन् वाल्मीकिर्वरुणालयात् आजगाम महातेजाः कृषिभिः परिवारितः ७६ तौ ग
 त्वाथ कथयतां सर्वं कृत्यमेषोषतः ततोज्ञात्वा मुनिवरः सर्वानुत्थाप्य वारिणा ७७ प्रोक्ष्या मृतमयेनैव सु
 वाचरधुनं दनम् वाल्मीकिरुवाच तव पुत्रौ महाराज गृह्यतां रधुनं दनम् ७८ मन्यसे यदि सीतां
 च निदोषानेतुमर्हसि उत्थाय रामो नगरीं प्रविवेश स सैनिकः ७९ विस्मयन्नेव च हयमुक्तं वाल्मीकिना
 चतम् पालयामास वीरैस्तैः पश्चाद्यज्ञो महान्कृतः ८० वाल्मीकिः कथयामास रामाय किल बालको सी

७५

तां नीत्वा पुत्रयुतां संस्थाप्य रघुसंनिधौ ८१ रामः पुत्रयुतो जातः सीतया सहितः स्थितः युद्धं च पुत्रयोर्ध
 दत्तपिता चक्रे पुरा रघुः ८२ तथा पार्थस्य पुत्रस्य युद्धं प्रावर्तता द्रुतम् स्मृतुवाच पारिक्षिता
 यस्य सकलं कथयामास जौमिनिः ८३ तत्तु युष्मभ्यमारव्यातं मया वै सुनिपुंगवाः नारव्यातवानि दं युद्धं वा
 ल्मीकिः पितृपुत्रयोः यद्यारव्यास्य दमज्जिष्य लोकोयं करुणा णवे ८४ इदमारव्यानं करम्यं ये शृण्वं
 तिनरोत्तमाः ते पुत्रपौत्रे नैदं तिलभन्ते विष्णुवल्लभम् ८५ शृणोतीदं पुण्यशीलं श्रावयेच्चैदमुत्तमं
 नरः फलमवाप्नोति राजसूयाश्च मेधयोः ८६ कांचनेन विमानेन स्वर्गं याति नरोत्तमः पुनर्लक्ष्मी
 रूपयुतो जायते पृथिवीतले ८७ कृत्वा त्विदमुपारव्यानं श्राव्य मन्यन् नरोत्तमे पुंस्को किल रुतं श्रुत्वा
 रुक्षाध्वांक्षस्य वागिव ८८ इत्याश्वमेधके पर्वणि जौमिनीये कुशलवोपारव्याने रामाश्च मेधप
 रिसमाप्तौ फलस्तुतिवर्णनं नाम षट्त्रिंशोऽध्यायः ३६ जौमिनिरुवाच हंसध्वजे
 न समरे कृतं युद्धं नराधिप सवाणैर्बभ्रुवाहस्य छित्त्वा रथसहस्रकम् १ स्वरथं पातयित्वा ये विभे
 दास्य वपुः शरैः शस्त्राणि पार्थ पुत्रस्य विफलानि कृतानि वै २ अक्षौ हि णोपंचकं तु विजितं जनमे-
 जयः स्मृत्वा हृष्यास्य वचनं पुत्रयोः पतनं मूढे ३ बभ्रुवाहस्तु पार्थाय बाणं च परिमुञ्चति तेन वीरस
 हस्राणां बलं भवति पातितम् ४ पार्थ पुत्रस्य बाणौ धैर्मरालध्वजवाजिनः रथोपि परमाणुत्वं प्राप्तवा
 न्समरे तदा ५ स भिन्नहृदयोर राजा हंसकेतुः क्षितिययौ पतिते च महावीर्ये हंसकेतौ महात्मनि ६ सु
 वेगः संगरे योद्धुं बभ्रुवाहनमागतः जघान नवभिर्बाणैः पार्थसूनुं स वक्षसि ७ छत्रं ध्वजं धनुश्चा-
 स्य त्रिभिर्बाणैर्दध्वाकरोत् शतेन च सहस्राणां ताडया मास वक्षसि ८ पुनर्वीरसहस्रस्य कदनं कृत
 वानसौ गजानां च द्रुशुभ्राणां शतानि च महाहवे ९ निहृत्य पृथिवीं चक्रे मांसमंकां स्रुदारुणाम् युद्धक्षेत्रं तु
 तत्सर्वं कर्षित्वा गजमस्तकैः १० अधश्चोर्ध्वं करोर्वाजिगजसंघं नयन् त्रितैः अत्रैस्त्रिगुणतो योत्स्यैर्गज
 मुक्ताफलानि च ११ कृत्वा बीजं वपति श्वतस्मिन्काले विशापते शिरांसि मूलफलवत्प्रवपति च भैरवाः

जै. अ.
७५

अ.
३७

१२ यक्षिण्यो नागचरणौ शिखरैर्मुसलकंडनम् नृशीर्षाणां समकुर्वन्ति गायन्त्यः शतशो भृशम् १३ यंत्रैर्गं
जाननमयौ शिखरैः पिब्यन्ति चापराः पुनः सुवेगः संधाय शरं कालानलोपमं १४ मुमोचार्जुनपुत्राय म
ध्यतः सहिधा करोत् अग्रभागं तथा व्यस्य समुखं चागतं रणे १५ तं चापि द्विदलोक्त्य यावत्पश्यति
चार्जुनिः शकले पुनरायाते ते हिधाकारिते मुना १६ शकलानां चतुष्कं यत्तद्वमोपतितं नृप पंचमं वा
णशकलमग्रभागगतं तु यत्तद्वदयेस्य प्रविष्टं तन्मूर्च्छितो भूतदार्युनिः १७ विहाय पुनरेवायं कश्मलं
सहसोत्थितः ततः परं प्रज्वलितः प्रलये पावको यथा १८ जघान पांडवी सेनां स्थितां पार्थ रथं प्रति न
स्मिन् दिने स्थितौ द्वौ तु पार्थ कर्णसुता वृभो १९ कायनाशो विलीयंतौ यथा जीवौ परस्परं अन्ये ये मूर्च्छि
तानीता जीवशेषारणात्पुनरं २० उलपीपालया मास विशल्यैर्विविधोषधैः पुरा वै उत्थता यस्मादुरुशा
पात्समानिनी २१ नागराजसुता देवी दिव्या पार्थेन संगता तीर्थयात्राप्रसंगेन तथा चित्रांगदा च सा
२२ उवाच पांडवस्तत्र वृषकेतुं महाबलम् अर्जुन उवाच सैन्यं नष्टं कर्णपुत्रवस्तुजातं च मे हतं
२३ हंसध्वजसुरवावीराः पतिता मम सन्निधौ प्रद्युम्नः सहपुत्रेण नीतो मणिपुरप्रति २४ मदये यो
धितो वीरौ निर्भिन्नौ सायकैश्च तौ अनुशाल्वोपि समरे पतितौ नैव दृश्यते २५ सुवेगो निहतश्चाद्य
नीताश्च मम वीरकाः छत्रैर्ध्वजैः कामुकैश्च चामरैश्च वरांशकैः एकस्त्वमसि पुत्रात्र नापरः कोपि दृश्यते
निर्गच्छत्वं तु नगरे यत्र तौ धर्ममाधवौ २६ कुलपुत्रोऽसि भद्रं ते दातृणां बीजमेव च एवं ब्रुवति पार्थ च यावत्
स्याग्रतो नृप २७ तावत्सार्थकिरीटस्थो गृध्रस्तीव्रवशा सह ज्ञात्वा गृध्रमस्तके स्वेश संतवेशं संस्वकं २८ तथा
कपोतं नीढं चरथस्य किल शायिनं शिरोहीनां निजां छायां नासा विरहितं सुरवम् स्फुलिंगवर्जितेनेत्रे प्र
त्युवाच पुनर्वचः ३० पुत्रप्रयाहिनगरं धर्मभीमजनादनान् शंसत्ववेशसंधोरदुर्निमित्तानि मेरणे ३१ भवा
न्यदि मया साहं प्राप्नोति मरणं रणे तवाद्यनाशेन ह्यस्ते भविष्यन्ति परं क्षितौ ३२ बहुधा यो धितश्चासि भिन्नं
बाणैर्वपुस्तव ३३ विना त्वानपृथा जीवेतस्मान्मा मुच्यगम्यता ३३ अकार्यं च महज्जातमतो राजा च दीक्षितः

७५

असिपत्रव्रतचरोकथंयज्ञक्रियाभवेत् ३४ युधिष्ठिरस्यनस्नानंयज्ञान्तेवभृथादिकम् जलयात्राचतुःष
 ष्टिदपतीभिः कृतानच ३५ युधिष्ठिरमुखावीराभीमाघाममबांधवाः छत्रशतशलाकंतद्याघ्नचर्मसम
 न्वितम् ३६ युधिष्ठिरस्यपुरतोयज्ञारभेनधारितम् गौरीणांनैवनारीणांसहस्रंचामरान्वितम् ३७
 अग्रतोधर्मराजस्यगतंराजप्रवर्षणम् विप्राणांवेदनिर्घोषेनैवस्वमंडपंगतः ३८ नस्तुवाक
 नकावद्धानस्तुचोबहुसंस्कृताः वैकंकताश्चयज्ञेचचपालैर्मंडितानते ३९ यूपार्बैल्वाबादराश्चपालाशाः
 खादिराः शङ्खाः नतत्यताकावेदीनांपूजनंमामकैः कृतम् ४० वासुदेवंपुरस्कृत्यरुक्मिणोनैवतोषिता
 अनुसूयारुंधतीनांवद्धानामृषियोषिताम् ४१ सभर्तृकाणांयज्ञान्तेनमस्कृत्ययुधिष्ठिरः आशीर्भिर-
 भियुक्तौनमयापार्थेनकारितः ४२ धिग्जीवितंममवृथामन्येयुद्धंकरोम्यतः वृषकेतुरुवाच
 नव्रजाभिभयान्मृत्योरणेत्यत्काधनंजयम् ४३ सूर्यः पितामहोभातिमद्गतात्यतितोभवेत् अभग्नोभं
 गमायातितस्मान्मृत्युस्तुकीदृशः ४४ त्वंप्रयाहिमहाबाहोगमनंकीदृशंमम एकपत्नीचसारम्यानमां
 प्राप्तंनिरीक्ष्यते ४५ विमुखंत्वापरित्यज्यसत्यमेतद्ददामि ते पश्याद्यपौरुषपार्थबन्धुवाहनमागतम्
 ४६ योधयामिसमक्षंतेसमैन्यमपिसंगरे मित्रार्थेयस्त्यजेत्याणान्गवार्येचद्विजन्मनाम् ४७ स्वामि
 कार्येचसमरेतस्यलोकाःसनातनाः जायंतेनात्रसंदेहः कैवल्यमपिचिंतितम् ४८ यावत्पार्थोमहाबा
 हुः संग्रामेपरितिष्ठति तावत्कतुरयंजातः किंवृथामांप्रभाषसे ४९ एतावदुक्तावचनंनमस्कृत्ययथो
 मुदा रथेनातिपताकेनबन्धुवाहनमाकृत्यत् ५० तिष्ठंतियेरणेधीराः पांडवस्यत्वयाहताः तेषामेवाद्य
 सर्वेषांकरिष्ये शांतिकंमहत् ५१ एवंब्रुवंतंबलिनंकर्णसूनुशरैस्त्रिभिः विव्याधत्तदयेशीघ्रंतेगत्वा
 धरणींगताः ५२ तृषिताइवराजेद्रपातुभोगावतीजलम् वृषकेतुःशरैः षड्भिस्तंजघानस्तनान्तरे ५३
 सशरैरद्वितः काष्णिग्त्रिम्यमाणः कथंचन संस्थाप्यात्मानमव्यग्रोयोधयामासकर्णजम् ५४ तिल
 शस्तद्रथं कृत्वानिपात्यरथसारथिम् हयान्कृत्वाचसमरेशंरवदध्मोप्रतापवान् ५५ तस्यांगंपूरयित्वा

जै. अ.
७६अ-
३७

थशरैः कनकचित्रितैः ततो जधाननाराचैः कर्णसूनुं महाबलम् ५६ रथं तस्य सुचित्रं तं समूतं च युगे
 युतम् छित्वा शतसहस्रेण ताडयामास पाण्डविः ५७ आग्नेयमस्त्रं तस्मात्प्रयुज्यो जन्पात्मजः वारुणं
 कर्णजेनापि बभ्रुवाहं प्रयोजितम् ५८ स्वयमेवाथ तेनापि वायव्यं च सूर्योपितम् पर्वतास्त्रं च शाकं
 च कौबेरमपि दारुणम् ५९ त्वाष्ट्रं चातिबलः श्रीमान् प्रेरयामास वैरिणाम् सौरं च शांभवं चास्त्रं सर्वशा
 स्त्रविशारदः ६० कार्तिकेयकृतं चास्त्रं याम्यं शस्त्रं स्वमाहवे एवं शस्त्रास्त्रसंपातैः कदनं चाभवद्
 शम् ६१ बहवो निहता वीरास्तस्मिन् युद्धे महात्मनोः संवर्तकाले राजेन्द्रयमेनैव निपातिताः ६२ रु
 द्राक्रीडनकजातं भूततुष्टिकरं महत् निधनं रथनागानां पदातीनां च कर्णजातं ६३ तस्यास्त्रैर्वैष्टि
 तः कार्णिविश्रितं यित्वाथ वैष्णवम् सर्वाण्यस्त्राणि तेनायं बभ्रुवाहो महाबलः ६४ शमयित्वा शरैर्द्यौ
 रैर्वाडिवास्त्रं समाददे उवाच कर्णपुत्रं तं बहवो निहता मया ६५ नाहं वेता ह शो व्याप्तो यथा कर्णात्मजेन
 च एनमत्र ह निष्यामि वृत्रं न मुचिहायथा ६६ एवं तं मुद्दिश्य रणे चिक्षेपाशुगमाहवे हृदये स्थशरो
 लग्नो वृषकेतोर्महात्मनः ६७ बाणो गृहीत्वा गगने भ्रामयामास कर्णजम् दिशश्च प्रदिशः सर्वाः स
 रितः सागरानपि ६८ न पपात धरादेशं तदद्भुतमिवाभवत् अनेनैव स्वगात्रेण भिनत्येष पितामहम्
 ६९ त्रिमुहूर्तं परं संख्येयत्रयत्रशरोगतः तत्र तत्र रणे प्राप्नोपिता पुत्रावुभावपि ७० निरीक्षन्तौ कर्णपुत्रं
 नीयमानं शरेण च मुहूर्तं वितयादूर्ध्वं निपपात धरातले ७१ तस्मिन्मणिपुरे राजन् पार्थस्य पुरतस्त
 दा ततः कर्णात्मजः क्रुद्धः पुनरेवोत्थितो क्षिपत् ७२ शरात्पंचरथे तस्य युक्तस्य सहसाहसन् तेश
 रास्तरथसांश्च समसूतसपताकिनम् ७३ आनयन्साहितास्तेन नाकलोकमनोरमम् रविमंडलम्
 लुग्रं प्रविशन्तरथं स्वकम् ७४ बाणनिर्भिन्नकायोपि वीक्ष्यात्मानं मुमोच सः सरथो भानुना दग्धो
 यथा संपातिरुजः ७५ यतंतं बभ्रुवाहं च वृषकेतुः शरैः पुनः प्रेरयामास गगने स्वपितामहमंडले ७६
 हंसध्वजो मदीयोजितो वीरस्त्वया पुरा तदर्थं बभ्रुवाहत्वा प्रेरयामि सरालये ७७ ईदृशः कुपितो वा-

७६

कथं प्रत्युवाच विशांपते तावच्छरांस्त्रिधा कृत्वा स्वगात्राद्बभ्रुवाहनः ७८ पपात कुपितो तीव्रतस्योपरि यथा
 चलः घर्षयामास चकरो कंधरां च चकार ह ७९ पंचभिः सायकैस्तत्र विव्याध रविपौत्रकः एवं कर्णात्स्रजो
 वीरो बभ्रुवाहश्च भूतले ८० युद्धमानो शरैर्धोरैः पार्थः पश्यति कोतुकम् उच्ये पार्थ कर्णस्तो युद्धे तस्मिं
 स्तथा विधे ८१ रथचक्रं हि कर्णस्य निमग्नं पुरुषर्षभ कथं तेन तदा प्रोक्तं तिष्ठेति वचनं प्रभो ८२ कर्णेन
 च महायुद्धे नायं तद्वत्प्रभाषते मया भिन्नशरीरोऽपि परं युद्धं न मुंचति ८३ एवं ब्रुवाणे वीरे तु पार्थस्य पुर
 तः पुनः पपात कार्ष्णिः कुपितो मूर्ध्नि कर्णस्तस्य हि ८४ भिद्यमानो रणे बाणैः शस्त्रैर्नानाविधैरपि
 उभौ तौ स्य दनास्तौ क्षणेन विरथौ दिवि ८५ उत्पतंतौ पातयंतौ रथस्थौ ददृशुर्जनाः अन्योन्यं स्वशरैर्धो
 रैर्नीयमानौ स्रगालये ८६ उभयौ गात्रजं मांसं छिन्नं बाणैः सह स्वधा नीयते गगने गृध्रेस्तथान्यैः श्ये
 न पत्रिभिः ८७ एकः क्षितौ द्वितीयः रवे पुनरेव क्षितौ च रवे तावेतौ तादृशौ राजन् दिनानां पंचकरणे ८८
 पंचमेदिव सेकाणिः कर्णपुत्रं तथा विधम् बहुभिः सायकैस्तोक्ष्यैः समं ताद्यकिरत्युनः ८९ उवाच क्रोध
 नयनो धन्यस्त्वमसि नापरः वृषके तो न मे युद्धं कृतं केनापि मानिना ९० इदानीं स्मरवीरत्वं तथा देवं ज
 नार्दनम् अथ बाणैर्जीवितं तं पातयिष्यामि संगरे ९१ जैमिनिरुवाच अर्द्धचंद्रं मुमोचा-
 स्मै कर्णपुत्राय मारिष तमायां तं त्रिधा कृत्वा यावन्न दतिकर्णजः ९२ तावत्तेनापरो बाणो मुक्तः कनक
 पत्रितः सकंठनालात्तच्छीर्षं जहार गगने गतः ९३ छिन्नं शिरः स्वात्सपत्त्यलग्नं हृदये तदा बभ्रुवाहस्य
 राजेन्द्र पातयित्वा कलेवरम् ९४ इत्याश्वमेधिके पर्वणि जैमिनीये बभ्रुवाहनविजये वृषके तु व
 धो नाम सप्तत्रिंशोऽध्यायः ३७ जैमिनिरुवाच वृषके तोस्तदाराजन् संग्रामे तु महच्छिरः
 जपन्केशव रामेति नृसिंहेति मुदा युतम् १ अग्रहीत्तरसापार्थः कराभ्यां कुंडलान्वितम् कबंधो धाव
 मानः सन्निपपातरणेरि पूम् २ पातयित्वेति सुमुखं रिरपुं नृत्यति संगरे तत्सूरूपं समालोक्य विलला
 पार्जुनस्तदा ३ हाकष्टं समहत्यासं विनात्वा पुत्रसंगरे कथयिष्यामि किं गत्वा धर्मात्मानं युधिष्ठिरम्

जै. अ.
७७

४ त्वां विना पुरुषव्याघ्रकुंतीं देवे च पार्षतीम् मात्रा समर्पितो सित्वं रक्षणीयः सुतः शिशुः ५ किमुत्तरं जुतां व-
 स्ये भीमसेनं च सांप्रतम् नकुलं सहदेवं च कृष्णदेवं च मे प्रियम् ६ यौवनाश्वस्यतुरगः समानीतः स्वपौ-
 षात् कथं त्वया सुतप्राणास्त्यक्ता कृष्णं विनाग्रतः ७ तव प्राणश्च किकृष्णो यथा प्राणा हरे रयम् शरीरं ता-
 वकं पुत्रभाक्षितं गगने रवगैः ८ स्वगात्रं हि समुत्कृत्य पिता शक्राय ते ददौ शक्रपुत्रस्य कार्ये त्रिविहंगेभ्य-
 स्त्वयार्पितम् ९ बहुवारं भीमसेनो गच्छत्येको महारणे द्वितीयो नरः कश्चित्स्ययाति सहायताम् १०
 त्वया शत्रुशिरां स्येव पंकजानिकरेण च गृहीत्वा रुधिराक्तानि मोक्तिकानि रणांगणे ११ पिता महायसू-
 र्याय दत्तौ धः प्रत्यहं मुदा प्रथितौ द्वौ स्थितौ वीरौ दिवा करधनं जयौ १२ आवयोः पतनं भाव्यं त्वयिवारि-
 द्यपातिते भास्करः सत्कृतो नाके यशसा तावकेन च १३ अहं तु शिरसा तेन कृष्णगोविंदवादिना एत-
 त्कृतं महद्दैरमया सार्द्धं हि पुत्रक १४ पिता मे निहतः कर्णः पार्थेन च रणांगणे मत्वा दुःस्वातुरं पार्थं करोषि
 प्रथमं हतः १५ यथारथस्य चक्रं हि ग्रस्तं भूम्या पितुश्च ते शापिता तेन वीरेण हृता मातंगसंगिनी १६
 उपकारकरं श्रीमन्नान्यं पश्यामि सांप्रतम् अद्य मे निहतं सैन्यं मद्य मे निहतः सुतः १७ सुभद्रानंदनः
 शूरो नष्टमद्यकुलं मम कृष्णो नापि परित्यक्तो वृषकेतौ च पातिते १८ यथा सूर्यं विना भूमिः गृहं दीप-
 विवर्जितम् लिङ्गहीना यथा पिंडा जयश्रीस्त्वां विना तथा १९ इत्युत्कामुक्तकं वस्तं संस्मरन् नर्जुनो रुद-
 त् कगतो सिंहपीकेशदुःखितं मानं विंदसे २० नायासि स्मृतमात्रस्त्वं मन्येत्यक्तोऽस्मि सांप्रतम् एताव-
 दुत्कावचनं मूर्च्छितो न्यपतद्गुवि २१ तद्दयेतच्छिरः कृत्वा तस्मिन्महति संगरे ततश्चित्रांगदा-
 सूनुः पतितं धरणीतले २२ धनुः कौल्याप्रताड्यैनं प्रहसन् वाक्यमब्रवीत् कथं वै शयमवा-
 पार्थ तुलनार्थं समागताः २३ रणार्णवे यशःपोतमा रूढोऽस्य धुनारणे धनानि कानि वी-
 राणां शिरां स्यत्यानि कानि च २४ सर्वेषां मेव सार्द्धं हितुं लितं तद्धनं जय वृषकेतोः शिरश्चित्रं
 शिवपूजनलिंगके २५ उत्तिष्ठार्पय देवाय शंकराय धनं जय तुष्टः प्रदास्यति हरः शस्त्रपाशपतंचते स्मा

अ.
३८

७७

राधियति यद्वायं क्षयं त्वंगमिष्यसि जैमिनिरुवाच ततः प्रबुद्धो बलवान्पार्थः कोपसम-
 न्वितः तच्छरीरं यथा मादाय स्यात्पथित्वा दध्नुः २० उवाच पुत्रं तस्मात् शूरं तं बभ्रुवाहनम् संहारक-
 पिणं वीक्ष्य कृपास्यसि ममाग्रतः २८ सर्वे वीरामदीया हि पातिताश्चापरेधृताः त्वंहता मोक्षया म्येवान-
 कुपितोऽहमहाहवे २९ गृहाण सायकं वीरं वृषकेतुं च मामकम् पातयित्वा स्ववीर्येण कादृशं जीवितं त-
 व ३० सहस्वमस्रहारं हि भिनदिगिरिमप्यहम् जैमिनिरुवाच ततो मुमोच बाणो धानुतो-
 यो धानिवतो यदः चित्रांगदात्मजस्याग्रैर्तेभिर्न प्रबलं बलम् शरीरं तस्य वीरस्य भित्वा पार्थो महाब-
 लः ३२ ननादभैर वनादंघनस्तनितवद्भूशम् अर्जुनस्य शरैर्नागनायमाना रथाश्च ते ३३ ह्याः पदा-
 तयो राजन् दिवि चक्रीकृता हृदम् पार्थ बाणैर्जगद्वाप्तं दुर्गप्राकारभञ्जकैः ३४ यथा प्रवर्द्धितो वायुः श-
 क्यपत्राणि भूतलात् तृणान्यावर्तयत्याश्रगगने पाण्डवः शरैः ३५ शरवृष्ट्या शरीराणि पतिता निभू-
 तानि च दद्यते ते जसा युद्धे पाण्डवस्य विशांपते ३६ शरपुंस्वभवेनाथ वायुनाना यते रजः सेना जुषां-
 पाण्डवेन हतानां नरवाजिनाम् ३७ पडवानलवती प्रमदहत्सधनं जयः धैर्यैः संगरे पार्थस्ते भवन्मो-
 क्षसंयुताः ३८ यथा काश्या संतकाले भवभीते जने हरः तथा पार्थोऽपि देहांते ते पि जातास्तथा विधाः
 ३९ बभ्रुवाहं शरैर्घोरैः संछाद्य न दहती नादानं न च संधानं न मोक्षं पाण्डवस्य ते ४० रणमध्ये च दह-
 शः प्रलयं मे निरेजनाः निर्वापयन्ति सहसा ते जसा पाण्डवस्य तु ४१ बभ्रुवाहस्ततः कुन्दो विव्याध च-
 धनं जयम् चतुर्भिः सायकैः स्तीक्ष्णैस्तुरगान् सारथिं त्रिभिः ४२ छत्रं चैकेन बाणेन सप्तभिः पवना-
 त्मजम् प्रवृत्तं णामहं दध्नुमन्योन्यजयकाक्षिणौ ४३ बभ्रुवाहन उवा पार्थ द्रोणाच्च-
 देवेभ्यस्त्वया स्वाणि पुरा विभो शिक्षितान्यधुना तानि किं फलानि कथं तव ४४ नायाति सारथिः कस्मा-
 तन्न जानासि हर्मते पतिव्रता मे जननी दूषिता गतबुद्धिना ४५ त्वयाममसमसाहि सतादोषा भव्या-
 वहः यावद्भवाश्च समरे यत्र कुत्रापि संस्थितैः ४६ तावत्समागतः कृष्णः स्मृतः पूर्वैस्त्वया जुन स्मरण-

जै. अ.
७८

विस्मृतं चासीत्तस्य विष्णोर्महात्मनः ४७ क्षणं प्रतीक्ष्यामिरणे यावत्स्मरसि केशवम् ननु द्वन्द्वं करिष्यामि
 त्वया पूर्वधनं जय ४८ कृष्णविस्मृति युक्तानां महाहानिः पदे पदे स्मरत्वं नाथ वत्सात्तु मागर्व च वृथा कुरु
 ४९ कर्णस्य सक्तेन सतां समतं शक्रनन्दन यथा पुरा कृतं युद्धं मया साद्धं महात्मना ५० तथा कुरु नि
 जं शौर्यं प्रदर्शय ममार्जुन कर्णपुत्रोरणे धारः सोऽपि स्वर्गगतोऽधुना ५१ जैमिनि रुवाच एवं
 तेन तदा प्रोक्तः सव्यसाचीरुषान्वितः ववर्ष मोहं संत्यज्य भल्लान् कनकभूषितान् ५२ रथस्थं बलिनं
 पुत्रं विव्याध प्रहसन्निव तैः शरैरग्नि संकाशैः सविद्धौ नरणं जहौ ५३ गगनं पूरयामास स्वबाणेर्वधु
 वाहनः सव्यसाचिनमत्युग्रो विभेदनिशितैः शरैः ५४ कर्तव्यं विस्मृतः पार्थो गंगाशापेन मोहितः यं
 यं शरं संधत्ते यच्छस्त्रं शापमोहितः ५५ ततः शरं च तच्छस्त्रं युधि चिच्छेद पुत्रकः एतस्मिन् न तरे रा
 जन्कुपितो बभूव वाहनः ५६ अर्द्धचंद्रं स्वकोदंडे संधे परवीरहा ज्वालायुक्तं कालकल्पं वडवानलम
 निभम् ५७ ततश्च कपिरे देवाः शक्राद्याः पितरस्तथा सूर्यादयो ग्रहाः सर्वे भुजंगाश्रमयावृताः ५८
 त्रिधाभिन्ना धरा देवी उल्कानां पतनं ततः ववौ स शार्करो वायु रुधिरं ववृषुर्धनाः ५९ प्रसमीक्ष्यार्जु
 नो बाणप्रलयानलरूपिणम् स्वबाणे रपिभीमैस्तनशशाकव्यपोहितम् ६० नितया मासगोविंदया व
 त्पार्थो महाबलः तावद्बाणेन तीव्रेण शिरो ज्वलितकुंडलम् ६१ छिन्नं पार्थस्य तरसानि पपात धरात
 ले पश्चात्कबंधः पतितो वृषके तोरणांतिके ६२ पार्थस्य कुंती पुत्रस्य देहो राजन रणाजिरे अनेकरत्न
 संयुक्त एकादश्यां निशामुखे ६३ कार्तिके मासि सौम्ये चक्रक्षेत्रे चोत्तराभिधे मुरवं पार्थस्य तच्छिन्नं
 वासुदेवेति जल्पकम् ६४ क्षणेनासीदभिनवं छिन्नालंकारवर्जितम् द्वौ सूर्यौ पतितौ भूमौ मे निरेशि
 रसीतयोः ६५ जनाः सकरुणास्तत्र वृषके तु धनं जयौ चित्रांगदा तदा प्राप्ता मणिपूरं परोत्तमं ६६ अस्त्रायु
 द्धं च शापं च हर्जुनस्यैव नारदात् रथारूढा चाल्य जनाविनाधर्माज्ञयान् ६७ हाहाकारं महात्मना सीत्त
 स्मिन्काले सुदारुणः बभूव वाहस्य च बले हर्षश्च समहानभूत् ६८ वादित्राणि च सजग्मुः पुष्यवर्षं च कन्यकाः

७८

चक्रमुदायुताः सर्वाः स्वनाथविजयेन दा ६९ सुवंतो बंदिनः प्रासावभुवाहन पौरुषम् राजापिसबलः प्रा
 तोरणे विस्मृतसौहृदः ७० प्रविवेशपुरं रम्यं पताकाभिः सुशोभितम् पुण्यप्रकरसंयुक्तं सिक्तं चंदनवारिणा
 ७१ नृत्यंतीभिः स्मनारीभिः परितः परिवारितम् सपात्रादीपसंयुक्ता दूर्वादलधराः स्त्रियः ७२ गौरोचनं
 कुंकुमचदधिदिव्यांबरा न्विताः नीराजयंत्यो राजानमुलूष्या सहमारिष ७३ कथयंति वचांसी हतदाचित्रां
 गदां प्रति धन्यासि देवि वीरं त्वं प्रसूतासि महाबलम् ७४ येनायं निहतः पार्थो विजयीयः सदाक्षितो तासां
 वचनमाकर्ण्य वरालंकारमंडिता ७५ नीराजनाथं पुत्रस्य आयाता सापपातह महानंदे विषादो भूद्वभु
 वाहनमंदिरे ७६ सर्वाश्च नार्यः सहसा परिवार्य स्थिता गृहे रुदंत्यः सिषिचुस्तोयैः शीतलैश्च दनान्वितैः
 ७७ बीजयंत्यस्ताडयंत्यो हृदयं निजमुष्टिभिः स्वामिनीपतिता वीक्ष्य राजानं चापरागता ७८ कथयामा
 सपतितां पार्थपुत्राय मारिष नजानीमो नरश्चैष जननीपतिताद्यते ७९ तामुत्थापय भद्रं ते उलूषामपि मा
 चिरम् बभ्रुवाहः समुत्तीर्य रथात्तस्माद्दर्शिताम् ८० कंठसूत्रेण रहितां तादं कद्वयवर्जिताम् श्वसंतीं प
 न्नगसूतां द्वितीयां जननीं च ताम् ८१ समुत्थाप्य तदा तेन नेत्राणि मृजितानि च ततस्ते जीवितयुते वीक्ष्य
 हृष्टो ब्रवीत्विदम् ८२ आनंदकाले पतिते जनन्यो मे कथं क्षितो शृणुतां मातरौ युद्धं हयहोतोर्मया कृतम् ८३
 पार्थो ह्यर्जुननामात्रकश्चित्प्राप्तोऽश्वरक्षणो महावीरैर्दृतो धीरैः प्रद्युम्नप्रमुखैर्बोर्हितैः ८४ ते सर्वे नि
 र्जिता मातः पार्थः सनिहतो युधि वीराणामपि सर्वेषां गुरुर्बालोप्य सो हतः ८५ वृषकेतुरितिरव्यातः
 कर्णपुत्रो महाबलः तेनाहं मोहितो भूरिवीरेणैव वरणागणे ८६ महता चैव हृच्छ्रेण संग्रामे निहतः
 शत्रुः गृहाण कंठसूत्रं त्वं तादं कै कर्णभूषणे ८७ अमंगलं ते रूपं हि दृश्यते मंडनं विना चि
 त्रांगदो वाच किंकृतं पाप रूपेण त्वया पुत्रेण सांप्रतम् ८८ पितरं स्वपातयित्वा पार्थं धर्मा
 नुजं नरम् नारायणसरवायं तं कुंत्ये नार्गेन्द्रदायकम् ८९ मंडनं मे त्वया भग्नं कंठसूत्रं तथा हृतम्
 तालपत्रं तथा नष्टं वदन्मूढनलज्जसे ९० धिक्ते प्रतिबलं ते जोयत्पार्थः पतितो रणे अद्य धर्मात्म-

नै. अ.
७९अ.
३८

जोराजाकामवस्थांगमिष्यति ९१ यज्ञेनष्टेदीक्षितश्चब्राह्मणैः परिवारितः कुंतीपार्थविद्वानाद्युत्तया
 पौत्रेणसाकृता ९२ कथंरूपायुतचित्तनकृतजनकप्रति यस्मान्जानोऽसिपापत्वंपार्थादिनयकोविदा
 त् ९३ सचात्रनिहतः शूरोममभर्तावृथात्वया असंमंज्यमथासार्द्धं कथंयुद्धं कतरणे ९४ शस्त्राणां
 संग्रहो नूनं तावको देहदारकः कथं न भिद्यते वक्षस्तावकं पितृयातक ९५ कर्णभूषात्वं मामुच
 किं मावदसि दुर्मते कवे मेरवादि रांगारतभांघोरांचष्टंखलाम् ९६ क्षिप्रं पातय कर्णे मे लोहशंकुं
 च पुत्रक कृपातिनः समेभर्ता स्थानं दर्शय माचिरम् ९७ यथानेन समं यामीत्युक्त्वा पुत्रं च निर्गता
 भूषणानि परित्यज्य ययोयत्रास्ति पांडवः ९८ उलूपाचारया मामक्षणे तस्मिन् विशांपते चित्रांगदा
 प्रत्युवाच उलूपी भरतर्षभ ९९ पार्थस्य मरणे देविसंशयो वर्तते मम यक्षराजसुते पश्य प्रविशामि
 स्वकवनम् १०० यत्र पार्थेन कथितं ममाद्ये मरणं पुरा दाडिमी पंचकंदे वियदादग्धं भविष्यति १
 स्वयमेव तदा ज्ञेयं भवत्यामरणं मम आयाहियत्र पश्यामि संकेतं तादृशं वने २ गृहीत्या तां तदा देवा
 नागेन्द्रतनयावने ददर्श पंचकंदग्धं दाडिमीनां विनाग्निना ३ ततो नागेन्द्रदुहिता हाहानाथेति
 भाषिणी चित्रांगदान्विता प्राप्ता पार्थस्य शिरसोऽंतिके ४ तावदेव समेन्यासास पुत्रादीपभासिता
 मुक्तकेशाददर्शय पतितं श्वेतकाहनम् ५ छिन्नचतच्छिरो हस्तासमीपे वेष्णावस्यहि पार्थस्य पाद
 योर्देहं कृत्वा वचनमब्रवीत् ६ मम देहो गतो नाथ पादस्य शोऽस्तु ते न ध सार्द्धं त्वया पदं प्राप्स्ये स्मृशं
 ती देहसंयुता ७ इह त्वयिदिरुष्टे सिमम पुत्रापमानतः तव दास्यं करिष्यामि क्षमस्वाद्यधनं जय
 उत्तिष्ठ नाथ गावो ह्यविराटस्य महापतेः नीयंते कोरवै भूयो निवर्तयितुमर्हसि ८ द्रोणं दुपदराजेन पुरा
 वीरापमानितम् बध्वा तं पार्थना तस्मै किं न दर्शयसे ९ जूने १० द्रौपदीवरणवाराः संति नाथ समागताः
 रारायं परं भित्वा तां त्वं पार्थ समानय ११ नाहं सापत्यजं भावं करिष्ये पुरतस्तव एषः प्राप्नोहताशस्त्रां
 प्राथितुं रवाडवचनं १२ आच्छादितं कुरु विभो द्वाणैः पंजरकंपुनः किरातवेषप्रच्छन्नः सूकरवनगाहरः नय

७९

तेषामहाकोलं तदीयं शरणागतम् एवं ब्रुवति सा बाला तथा चित्रांगदा च सा १४ गृहीत्वा पार्थशीर्षं तन्न
 थान्यं कुंडलान्वितम् वृषके तोरु मे देव्योरुरु दाने धनस्वनम् १५ कर्णपुत्रमहाबाहो पिता ते पांडवेन
 हि संग्रामे निहतः पुत्रपितृवैरं न च स्थितम् १६ हाहतास्मि विनष्टास्मि कर्णपुत्रे निपातिते बभ्रुवा
 हनभद्रं ते कुरु मे त्वं मनो गतम् १७ खड्गेन मामकं छिं धि शिरो रामाधिको भव रामेण निहता माता
 रेणुका केवलापुरा १८ त्वं निजं जनकं हत्वा जननीयुगलं बलात् पातयस्वन ते रामः समतां तु गमि-
 ष्यति १९ काष्ठान्याहरपुत्रात्र कुरु दीप्तं च पावकम् उलूपी सहितां मां त्वं दग्धुमर्हसि मूत्रत २० ए
 कं कष्टतरं कार्यं हतं दुःखं विवर्द्धनम् अर्थिनां सुरवृक्षारव्यं वर्षके तु घ्नता त्वया २१ आशामया कृ
 ता पुत्रप्राप्त्येहं हस्तिनापुरम् तत्र यज्ञक्रियां यामि पार्थेन सहितानृपम् २२ कृष्णां च रुक्मिणीं स
 त्यां द्रोपदीं सा त्वती मपि उत्तरां च विशालाक्षीं सृषां बाणसुता मपि २३ तन्मातरं स्त्रीयुता हं प्रदास्ये
 बहुलं धनम् विलोक्य निरिवलं लोकं हताशा हं त्वया कृता २४ बभ्रुवाहन उवाच
 ज्ञातां मया पिता मातर्गतो हंतस्य सन्निधौ तुरंगं तु पुरस्कृत्य नमस्कृतुं धनं जयम् २५ मामुवाच
 परं दुष्टं गदितुं तन्न शक्यते अतः परं न संदेहो भूमौ कीर्तिविवर्जितम् २६ पितृहंतारं मानोक्य ज
 नो मां त्यजतु स्फुटम् नतीर्थं पावनं कर्तुं पितृघ्नं मोधरातले २७ न दानं न व्रतं न यज्ञो नापि ज्ञानं भवि-
 ष्यति सचक्रपाणिर्मित्रस्य पातनात्पावनस्तथा २८ रोषेण महता युक्तो निरये पातयिष्यति सर्वा
 णियांति कृष्णस्य स्मरणात्पातकानि च २९ न वैष्णवस्य पार्थस्य मया विनिहतस्य च कुत्सितं मामकं
 ज्ञात्वा स्वमित्रस्यातिदुःखितः ३० प्रत्यक्षमपि कृष्णोत्र प्राप्तः किं त्विषनाशकृत् धनं जयवधस्यां हो
 नाशयिष्यति केशवः ३१ तस्माद्द्विप्रवेशे मे मतिर्जाता द्यशोभना एकं हि विस्मृता माता उलूपापन्नगी
 पुरा ३२ जातमात्रं हि मां दुष्टं पितृघ्नं ज्ञानसंयुता ज्ञात्वा प्रसूतिसमये न हतो बालसंपत् ३३ ततो हं नाभ
 वं दुष्टो जननी शोकदायकः वैधव्यदानदीक्षायामरिस्त्रीणां महगुरुः ३४ यः पुरा सांप्रतं जातो मातृवैध-

जै. अ.
८०अ.
३८

व्यदायकः वन्ति तस्मादिशास्यद्यनान्यथा शहिरुस्तिमे ३५ जैमिनिरुवाच ततः प्रेष्यानुवाचा-
 भौकाष्टानां संचयी महान् क्रियतां क्रियतां तूष्णं प्रवेष्ट्येजातवेदसम् ३६ चित्रांगदोवाच क्षणप्रती
 क्षवेषुत्रपितृघातकदुर्मते उपायः करणीयोत्रयादृजो वेद न जयः ३७ उलूख्युवाच उपायोस्ति म-
 यादृष्टः पार्थ संजीवनाय वै पाताले विद्यते पुत्रमृतसंजीवको मणिः ३८ शेषरोजस्य कोशस्थो रक्ष्यते न
 महाविषैः मृता न मृतान्यन्नगान् हि पुनः संजीवयन्ति ते ३९ दृष्ट्या च दाहयन्त्येते पर्वतान् सत्पणान् द्रुमान् क-
 र्कोटकश्च कुलिको वा सुकिस्तक्षकस्तथा ४० शंखकोदोर्गजिद्धश्च मूषकादश्च भास्करः फणानां रातस-
 युक्ता द्विशतास्त्रिशताः परे ४१ चतुःशताः पंचशताः षट्शताः स्रविषो लवणाः केचिन्सप्तशताः सर्पाः
 फणैर्मणिविदीपितैः ४२ फणैर्नवशता अष्टशता ह्यासन् फणैः स्थिताः शेषं च वेत्ति बलिन धरापवतथा
 रिणम् ४३ शयनं वासुदेवस्य स श्रीकस्य यथासुखम् निर्भयं जायते यस्मात्तस्मात्कश्चानयन्मणिम् ४४
 दृष्टोऽप्युपायो विफलः पितुस्ते जीवने ह्यकिम् वै धव्यं बाधते पुत्रसहयास्यामि माचिरम् ४५ यावन्नकुली
 चायाति मानं पश्यति पन्नगीम् पतिघ्नीता वदेवाहं हंतव्या पुत्रकत्वया ४६ तथा चित्रांगदा चेयं सर्वा मेज-
 ननीचने संजीवकं मणिं शंभुः पन्नगेभ्यो ददौ पुरा ४७ भीतेभ्यो वै न ते याच्यन्तं मणिं जीवरूपिणम् न न
 दास्यन्ति पार्थाय न स्माच्छोचामि पुत्रक ४८ बभ्रुवाहन उवाच के सर्पाः प्राकृता मातः कुन्दे
 मय्यर्जुनांतके न दास्यन्ति मणिर्धैर्यात्स्वबलाद्विषगर्जनात् ४९ भिनद्वि सप्तपातालानां हरिष्यामि चा-
 मृतम् मणिं च विफणान् कृत्वा पन्नगांस्तान् महाविषान् तोषितः शंखरो येन वासवाद्यास्तथा सुराः तोषिता
 अमुना पित्रा समयायुधिघातितः ५० मातामहवधोपाये कीदृशं मे भविष्यति प्रथमं पातयिष्यामि सर्वान्
 सर्पान् समागतान् ५१ ततः पार्थेन सहितान् मणिना जीवये परान् वृषकेतुमुखान् दीरान् क्षणं मातः
 प्रतीक्षताम् ५२ ते सर्पा जीवितयुता गमिष्यन्ति यथासुखम् मया संजीविताः सर्वे गृहीत्वा जीवदं म-
 णिम् ५३ पालयाद्यर्जुनं नाथं मम वीरैः समन्विता अद्य पश्यन्तु मे वीर्यं त्रयो लोकाः स देवताः ५४

उलूख्यवाच किमिदं भाषसे मूढपौरुषं मणिसंग्रहे महाविषान्पन्नगं द्रान्कथं तानवमन्यसे ५६
 शेषराट्समहाकायो महामायो मनोजवः दुर्बलो बलिभिः सार्द्धं वैरं कुर्वन् नलज्जसे ५७ बभ्रुवा
 हन उवाच उक्तं वचो नानृतं मे भविष्यति कथंचन हरौ पियदितान्सर्पान्पालयिष्यति रोषि
 तः ५८ कुबेरवासवयमैः सहितः सन्न मे भयम् चित्रार्पितानि वबलैः करिष्याम्यस्मरानहीन
 ५९ अर्जुनस्य स्रुतो योऽहं पौत्रः पांडोश्च निर्भयः उलूख्यवाच मापुत्रसाहसं कार्षी
 रूपायं प्रदिशामि ते ६० सर्वामेपुंडरीकोत्रमंत्रा मंत्रविदां वरः पाताले प्रेरयिष्ये तं प्रथमं पितरं प्र
 ति ६१ यथा तेषां मनो वाररूपायुक्तं करिष्यति बुद्ध्या भवैर्देयत्कार्यं तद्वलेन न जायते ६२ बुद्ध्या श
 मेन यत्कार्यं प्राणिना मिह जायते पौरुषं क्लेशसंयुक्तं कः कुर्याद्बुद्धिसंयुतः ६३ जैमिनिरु
 वाच एवं पुत्रं वारयित्वा समाहूया शरपन्नगम् पुंडरीकं पांडवस्य जीवनाथं समादिशत् ६४
 गच्छ पन्नगनागे द्रंगृहीत्वा कंठमूषणम् मदीये कर्णपत्रे च शेषं गच्छ ममाज्ञया ६५ पार्थस्य कर्णपुत्रस्य
 वृत्तांतं पुत्रकारितम् समये वर्तमानाय कथनीयं महात्मने ६६ महाद्विरनुयुक्ताय दुष्टसंगच्छताय च
 यथामणिं तव करे प्रयच्छति तथा कुरु ६७ शिवास्ते संतु पंथानो मस्तियाथं हि गच्छतः जैमिनिरुवा
 च ततः समंत्रसहितं वचनं प्राह पन्नगः ६८ उलूपांशोकसंयुक्तां सांख्ययन्निव भारत देविया मि
 त्वया ज्ञातः सर्पराजनिवेशनम् ६९ दिव्यं मणिं समाहर्तुं सपुत्रा पातयार्जुनम् अर्जुनस्य शरीरं हि रि
 रक्षालं न तिष्ठति ७० मृतानां मिह जंतूनां गात्रं न शयति भूतले न शीघ्रं जायते कार्यं नृणां राजसभासु च
 ७१ बहुकार्या हि राजानो न स्मरन्ति हि सोऽहं दम् दशाभिपांडवस्यांगं मद्दिषान् न विनश्यति ७२ भ
 वत्यारक्षितव्यां हरत्यानंगस्य रक्षितम् बभ्रुवा हन उवाच वृषकेतोः शरीरं त्वं प्रथ
 मं दशपन्नग ७३ यो धितो यो मया सार्द्धं संग्रामे च निपातितः यथा पार्थ सर्ववाचाय प्राप्स्यते जी
 वितं स्वकम् ७४ न जीवितं धारयति मसिता अमुना विना वृषकेतुयुतं गार्थं कृत्वा त्वं सप्ततंत्रज

जै. अ.
८१

अ.
३८

७५ शरीरं पांडवस्याद्यपालयामिन संशयः जैमिनिरुवाच पुंडरीकस्तदा तस्य वाक्यात्पार्थे
 दादशत् ७६ रूपकेताश्चतरसानागगजपुरयथो ददशं च तलं धोरमहासर्पविभूषितम् ७७ सर्वं
 तत्काचनमयं रम्या विपुलकाननम् अत्युत्तमो जना नो हि गणितं शास्त्रकोविदः ७८ दिव्याभिर्नागक
 न्याभिरुत्तमं दत्ति शोभनम् वितलं च प्रविष्टो सौ दिव्यं चंपकशोभितम् ७९ स्तलं च शमी वृक्षैः कांच
 नैः फलितैः शुभैः महातलं चाम्रवृक्षैर्नाना पत्रिविचित्रितैः ८० वृत्तं मरुतैरन्यैर्दिव्यैश्च दनकाननैः
 रसातलं तथा भूतं वाक्ष्य विस्मयमागमत ८१ दोला रूढाभिरधिकं पन्नगीभिर्विराजितम् पाता
 ले परमं लिंगं सर्वोद्दृश्य हाटकेश्वरम् ८२ स्थितं भोगावतीतारे दिव्यं चंपकपूजितम् संपूर्णमनोरमं
 स्तत्र नागस्त्राभिर्निरंतरम् ८३ स्तूयमानं चरम्याभिर्मंडिताभिः कुचैर्धनैः संतुष्टो भून्मम स्तूय
 स्नात्वा भोगावती जलैः ८४ विमलैः पेदागंधैश्च महापातकनाशनैः दिव्यैर्वृक्षैर्लताभिश्च शोभितं
 चामृतेन च ८५ नवकुंडैः सुधापूर्णैर्महानागैः सुरक्षितम् मंदिरशेषराजस्य प्रविवेशमहत्तरम्
 ८६ नानाभावे विचित्रं हि सर्वतश्च स्मृशोभनम् नानारत्नमयं दिव्यं नानासुखविराजितम् ८७
 मंडितं शेषराजेन सह स्रफणशोभिना उपविष्टं ददर्शेन प्रभया परया युतम् ८८ वृत्तं कर्कोट
 काद्यैस्तैः शोभंतं सकपन्नगैः जपंतं वासुदेवेति वाङ्मनः कायकर्मभिः ८९ पुंडरीकः प्रणम्यै
 नं कंठसूत्रं प्रदर्शयत् ताटं कपत्रे दुहितुर्नागराजस्य संसदि ९० पुरतः स्थित एवास्य प्रत्युवा
 च धराधरम् पुंडरीक उवाच नाथा हं शरणं प्राप्ता भवंतं पन्नगेश्वरम् ९१ उ
 लूपाप्रेषितः पार्थ त्वदीयमिह काम्यया दौहित्रेण कृतं कर्म स्वपिता चार्जुनो हतः ९२ संजीवनार्थं
 पार्थस्य दीयतां मणिसत्तमः शेष उवाच तस्याः पतिर्महाबाहुः कन्याया मम पांडवः
 ९३ सव्यसाची कृष्णसूतः संग्रामे हरतोषकः हरदत्तवरश्चायमजेयः समुरासुरैः ९४ तच्च वाक्यं
 शंकरस्य शक्यते न व्यपोहितुं जानामि पौरुषं तस्य वैष्णवस्य धनुष्यतः केनासौ पातितः पार्थो युक्तः किं

८१

तेन केशवः केशवेन विना तत्र चकः समर्थः सुरक्षितुम् ९६ किमर्थं दुहितौ लूपा मत्समीपं हितार्थिनी त्वा
 वै संप्रेषितवती सर्वतत्कारणवद् ९७ परमो विस्मयो मे घञ्जुत्वा पार्थस्य पातेनम् पुंडरीक उवाच
 भीष्मद्रोणप्रभृतयः संग्रामे धर्मसूनुना ९८ गोत्रजानिहताः सर्वे तेषां दुःखेन दुःखितः युधिष्ठिरः क्र
 तुवरं कर्तुं कामो महीतले ९९ यंहयं मोचयामास तं निजया हृपांडविः अर्जुनेन विनितं च बभ्रुवाहो महा
 बलः २०० जातं मणिपुरे युद्धं बभ्रुवाहनपार्थयोः पुत्रेण सहितो युद्धे गंगाशापेन मोहितः १ विद्यते
 पांडवो भूमौ दुहितुस्ते पतिः प्रियः संजीवनाय पार्थस्य सन्निधौ ते महामते २ उलूपी मां निजदूतं व्यादि
 शस्परमाशया तथा कुरुष्व मां नागयथा ते वै यशो भवेत् ३ धर्मानुजं कृष्णरतं करिष्यं तं महाकृतम्
 जामातरं निजं युद्धे प्रहतं जीवय प्रभो ४ महतां वै भवं लोके परोपकृतये सदा जायते त्वसतां वित्तं पर
 नाशाय केवलम् ५ किंपुनः कृष्णशरणो वैष्णवस्ते सुतापतिः महद्भिः पतिताः पाल्याः स्ववृत्तेन धने
 न च ६ जैमिनिरुवाच एवं शेषस्तदा तेन पुंडरीकेण याचितः प्रत्युवाच महासर्पान्यशयं
 तु विधिकारितम् ७ पांडवार्थं प्रदास्यामि मणिं जीवितदायकम् किं वित्तेन शरीरेण किं राज्येने हि पन्न
 गाः ८ न जीवति पुनः पार्थो विद्यते न मया खिलाः मृतं पार्थं हि सुधयामणिना वाद्य जीवये ९ वैष्णवार्थं
 मदत्तौ द्वावारनालकपर्दको मया लोभेन विद्यते न भविष्ये ते सुधामणी १० शास्तापनयकर्तृणां विद्यते
 किल केशवः येनायं दंडितः पार्थो हियमेधप्रकारकः ११ तस्मादयं पुंडरीको मणिं यातुममाज्ञया गृही
 त्वा वैष्णवं पार्थं पुनः संजीवय त्वयम् १२ एवं विधं शेषवचस्ते निशम्य परस्परम् दुःखिताः पन्नगाश्चा
 सन्नशमं मे निरेहृदि १३ तेषां मध्ये महाबुद्धिर्धृतराष्ट्रोऽपि पन्नगः प्रत्युवाच धराधारविस्तरं तु क
 थानकम् १४ धृतराष्ट्र उवाच वदान्यानाम देयं हि किंचिन्नास्ति धरातले तथा
 पिनाथवक्ष्ये ह मात्मनः सदृशं वचः १५ मर्त्यलोके कथं राजन्मणिं जीवितदायकम् मानुषस्य मृतस्या
 र्थे त्वमेनं मोक्तुमर्हसि १६ गुरुघ्नस्य कृतघ्नस्य नोपधिर्न मणिर्नृप नमत्रा देवताश्चैव जायंते चार्थसा

जै.अ.
८२अ.
३८

धकाः १७ असत्यामानवामृत्युप्राप्यजीवन्तिनेवते मृत्युस्वकंनवृक्षाश्चदर्शयन्तिफलप्रदाः १८ भवान्य
 न्नगसर्वस्वमणिंयच्छतिजीवदम् सततंवेनेतेयेनविग्रहोनाथविद्यते १९ मतंगमुनिशापेनपातात्तन्न
 विशत्यसौ भूतलस्थमणिंप्राप्यगरुडः किंननेष्यति २० कृतघ्नमालुषाः सर्वमणिगर्वेणगर्विताः सुधामपि
 यिष्यन्तित्यक्तानोविषजंभयम् २१ सुधामणिविहीनानांफल्गुनांफणास्थितान् गृह्णाप्यन्तिमणीस्त
 त्रस्त्रियोपिमृगलोचनाः २२ ततौराजिलतांप्राप्यसर्पणांजीवितंवृथा स्थानंचसंदर्दीक्ष्यकथंहास्य-
 तिपांडवः २३ निर्विषान्गतसंस्थानान्गतश्चाकान्गृहेगृहे पन्नगान्श्वामयिष्यन्तिभिक्षुकाः सौदर-
 भराः २४ हितयज्जायतेकार्यनृपाणामंत्रिभिश्चतत् प्रवक्तव्यंयथाबुद्धानृपाः कुर्वंतुवानवा २५ जै
 मिनिरुवाच शेषस्तद्वचनंश्रुत्वाप्राहेनंधतराष्ट्रकम् महातापयुतंवाग्मीप्रहसनधरणीधरः
 २६ शेषउवाच तववाक्येनविधृतः कथंसंजीवकोमणिः नदीयतेमयातस्मैपांडवा
 यमहात्मने २७ मूर्खेणसहवासोपिदेशोग्रामेपुरेगृहे अनर्थएवसंभाव्योव्यवहारंविनैवहि २८ व
 रंजलधिपातालज्वलनावटपातनम् नविवेकविहीनेनमूर्खेणसहसंगतम् २९ कीर्तिः पराभवित्रीमे
 दत्तेसंजीवकेमणौ नास्माभिश्चेन्मणिर्दत्तः पार्थः किंनसंजीवति ३० तत्रकृष्णोनमणिनाजीवितंप्राप्य
 तैर्जुनः नूनंकृष्णमणेर्मूढप्राप्यतेसचराचरम् ३१ प्राप्नोतिजीवसंभारयुक्ताः स्मचिरजीविनः
 वत्सान्दत्त्वापुराकृष्णात्सगोपान्सत्यलोकधृक् ३२ अनयत्स्वपदंसर्पजिज्ञासुर्मधुसूदनम् स
 त्यलोकगतागोपानापश्यन्गोपालकम् ३३ निनिंदुस्तेविधातारंजगदुर्बालमधुवम् धिक्सत्यलोका
 विफलोयत्रकृष्णोनविद्यते ३४ यशोदानंदनेनाद्यकिमर्थंवंचितावयम् कमलाद्दृष्ट्वाणोजन्मश्रुतंतद
 मृतंधुवम् ३५ पंकजंहरिनामौतज्जातंपातकभस्मजम् नोचैत्कृष्णप्रियानस्मान्कुर्यात्कर्मजडान्क
 थम् ३६ तेषांवचनमाकर्ण्यसत्यमेनेतथाविधिः नवीनारचितागोपाः सवत्सायेनविष्णुना ३७ स
 पुत्रास्तास्त्रियोगावस्तोषिताबालकेनच किंपृथांमृतपुत्रांतांविशोकानकरिष्यति ३८ तृणंयज्जा

८२

यतेरुष्णाद्वज्रं वा जायते तृणम् तस्माद्वास्येमणिं सपनिमैः त्रास्ति विचारणा ३८ परोपकृतये जन्मसा
 धूनामिह जायते दधाचिनादर्शितं तदेव कार्यं प्रकुर्वता ३९ धृतराष्ट्र उवाच तंच कृष्ण
 मणिं प्राप्य यदि जीवेत पांडवः वृथामणिं प्रेरयसे येन जीवामहे वयम् ४० रोचते पन्नगानां ते विना
 शो गरुडाद्यदि प्रदेहित्वं मणिं नाथ न ब्रूमोत्र पुनर्वचः ४१ इत्याश्वमेधिके पर्वणि जैमिनीये वा
 भुवाहनविजयो नामाष्टविंशोऽध्यायः ३८ जैमिनिरुवाच एवं विधंवचः श्रुत्वा पु
 ण्डरीकं फणाभृतम् शेषस्तं प्रत्युवाचाथ न कुलं नः प्रयच्छति १ संजीवकमणिं नागगच्छत्वं वभ्रुवाहनं
 मया प्रोक्तमिदं ब्रूहि मन्यंते हि न मे वचः २ दुष्टानां प्राणिनां जन्मनोपकाराय जायते किमर्थं केशवं त्य
 क्त्वा याचितुं मां वृथा गतः ३ प्रार्थयिष्यति मनुजामत्वा पातालवासिनः वयं स्थिता भयान्मूनं सदा क
 रपदच्युताः ४ ततो जगाम भग्नाशः पुण्डरीकोरणांगणे यत्र पार्थः प्रावृत्तस्तैर्बभ्रुवाहनसैनिकैः ५
 कर्पूरदीपैः शतशो भासिते वीणकान्विते दीपाश्चंदनतैलेन केचिस्त्रिक्ताः प्रभान्विताः ६ यत्रास्ते रुद-
 तीसां तु पार्थ पार्थेति आशिषीं उलूपीत्यपरा राजन्यत्र चित्रांगदा च सा ७ आशया पुण्डरीकस्य चिंतय
 ती समागमम् ददर्शाथ ततो नागं विफलंतं समागतम् ८ पुण्डरीक उवाच न प्रयच्छं
 तिमनानां धामणिं सर्पाः सुरोषिताः पावके पुत्रदत्ते तस्य विशत्वं यथा सुरवम् ९ जैमिनिरुवाच त
 स्य तद्वचनं श्रुत्वा काष्ठीः कोपममन्वितः आदिदेश बलं सर्वस्वयमेव ययौ नृप १० रक्षां विधाय पा
 र्थस्य गृहीत्वा स्वशरान् बहून् कोणादशूणि मुंचन् हि श्रोत्राभ्यां पावकार्चिषः ११ कृशौषो वासुकिः
 क्वास्ते क्वचने तक्षकादयः कर्कोटशंखकुलिका धृतराष्ट्रः क पन्नगः १२ मणिं तेभ्यो हाराम्य दधु
 धामपि धनानि च पार्थः पिता मे पतितो धर्मराजस्य चानुजः १३ कृष्णस्य सेवको भूमौ कथं स्था-
 स्यति मत्सुरः अद्य सपानि सत्तुल्या न्यश्यंतु मम सैनिकाः १४ निर्दग्धवपुषः सर्वे पांडवार्थं रसा
 तले अद्य भोगावतीतो यभिन्नमत्सायकैः क्षितिम् १५ प्रयातु पांडवस्यागक्षालयत्परितुष्टु अद्य

जै. अ.
८३अ.
३९

सर्पमणीन्सर्वान्स्त्रियोगृह्णन्तिलीलया १५ अद्यजीवंतुतेसर्वेमयायेसंगरेहताः अद्यशेषनिमि-
 त्तं चेच्छंकरः पुरतो भवेत् १७ शिरसास्वेन तं देववारयिष्ये न संशयः शरैश्चराचरं व्याप्तं पश्यंतु स्था-
 पितं जनाः १८ जैमिनिरुवाच पातालमुखमासाद्य रचयामास तद्दलम् विज्ञातः सर्परा-
 जेन क्रुद्धः पार्थसूतो बली १९ शेषः प्रोवाच तान् सर्वान् स्वभृत्यान् च वर्जितान् धृतराष्ट्रेण मंदेन रोषि-
 तो बभ्रुवाहनः २० यथा युद्धे हताः सर्वे सुता विगतबुद्धिना नरेण धृतराष्ट्रेण पत्न्येन तथा वयम् २१
 कः कृष्णभृत्यसंग्रामे विजेष्यति सतिष्ठतु अद्य कालानलज्वालामालाजालैरसातलम् २२ मत्स्यसात्य-
 न्नगान् सर्वान् करिष्यति मतिर्मम धृतराष्ट्रेण वारोसो योधनीयो महाबलः २३ येन यद्वापितं बाजं तत्फ-
 लं तेन भुज्यते कर्कोटकस्तक्षकस्तु तथा न्येयां तु यो धितुम् २४ ततो नृपाज्ञया सैन्यनिर्गतं स्वपुराद्वहिः
 वमतश्च धमतश्च विषपूरप्रवर्षिणः २५ तदा द्विशतशोर्षाये क्रुद्धास्त्रिशतशोर्षकाः चतुःशतशोर्षा-
 न्ये सैन्येन चतुरंगिणा २६ निर्ययुस्ते महावीरा दिव्यरूपवपुर्धराः धन्विनो दिव्यकवचा मत्तमाना गसंस्थि-
 ताः २७ हयैरथैस्तथैवान्ये पदाताश्च सहस्रशः हारकुंडलकेयूरकिरीटधनमौक्तिकैः २८ मस्तकाभा-
 स्तरायेषां मणिरत्नविभूषिताः स्फुटिचित्राः सुवर्णस्य नानालंकारमंडिताः २९ विराजमाना राजेन्द्रपा-
 र्थपुत्रमथापतन् योजनानां पंचकहिभूमिं व्याप्य स्थितारणे ३० तेषां मुखेभ्यो निष्पेतु र्योरास्ता विषदृ-
 ष्टयः विस्फुलिंगसहस्रैस्तु दध्मानंतु तद्दलम् ३१ निजं वीक्ष्यार्जुनसुतो ररक्षाधस्वपौरुषान् सेने ते स-
 र्पनरयोर्मिलिते तत्क्षणाद्युधि ३२ भ्रुवाविव विराजेते रुद्रस्य प्रलयगमे ततः प्रवृत्ते युद्धं सेनयोरुभयो-
 स्तदा ३३ बाणखड्गदापातैर्मुसलैः शस्त्रकृतकैः पातितैः पात्यमानैश्चरणैस्तद्दलं वभौ ३४ ब्रह्मोद्वेगैः स-
 मुरैर्व्यासिखं परिदृश्यते जयं नागपतेः केचित् केचित् कार्ण्यैः शशंसिरे ३५ युद्धे मवर्तमाने तु मानवा विषमो हताः
 संपैर्दंष्ट्राविनाशं ते जग्मुस्तत्र सहस्रशः ३६ धृतराष्ट्रेण तस्मै न्यपार्थपुत्रस्य पातितम् शस्त्रास्त्रैर्विव-
 धैर्घोरैः सह स्वाण्येकविंशतिः ३७ क्रुद्धस्ततो महाबाहुर्बभ्रुवाहोपितादृशं धृतराष्ट्रेण चक्रे विरयं हतवाहनम्

८३

सेनामसत्यातत्राजौविष्णोरमिततेजसः स्मरणाद्वाणजालेनकार्ष्णिश्वक्रेमहाक्षयम् ३९ पतन्तिम
 पायोभिन्नाः शरैः सर्पफणाच्युताः प्रलयेगगनाद्मौनक्षत्राणीवभारत ४० ततः प्ररुद्धो बहुभिः स
 मन्तात्तैर्महाविषैः रराजरोद्रूपेयं पार्वतीशोरणेयथा ४१ शशुभेयमुनावारिगतो नन्दात्मजो यथा सै
 न्यं मस्मन्निभं वीक्ष्य जातं सर्वत्र फूत्कृतैः ४२ तेषां फणावायुजवैर्बध्नुवाहोपिसंदधे मयूरास्त्रं महद्दी
 मं सर्वनागनिषूदनम् ४३ मधुवर्षततश्चक्रे लिसांगाः पवनाशनाः मधुना ते ततो जाता बाणैर्भिन्नक
 लेवराः ४४ पिपीलिकास्ववीरेण मुक्तपार्थसुतेन च ताभिर्विलिप्तगात्रास्ते संग्रामं विजह्युस्तदा ४५
 धृतराष्ट्रस्य सर्वाङ्गजातं पलविवर्जितम् भित्वा स्थीनि पुनर्मज्जापन्नगस्य पिपीलिकाः ४६ अस्थी
 नि चिन्त्वा फलवत् कोटरं हि प्रकुर्वते ४७ दृष्ट्वा स्तथा द्येष पिपीलिकाभिर्यथा शिगांतुं न शशाकवीरः वा
 णैर्मयूरेर्नकुलैश्च घोरैः पिपीलिकाभिर्मधुना च सर्पाः ४७ वित्रास्यमानारणमण्डले ते गतानि केतंधरणी
 धरस्य ४८ राजा तान् भिन्नसर्वाङ्गान् प्रत्युवाच ह सन्निव शेष उवाच पलायनकथं
 तस्मान्मानुषाद्युद्धकोविदः ४९ कृतं भवद्भिः सकलैः साधुमंत्रविशारदैः प्रदीयमानो धर्मार्थे वारितो
 यैर्महामणिः ५० कथं न तं वारयते मंत्राशो हितकोविदः ईदृशं तं मणिकस्मात्परिरक्षति नो रुधाम्
 ५१ समर्थे च धनं देयं शरीरमपि वल्लभम् अदत्तमुभयं शौच्यं शमशाने स्वगिव स्थिता ५२ शीघ्रं मणिं
 चार्पयत तक्षकाद्यामहाविषाः छत्रशतशलाकैश्च कुण्डले च महाधने ५३ दिव्यरत्नमयी स्वकृचप्रदे-
 या पार्थसुनवे यावन्मधुमकुलोलैः पूरितं तेन भूतलम् ५४ तावद्दृष्ट्वा महेश्वर्यत्रास्ते केशवप्रियः
 शौच्येनानेन मणिना किं कार्यं पाण्डवस्य हि ५५ भविष्यति समीपस्थे कृष्णे त्रैलोक्यपालके यथा क्षी
 राणवेनी तमजाक्षीरं न गण्यते ५६ कामधेनुः सरतरुः कल्पवल्ली तथा हरौ भवन्तः पन्नगाः सर्वे मा
 नुषेण पराजिताः ५७ प्रायश्चित्तं प्रकुर्वन्तु मणिदानप्रभञ्जकाः मया सह हरिं प्राप्स्यन् पाण्डवार्थं महापुरे ५८
 पश्यन्तु गरुडा रूढमभयामृत्युनाशनम् विलोक्य ते यदि हरिर्नयने भोक्तुं संयुतेः ५९ जीवेन् न तान् न ते यो

जै.अ.
८४अ.
३९

बाधितुं नक्षमोतकः ततः पातालविवरान्निर्गतः पद्मेश्वरः ६० मणिमादायरत्नानि विविधानि बहू
 निच वस्त्रालंकरणाय च वस्तुजातं तथा बहू ६१ पार्थ पुत्राय तद्वा तु माययौ च स्वयं प्रभुः जैमि-
 निरुवाच गृहीत्वा तं मणिराजा वित्तं च विविधं तदा ६२ प्रायान्मणिपुरेरस्ये पार्थ पुत्रो मुदान्वितः धृ-
 तराष्ट्रस्ततो दुःस्वप्नामवाच्याह शंनृप ६३ कथयिष्यामि ते वारसम्यगाकर्णया धुना पुत्राभ्यां सहितो गेहे
 स्वके मन्त्रमया करोत् ६४ दुःस्वभावं च दुर्बुद्धिं समाहूयेदमब्रवीत् अनर्थः सुमहान् जातः पुत्रो प्रज्ञाप्र-
 कारितः ६५ पार्थेन जावितं प्राप्तं तन्न मे स्मरवदायकम् धर्मानुजश्च भविता किजरी बभ्रुवाहनः ६६
 भविष्यत्यश्वमेधश्चिरं वैराहि पांडवाः किमत्रानंतरं कार्यं ब्रुवतां पुत्रकावुषो ६७ मयानिवारितो राजा
 हितार्थं दीर्घदर्शिना दुर्बुद्धिरुवाच शोकं जहि महाबाहो कुतो दुर्बुद्धिना क्रतुः ६८ यत्राहं तत्र पु-
 ण्यस्य कथा ह्यापि न जायते जनितोऽस्मि त्वया तात दुःस्वभावश्च मे नुजः ६९ आवाभ्यां तात पुत्राभ्यां सहि-
 तः शौचमेकथम् अहं भ्रात्रायुतो येषां गृहेति श्चामि वैक्षणम् ७० जयंतत्र न पश्यामि कुतो वैथाजिको वि-
 धिः शत्रूणां पतनं तेषां नरके न वृषे मतिः ७१ त्वंप्रयाहियतो राजा याति जीवयितुं नरम् अहमग्रे गमि-
 ष्यामि हर्तुं पार्थ शिरोमहत् ७२ पातयिष्ये वने घोरे महागरुडवर्जिते कथं संजावयिष्यंति नीतेशिरसि
 संगरात् ७३ एतावदुत्कावचनं दुःस्वभावेन संयुतः जगाम च शिरो हर्तुं पार्थस्य हि सकुंडलम् ७४ अ-
 नयद्दुकदाल्यस्य वने शून्ये स्थितश्च सः चित्रागदा ततो लूशना पश्यतां महच्छिरः ७५ प्रोचतुः किमि-
 दं जातं हाहूतः पांडवो मुहुः केन नीतं शिरो रस्यं स चारुहरिजल्यकम् ७६ जैमिनिरुवाच पतिते
 धर्मपत्न्यौ ते पार्थ पादांति केतदा ततः कलकलश्चासीत् रणमध्ये विशांपते ७७ बभ्रुवाहोऽपि शमितस्तैः
 सर्वैः सहितो मुदा शेषं पुरस्कृत्य पुरं प्रविवेश महाबलः ७८ स तु लब्ध्वा मणिं यावत्प्रविश्य रणमंडलम्
 तत्र पश्यति तं पार्थं तावच्छ्रावतं ध्वनिम् ७९ शिरो नीतं शिरो नीतं केनापि स्वपितुश्छलात् पतिते मातरौ
 वीक्ष्य पार्थ गात्रं विशीर्षकम् ८० निपपात धरायां तु मृतकल्पो महीपते यस्मिन्काले किरीटी हि पतितो रणम्

८४

डले ८१ तस्मिन्दिने निशामध्ये सप्रकुंती ददर्श ह पाथयिधर्मराजाय सकृष्णाय च सत्वर ८२ प्रबुद्धा कथ
 यामास स्वप्ररात्रौ समीक्षितम् मया धनं जयौ हृष्टैस्तैलवाप्यन्तरे गतः ८३ दासेरकंसमारुहो गतो सौ दक्षिणां
 दिशम् गोमयेनानुलिप्तांगोजपाकुसुममण्डितः ८४ नूनं न विद्यते पार्थो विद्विहृष्णसरवातेव हृदयं भिद्यते
 मेघस्रभद्राकंकणगतम् ८५ कृष्णस्तस्यावचः श्रुत्वा सस्मार गरुडं प्रभुः आजगामाथ गरुडस्तमारुहो जग
 त्यतिः ८६ कुंती च मातरं भीमं देवकीं गोपकन्यकाम् समारोष्य यथौतत्र यत्रास्ते पतितोऽर्जुनः ८७ अयुतस्तं
 भसंयुक्ते वाणके स्त्रीभिरन्विते ददर्श चिरणंधोरं बभ्रुवाहो नकारितम् ८८ शत्रौरत्नप्रदीपश्च मासितं हेम
 कुंडलैः बाहुभिश्च दनादिग्धैः किरितैः कटकैर्दृतम् ८९ नारीणां च सहस्रैस्तं पार्थवी द्यावृतं हरिः नारी
 वदनचंद्रैश्च पार्थस्य मुरवपंकजम् ९० विम्लानतामिदं नीतं क्वापि क्वापीत्यवोचत भीमः कृष्णं प्रत्युवाच
 कृष्णसूयोदियेऽधुना ९१ प्रकाशितं सुरवांभोजं भ्रातुर्मे संभविष्यति जैमिनिरुवाच ततः स
 मुत्तीर्य रवगाह्वास्तदेवो महायशाः ९२ भीमेन सह ताभिश्च पार्थवी द्याव्रवीद्वचः किं जातं केन वीरेण पाति
 तौऽसि धनं जय ९३ इयं च देवकी माता यशोदा जननी च मे कुंती पितृघसा भीमोरणेत्वां वीक्ष्य ते सुहृः
 ९४ तं तथावादिनं कृष्णं भीमो वचनमब्रवीत् त्वमेव यदि गोविंद पतितं परिपृच्छसि ९५ किमंधकारजनि
 तं भयं वेत्ति दिवाकरः सक्रोमदीयं संग्रामे गृहीत्वा त्रतुरंगमम् ९६ पातयित्वा गतः कोपि मांसजानातु
 संगतम् कोसौ पार्थसमो वीरः पतितोर्जुनसन्निधौ ९७ एवं द्वितीयं जानातु कर्णपुत्रं च पातितम् जै-
 मिनिरुवाच ततः प्रबुद्धो वीरो सौ बभ्रुवाहो महाबलः ९८ जनन्यो तस्य ते बुद्धे ददृशा ते जनार्दनम् कुंतीं
 यशोदा संयुक्तां देवकीं च वृकोदरम् ९९ प्रद्युम्नेनानिरुद्धेन युयुधानेन चान्वितम् ज्ञात्वा र्जुनसुतो भीमं प्रत्यु-
 वाचातिदुःखितः १०० मया पुत्रेण जनको निहतो भीमपापिना सैन्यं च पातितं कर्णपुत्रश्च निहतो रणे १ एवं वि-
 धं सागसमांगदया परिपोष्य स्वजीवितविनाशार्थं हूतो नमैष विग्रहः २ शेषमुरव्याश्च संप्राप्ता गृहीत्वा जीवदं-
 मणिं मध्ये केनापि दुष्टेन शिरो नीतं पितुश्च मे ३ नमस्करोमि गोविंद चरणौ ते हृषीकुरु सुदर्शनेन च क्रेण शिरो

जै. अ.
८५अ.
३९

प्रेष्ठिंधिमाचिरम् ४ यथापुराराहुकंठोमधुसूदनपातितः यस्मिन्कालेनजननीनपितानचवांधवः ५ जन-
 स्तिष्ठतितत्रत्वंसर्वदापरिरक्षसि पितृहंतागमिष्यामिदेवाहंनरकार्णवान् ६ नपीडयिष्यंतिचमांष्टस्त-
 मसिचक्षुषा तवागमेनमृत्युमेभाव्यश्चनरकाहताः ७ मृत्युः प्रियोमेपरमोजीवितंदुःखदंमहत् तववैष्ण-
 वसर्वस्वमयान्तरेणमोषितम् ८ ईश्वराज्ञालंधिताहित्रिशूलेशांकरेक्षिप अथवाद्यजगन्नाथलंघिचक्रे-
 णमेशिरः ९ पितामहीनपश्यामिजनन्याननमस्कृता अब्रुवाणाकथंकुंतीनाशीर्वादंप्रयच्छति १० इ-
 त्याप्यमेधिकेपर्वणिजैमिनीयेकृष्णागमोनामैकोनचत्वारिंशोऽध्यायः ३९ जनमेजयउवाच क-
 थंधनंजयोवीरोजीवितस्तत्रसुव्रत मणिस्पर्शनकृष्णोनजीवितंतस्यतद्दुः १ जैमिनिरुवाच त-
 तःकुंतीप्रत्युवाच नागराजस्यकन्यका नमस्कृतासिदेवित्वंसर्पिण्याविषदंष्ट्रया २ सल्लग्नयापार्थकरेभ-
 वतीगोमतीनुकिं तयासपन्नगस्त्यक्तः पुत्रहंतायथापुरा ३ तथाहंसांप्रतंत्यक्त्वा तयावैराजकन्यया
 शापदंडेनलपनंमदीयंपरिपोथय ४ जैमिनिरुवाच ततःप्ररुरुदुःसर्वाःसहकुंत्यामहास्वनम-
 हापांडवेतिपतिताः सर्वेषांपश्यतामपि ५ अथशेषः प्रत्युवाचनमस्कृत्यजनार्दनम् त्वषीकेशजगन्नाथ
 किमिदंवीक्ष्यतेत्वया ६ धर्मराजस्यनिखिलंकुलंमग्नंरसातले तदुद्धरकृपासिंधौमणिनानेनमाचिरं
 ७ यतःपाषाणजातीयोमज्जयेन्नैवतारयेत् सुधापिसुलभाचेयंजननेत्राश्रुपूरके ८ मग्नंकुलंमज्जयसे
 पांडवस्यमहात्मनः रोदनेनजनानां हि नपश्यामोवयंशिरः ९ कृगतंकेननीतंवापार्थस्यधरणीतलान्
 यदत्रानंतरंकार्यंविष्णुनाक्रियतामिह १० श्रीवासुदेवउवाच शृण्वंतुसर्वेवचनंमदीयंमंत्रसंयुतं
 यद्यहंब्रह्मचर्येणनभग्नोभूतलेसदा ११ तेनमेककृतेनाद्यपार्थस्यायातुतच्छिरः येनीतितेपतंतव्यभि-
 नशीर्षममाज्ञया १२ जैमिनिरुवाच एवंब्रुवतिदेवेशोतौविनष्टौमहाविषौ पांडवस्यशिरःप्राप्तंतदाम-
 णिपुरेनृप १३ गृहीत्वाकेशवोदिव्यंमणिंशेषात्चयंप्रभुः प्रत्युवाचहरस्याज्ञानहंतव्याहिमादृशैः १४ पार्थशत्रु-
 प्रसादेनमणिनाजीवितंपुनः प्राप्नोतुयत्तास्तिष्ठतुयोजयेस्यमणिहृदि १५ प्रथमंकर्णपुत्रस्यपश्चात्पार्थस्यधविनः

८५

उत्तिष्ठ कर्णपुत्राद्यमणिस्तेहृदये धृतः १६ जौमिनिरुवाच धृतेमणौ कर्णपुत्रस्य शीर्षबाणेभिर्भ्र-
 न्बभ्रुवाहस्य युद्धे तथालग्नैर्चायसंक्षुब्धकेन यथापुरा घनघातौर्वशीर्णो १७ समुत्थितः कर्णपुत्रो म-
 नीषीबाणात्युनः संदधानो हि चापे कृष्णकृष्णकेशवेति ब्रुवाणं रणे पुनस्तिष्ठतिष्ठेति वीरम् १८ चुचु-
 बतत्केशवोतिप्रहर्षान्निमस्कृतः कर्णपुत्रेण कृष्णः समुत्थिते कर्णपुत्रेथ पार्थस्तथा बुद्धो विधिना तेन कृ-
 ष्णात् १९ यथा देही मायया भिन्नभावः संप्राप्या सौ निर्विकारं स्रुयोगात् तैर्वीक्षितः पन्नगैः सव्यसाची-
 त्रिभिर्वीरैः कृष्णबाहू प्रगुप्तः तेषुष्यवर्षमुमुचुः सुराः के पार्थस्य दध्नुर्विर्विधांश्च शंखान् २० आनंदितास्त-
 दा सर्वे सैनिकाः पाण्डवस्य ते वरं दिरेथ संप्राप्तान् कृष्णाकुंतीमुरवान् प्रभून् २१ वृषके तु स्तदा वीरो नमस्कृ-
 त्या शिवलालमुदा ददर्श भीमं कुंती च प्रहृष्टां पुत्रदर्शनात् २२ सर्वे ते संगता वीराः प्रद्युम्नप्रमुखाः पुनः
 प्रविष्टा बभ्रुवाहस्य पुरं कृष्णानुगानृप २३ सर्वैः पुरस्थैः सुजनैः पूजिता वित्तसंचयैः सप्तषष्टिर्वरानार्यो-
 नृत्यंतो भावसंयुताः २४ कुबेर इव वित्ताद्या दृष्टास्तैः शतशः पुरे पताकिनं नादयुक्तं गजान्वरथमंडितम् २५
 कुबेर नगराभासं वीक्ष्य ते विस्मता भृशम् मुक्ताफलचतुष्के च सकृष्णं सव्यसाचिनम् २६ सभायां बभ्रु-
 वाहस्य स्थापयंतो ब्रुवन्वचः तैर्वीरानागसहिता मात्रपां कुरुपांडव २७ पुत्रेण जीवितश्चास्मि हतसैन्यो-
 स्य हं कृतः सर्वत्र जयमन्विच्छेत्पुत्रादेकात्पराजयम् २८ गंगाशापेन संजातं पतनं ते धनं जय पुनः कृ-
 ष्णप्रसादेन जीवितो सिधनं जय २९ भीमेन सहितो वीरपश्य पुत्रस्य वैभवम् चित्रांगदां प्रियां पार्थहि-
 तीयां नागकन्यकाम् ३० संभावय महाभाग पुत्रं वीरं चलज्जितम् गृहाण सकलं राज्यं पुत्रेण यदुपार्जितं
 ३१ वासुदेव महाबुद्धे प्रबोधय धनं जयम् संगमश्चैतयोः कार्यः कुंत्या पुत्रकपौत्रयोः ३२ देवक्या भीमसेने-
 न जनन्या ते यशो दया अधोमुखश्च वीरो सौ नार्जुनं परिपश्यति ३३ त्यक्तकामो निजं देहं कलुषं स्वपितुर्द-
 धात् जौमिनिरुवाच ततः कृष्णो न संयुक्तं स्थापयित्वा निजासने ३४ पितरं प्राह पुत्रो सौ बभ्रुवाहो महा-
 यशः हिमाचलं गमिष्यामि पातयिष्ये कलेवरं ३५ नान्यथा पातकं घोरं गमिष्यति कलेवरात् कृष्णभक्तस्य

जै. अ.
८६

चतुरोर्धर्मकार्यप्रकारिणः ३६ वधोनसरवदोमद्यंतस्मात्त्यक्षैकलेचरम् भीमसेन उवाच यदिते पातकं गा
 त्रे भवेद्द्वारमहातले ३७ नतिष्ठति समीपे ते देवकी नन्दनो हरिः यथा वयं तोषितरः पातयित्वा पितामहम् ३८
 गुरुदोषं भानुपुत्रं स्थिताः कृष्णेन वीक्षिताः तथा त्वं जीवसित्को हरिणा पावनीकृतः ३९ तुरंगंधर्मराजस्य
 त्यक्त्वा शोकं च पालय तव कागणनापुत्र कृष्णाये पापकर्मणाम् ४० पंचपातककर्तारः किन्नाम्नास्य न तारि-
 ताः तु यैर्युगे च संप्राप्ते मानवान्याप पूरितान् पावयिष्यति नामास्य विष्णोरमित तेजसः कुतो दुःस्वकुतो दे-
 न्यंकुतः पापभयं नृणाम् ४१ येषां सद्भावसंयुक्ता जिह्वा स्यात्कृष्णा वादिनी जैमिनिरुवाच ते कृष्णेन वृताः
 सर्वे वैरशोकविवर्जिताः ४२ प्रमोदिताश्च संतुष्टास्तदा मणिपुरे नृप वादित्राणि च संजमुर्दुर्दानानि धूरि-
 शः ४३ विस्मयंतस्य युद्धस्य चरितं बहु मे निरे वृषकेतुं च कृष्णा च शशांसः शेषसंयुताः ४४ सुगोचतुरंगं कृ-
 ष्णाः पंचमेदिवसेततः कुंती वधूभिः सहिता मुमुदे पौत्रमंदिरे ४५ गायंति गायकास्तत्र नृत्यंति स्म नटाद-
 यः ४६ सुदितो माधवो राजन् पार्थ पुत्रसमन्वितम् ४७ वरासने चोपविष्टमिदं वचनमब्रवीत् श्रीवासुदेव उ-
 वाच वयं सरवोषिताः सर्वे बभ्रुवाहस्यमंदिरे ४८ सरवेन पंचरात्रं नो गतं पश्य धनं जय इदानीं भीमसे-
 नो यं सहकुंत्या यशो दया ४९ उलूष्या सहितो राज्यं धर्मराजस्य गच्छतु चित्रांगदा तथा यातु गृहीत्वा विविधं
 धनम् ५० प्रारंभं कारयंस्ते ते यज्ञस्येति मतिर्मम चिन्तां समहतीं राजा करिष्यति गते मयि ५१ भवान् पुत्रयुत-
 आहं वृषकेतुस्तथा परः हं सध्वजश्च वीरो सौ तथा न्ये संतुरक्षणे ५२ अग्रे संति महाबाहो राजानो वैष्णवाः
 परे अजेयास्ते मया प्याशा तैनाहं त्वां त्यजे कथम् ५३ जैमिनिरुवाच एवं हि मंत्रं कृत्वा य-
 प्रेरयामास पांडवम् वासुदेवो महाभागो वित्तं च बहुलाः स्त्रियः ५४ रक्षणार्थं स्थितो राष्ट्रे तुरंगस्य
 ति कोतुकात् शोषादयस्ततः सर्पाः कृष्णां विज्ञाप्यते मुदा ५५ पातालमभिजग्मुर्वै बभ्रुवाह न पूरि-
 ताः यद्दं वासुदेवस्य चरितं सार्जुनस्य च ५६ शृणु यासुर्वपापेभ्यो मुच्यते नात्र संशयः संजीवनं चा-
 र्जुनस्य सहकर्णात्मजेन च ५७ कथानकं पुण्यकरं यः कृष्णस्य शृणोति सः दुर्मृत्युना न बाध्येत कदाचिद-

पिबेनरः ५८ इत्याश्वमेधिके पर्वणि जैमिनीये बभ्रुवाहनविजयो नाम चत्वारिंशोऽध्यायः ४० जनमेजय उ०
 ततः परं किमभवत्कथं कृष्णेन संयुतः वीरैर्दृतः सव्यसाचीरक्षतुरंगमुने १ परमं जायते सौरव्यं मृण्वा
 नस्यतवाननात् हृदि मेवा स देवस्य पिबतः सकयामृतम् २ संतापनुत्क्षीरनिधिरेक एकसदोच्यते
 किंपुनश्चंद्रकिरणैर्मलया निलसंयुतैः सशीतललंगमितः सुमनोभिरलंकृतः चरितवासुदेवस्य गह
 नंरससंयुतम् ४ तथाभूतमहं मन्ये वदतस्ते महामते भीमे गते नागपुरं किंचकारजनादतः ५ तत्सर्वं क
 थयाद्यत्वं मया पृष्टोऽसि सत्तम बिलानितानि मन्ये हं सुरानि जगतां पते ६ प्रवदति न माहात्म्यं येषां
 पूर्णानि कीटकैः बभ्रुवाहपुरां मुक्तो वाजिराजो महासुने ७ कानिराष्ट्राणि तुरगः परिवभ्रामत इदं
 जैमिनि रुवाच पुरात्प्रमुक्तो राजेन्द्रतैः सकृष्णो महाबलैः ८ यावत्प्रयाति तुरगस्तौ वत्ताम्रध्वजेन सः
 योक्षितो रक्षतास्वंहि वाजिमेधतुरंगमम् ९ प्रमुक्तरत्ननगरात्स्वपित्रा बर्हिक्त्तुना ताम्रध्वजस्य हंसं त
 मर्जुनस्य हयोययो १० आघ्राय वदनं तस्य स्तब्धकर्णो ररा सह चरणेनोद्धृतेनै नंताडयामास भारत ११ प्रो
 यं मुक्ताफलमयं दशनेनैश्चादशात्कुधा पश्यामेनं द्वितीयोपिताडयामास वक्षसि १२ स्कंधकंडयनं पश्चात्
 चक्रुस्तौ च वाजिनौ १ तान्ध्वजः प्रधानं च पप्रच्छ बहुलध्वजम् १३ कस्य यज्ञनिमित्तं हि मुक्तः पत्रं प्रवाचय ब
 हुलध्वजः स्ततः पत्रं धृत्वा वाजिनमुत्तमम् १४ पपाव पत्रजं भावं राज्ञे सर्वे न्यवेदयत् राजा श्रुत्वा प्रधानस्य वचनं
 कोपपूरितः १५ जग्राह पांडवहयं कृष्णाभ्यामपिरक्षितम् प्रद्युम्नेनानिरुद्धेन तथा हंसध्वजेन च १६ अनुशाले
 न वीरेण कर्णपुत्रेण धीमता पाल्यमानं गतमयस्तथा वीरैः समन्वितम् १७ स्वांसेनां सर्वशस्त्राभ्यां रचयन्वा
 क्यमब्रवीत् ताम्रध्वज उवाच मम पित्रा दीक्षितेन कृता यज्ञास्तु सप्त वै १८ पुनश्चायं नरपतिः प्रकर्ता
 चाष्टमं क्रतुम् अष्टमेन तुरंगेण पितुश्चैवाष्टमः क्रतुः १९ भविष्यति सकृष्णो यमन्ये ते कृष्णा वर्जिताः
 संजाता ये कृताः पूर्वेतिष्ठंतु हरिसन्धुराः २० भवन्तश्च महाबुद्धे महद्युद्धं भविष्यति बहुलध्व
 ज उवाच तव सैन्येन पार्थस्य बहुलेनाल्पकं भुवि २१ संच्छादितं बलं राजन् यथाकापि न दृश्यते

जै. अ.
८७

अ.
४१

जानातिराष्ट्रराजेन्द्रो बभ्रुवाहोः शवानवा २२ प्रददातिकरंभारं मुक्तानांयः पितृश्रुते मुक्ताफलानि गच्छ
 तिमयूरध्वजमंदिरे २३ नित्यपुष्पांजलीकार्येन नर्तकीनां रजांसि वत् अस्मिन्नामे महावीरैरणो यं हश्य
 ते हृतः २४ अशक्ताः पतिताः केचित्केचिन्मृत्युमुपागताः निर्धनानामपुष्टानामल्पपोरुपकारिणाम् २५
 एतेषां कीदृशं युद्धं भविष्यति हये धृते ताम्रध्वज उवाच अन्येषामथ वीराणां गणना काममा
 ग्रतः २६ वीरावचरणे धीरो बभ्रुवाहनकर्णजो नारदास्योरुपरात्रावेतयोः संश्रुतं मया २७ नरनाराय
 णो तेन कथितौ पार्थमाधवौ प्रद्युम्नश्चानिरुद्धश्च युयुधानस्तथापरः २८ एते वृष्णा समा वीरास्ततो युद्धं
 भविष्यति अर्जुनं द्रुपदेण व्यूहेन वाहिनीं रचितां कुरु २९ पांचजन्यस्वनं धीरं प्रकरोति जनार्दनः देवदत्तं पांडव
 शंखं वादयते भृशम् ३० तुरगार्थं समायांति रथिनः शास्त्रपाणयः जैमिनिरुवाच एवंविधा
 यतरसाराजा युद्धे स्थितस्तदा सकृत्त्वानि श्रयं धैर्यं कृष्णो नाथ निरीक्षितः ३१ वासुदेवस्तु तान् दृष्ट्वा
 योद्धुं यो धानवस्थितान् उवाच वाक्यं प्रहसन् पार्थसंस्पृश्य पाणिना ३२ श्रीवासुदेव उवाच
 पार्थ ताम्रध्वजं पश्य मयूरध्वजनंदनम् अनेन विधृतः सोमस्त्वदीयः स्वंपरक्षता ३३ अत्र युद्धं व्यवसि
 तं सुमहद्वीरपातनम् मौचयाम्बं महावीराच्छंखाद्देदं यथा हरिः ३४ प्रद्युम्नाद्याश्च ये वीरा बभ्रुवाहन-
 पालिताः सर्वे युद्धं करिष्यन्ति त्वं मया सहितो नय ३५ रणभूमिं परित्यज्य समायाहि यतो व्रजे पिताम्य
 दीक्षितः पार्थ विद्यते नर्मदातटे ३६ शूरो यं जितकामस्तु सत्यवागनसूयकः नयो धनीयः पार्थेन सत्यमं
 तद्ददामि ते ३७ गृध्रव्यूहं हिरचय यथास्थानं धनं जय एतान् वीरान् महाकायान् ताम्रध्वजबले स्थितान्
 ३८ जानामि कालरूपोऽस्तान् सर्वे युद्धं तु मामकाः अहं स्वरयमारुह्य दारुकेण नियंत्रितम् ३९ योऽस्यामि सहि
 तः पुत्रैः पौत्रैः श्रांतोऽसि पांडव विनाशं सर्ववीराणामद्य मन्ये समागतम् ४० जैमिनिरुवाच एतावदुक्तं
 वचनं माधवः स्वरयंगतः गृध्रव्यूहेन सहितस्तुरंगं प्रतिमारिष ४१ वासुदेवं रथस्थं ते ददृशः सर्वपार्थिवाः
 गृध्रस्य च सुखे राजा ग्रीवायामनुशालकः ४२ हंसध्वजो नेत्रसंस्थः पक्षयो र्यदुन्दनौ प्रद्युम्नश्चानिरुद्धश्च सात्यकिर्भोज

वर्दनः ४३ पादयो रुभयोर्मध्ये गृध्रस्य किल संस्थितौ यौवनाश्वो मेघवर्णो व्यूहरसाविधायिनो ४४ अर्जुनं
 हृदये वीरं बहुभिः परिवारितम् चंचुस्थिता वुभौ वीरौ बभ्रुवाहनकर्णजौ ४५ एतान्वीक्ष्य बहून्वीरान्बहून्
 न्याम्य पार्थिवान् ताम्रध्वजो मुदा युक्त आजुहावजनादेनम् ४६ मया गृहीतं तुरंगं पार्थस्य महतोरणं
 त् यदि मोचयितुं कृष्णस्वयं प्राप्नोसि संगरे ४७ धैर्यं रणे प्रकर्तव्यं पार्थ पालय केशव मदीयं राजिनं यातं
 किं न धरयसे विभो ४८ नान्येषां विद्यते शक्तिस्त्वां विना देवकी सुत मया समं महारंगे सम्यग्योधयितुं
 हरे ४९ सुदर्शनं हि शार्ङ्गं केशरूप्यन्यानि धारय न विद्यते भयं मे च दृष्टस्त्वमसि चेदृणे ५० इत्या-
 श्वमेधिके पर्वणि जैमिनी ये कृष्णं प्रति ताम्रध्वजभाषणं नामैकचत्वारिंशोऽध्यायः ४९ जैमिनिरुवाच
 एतावदुक्ता वचनं पार्थ सैन्यं तथा विधं नाराचैरुद्धं च दैवसमं तादृक्किरद्वली १ पार्थं जघान सप्त-
 त्थाशसणां केशवं त्रिभिः बाणैर्विभेदतरसा सिंहनादमथाकरोत् २ दारुकं पंचभिर्बाणैश्चतुर्भिश्चतु-
 रौहयान् विव्याध कुपितो वीरस्तदद्भुतमिवाभवत् ३ न चभिः सात्यकिं वीरं हतवर्माणमष्टभिः प्रद्यु-
 म्भं च सहस्रेणानिरुद्धमयुतेन च ४ अनिरुद्धस्ततो वीरः समाहूयेदमब्रवीत् तिष्ठताम्रध्वजरणे पश्य
 त्वं मम पौरुषम् ५ सहस्वमे प्रहारं हि मुंचसुंचतुरंगमम् कस्त्वोच्चातारणान्मदपुरतो मम तद्दद ६ ताम्र-
 ध्वज उवाच मदनात्तावकं जन्म पुष्पबाणादिशेषतः बाणकन्यापतिस्त्वं तु किं युद्धं प्रकरिष्यसि ७
 बाणैर्निरक्षितः पूर्वमूषास्नेहेन साधुना नाहं तथा विधं कार्यं करिष्यामि महारणे ८ अद्य कृष्णस्य पुरतः
 पातयिष्ये महाशरैः आत्मानं पालय विभो न भवेज्जीवितं तव ९ अनिरुद्ध उवाच बाणं मुंचामि
 तिष्ठ त्वं बहुधा किं प्रभाषसे आत्मानं स्वयमेवे हवर्णयति न पंडिताः १० प्रत्यक्षमनुमानेन वर्णयंति न
 पंडिताः जैमिनिरुवाच बाणं मुंचानिरुद्धः प्रलयानलसन्निभम् ११ विभेदहृदयं तस्य सु-
 चित्रस्य धनुष्पातः सचित्रोपिशराणां हि न वत्याय दुर्नंदनम् १२ विव्याध समरे तूष्णं शरांस्तान्यंच धापरः
 अनिरुद्धः क्षणाच्चक्रे वीरं ताम्रध्वजरणे १३ चतुर्भिर्निहता बाहाः पंचमेनाथसारथिं जघान च ततस्तस्य

जै. अ.
८८

अ.
४२

वीरानन्यांश्चदारुणान् १४ अनिरुद्धशरैर्भिन्नाहृष्यन्ते सर्वसैनिकाः नित्रांगावनमध्यस्था स्फुरन्तस्तथा
भवन् १५ राहृश्चिच्छेदवीराणामंगुलीश्चनखास्तथा मणिवधं पृथक् चक्रे हस्तदंडं च मारिष्य १६ वक्षस्थला
निचास्थानिकदिदेशान् स्रग्भांसलान् शिरांसि च पृथक् चक्रे नेत्राणि च हसन्निव १७ दंतान् श्लुवस्तथा प्र-
भूः कुहश्चिच्छेदयादवः परमाणूपमानो तास्तस्य वीरस्य सैनिकाः १८ वायुना तद्रजोर्नातं सागरो हि महा-
त्मना अनिरुद्धप्रयुक्तेन तस्मिन्काले विशांपते १९ चतुर्विधं बलं हित्वा विधूमो ग्निरिव ज्वलन् अक्षौहि-
णीनां त्रितयं पातितं बलिना मुना २० कृष्णपौत्रेण वीरेण स्रुचित्रस्य रणांगणे पुनरन्यं महत्सैन्यं पोथयामा-
स सायकैः २१ पतंगा इव ते सर्वे दग्धाः कार्मुकधारिणः रथाविभिन्नास्तिलशो गजास्त्रस्ता वनंगताः २२ ह-
याहताः साश्ववीरा बाणैस्ते विदलीकृताः सुचित्रोऽपि महाबाहुः प्रद्युम्नतनयं रणे २३ बाणैर्विव्याध निशितं
विरथं तंचकार सः तं रथं भग्नचक्रं सत्यत्का कार्मुकमाददे २४ जघान बाणजानाथः स्रुचित्रं बहुभिः शरैः
विरथं ताम्रकेतुं हि चक्रे क्रोधसमन्वितः २५ उभौ तौ रथिनौ जातौ क्षितिस्थौ चक्रतु र्युधम् ततोऽनिरुद्धं कृत्वा
सौमूर्च्छितं स्वरथं स्थितः २६ पातयामास संप्राप्तान् वीरान्याडवसैनिकान् प्रद्युम्नपंचभिर्बाणैः क्षित्वासौ-
वाक्यमब्रवीत् २७ कामः स्रुचिन्द्रापिमयायदियुद्धे पराजितः कथं न युद्धं कुरुते देवकी नंदनो हरिः २८ आयातु
यातु गोविंदः कार्यं जातं तु मामकम् जौमिनिरुवाच तंतः प्राप्सो महाबाहुः कर्णपुत्रो महायशाः २९ वृषकेतुः स
माह्वयपंचभिर्निशितैः शरैः जघान ताम्रकेतुं हि विरथं तं मया करोत् ३० ततोऽन्यं रथमास्थाय यावत्पातयते शि-
शुम् तावदथो द्वितीयोऽपि कर्णपुत्रेण चूर्णितः ३१ यं यं रथं प्रयात्येषः स्रुचित्रः सिंहलीलया तंतं चिच्छेद सम-
रेव वृषकेतुरुदारधीः ३२ एवं शतत्रयं ते च रथानां तस्य पातितम् अन्यं रथं गतो राजा बाणैः कर्णात्मजं रणे ३३
मूर्च्छितं पातयामास देहं त्याधिगणो यथा एवं भित्वा तु शाल्वं तंचक्रे पौरुषवर्जितम् ३४ यौवनाश्वं शरैरेव
रथाद्भूमिं दशयित् सात्यकिस्तस्य तुरगान् हत्वा बाणैश्च सप्तभिः ३५ करोति नादं शंखस्य यावत्तेना
थ पातितः कृतवर्मा शराभ्यां हि पीडितो निपपातह ३६ सुचित्रस्याग्रतो रातस्तदद्भुतमिवाभव

त् विरेजुस्तेनराभूमोपतिताश्वास्यसायकैः ३७ क्षीणपुण्याइवजनागगनाद्भूतलेयथा बभ्रुवाहनमा
 यांतं स्रुचित्रोवीक्ष्यसंगरे ३८ प्रत्युवाचहसन्वीरस्त्वमेवपरिबुध्यसि क्षणंतिष्ठेसियुद्धेमेपुरतोबाणपंच
 कम् त्वंविमोचयसेधैर्यात्त्यजेहंमोक्तिकंकरम् ३९ जैमिनिरुवाच काष्मिर्मुमोचनाराचान्पंच
 तास्रध्वजंप्रति तैबाणाः सप्तधातेनस्रुचित्रेणविभेदिताः ४० रथः संचूर्णितश्चास्यबभ्रुवाहस्यतस्त्रणा
 त् पतितोभूतलेकाष्मिः खिलीभूतोमहारणे ४१ पततस्तस्यवीरस्यशरीराद्दूषणानिच विभिन्नानिवि
 कीर्णानिनक्षत्राणीवसंक्षये ४२ तादृशंपार्थकुमरंपातालतलभेदिनम् खिलीकृत्ययथोरोधात्तिष्ठ
 ष्योतिवादकः ४३ तंवीक्ष्यवीरानेत्राणिनिमील्यगतजीविताः तत्राभवन्महाराजरुद्रवीक्ष्येवजतेवः ४४
 बाहनानिपरित्यज्यपलायंतेस्मसैनिकाः हंसध्वजंसमाकीर्णंबाणैस्तस्यमहात्मनः ४५ परित्यज्यमृग
 च्छंति तस्मिन्सुदेतिभास्वरे त्यक्त्वाथयुद्धेचास्त्राणितथाशस्त्राणिचापरे ४६ रुधिरौघेविलीयंतेमीना
 इवविशांपते नात्मानंतेप्रजानंतिशरजालेनमोहिताः ४७ माभेष्टवीरामाभेष्टेत्युक्त्वावीरोधनंजयः
 आजगामाथसमरेधनुर्विस्फारयन्स्वकम् ४८ अब्रुवंस्तेहि किंपार्थतुरंगेणकरिष्यसि गोत्रवध्याभ
 येनासौकुरुतेयजमुत्तमम् ४९ अस्यहस्तेननिखिलानस्मान्हत्वाधनंजय किंकरिष्यसिपुण्यांहियेन
 तोभविष्यसि ५० एवंविधास्तदाशब्दान्ब्रुवाणान्संगरेमुहुः ततः पार्थेनवीरेणस्तंभितंतादृशंबलम्
 ५१ इत्याश्वमेधिकेपर्वणिजैमिनीयेतास्रध्वजविजयोनामद्विचत्वारिंशोऽध्यायः ४२ जैमिनिरुवा
 च पार्थः स्रुचित्रमासाधनवभिः सायकैर्नृप विव्याधवक्षसिकुद्रस्तैः शरैः पातितोरथात् १ अन्य-
 स्यंदनमारुह्यस्रुचित्रोरथिनांबरः व्यकिरत्तांडवंबाणैः समंतात्थनवाद्गिरिम् २ पार्थोपितमहर्ष्यांहि
 त्वायुद्धेशिलीमुखैः स्वशरंवंपूरयामासतिष्ठेतिग्राहमारिष ३ रथंचिच्छेदतिलशः सहयंसूतसंयु
 तम् अन्यंरथंप्रयातोयंस्रुचित्रोरोषपूरितः ४ पार्थस्यतुरगान्सूतंपातयित्वाब्रवीद्वचः हयास्तेनिह
 ताः सूतोमयायंपातितोरथात् ५ वृगभिष्यसिनेष्यामिस्वपुरंहससंयुतम् तस्यवाक्येनभित्तोसौनि-

जै. अ.
८९

अ.
४३

व्याधार्जुन आहवे ६ तं वीरं रथसंयुक्तं चक्रे भग्नकलेवरम् रथानां तस्य वीरस्य सहस्रं परिपातितम् ७ किशोरि-
ना तदा युद्धे नायं तिष्ठति संगरात् पार्थैर्विव्याध नाराचैः स्रुचित्रो न्यरथं गतः ८ अर्जुनं मूर्च्छितं चक्रे कृष्णस्य
पुरतस्तदा मूर्च्छित्यत्काजघानाथस्रुचित्रं पाण्डवः शरैः ९ ततस्ताम्रध्वजः पार्थं सरथं दक्षिणां दिशम् बाणैः
स्रुचित्रं निन्ये योजनं धरणी पथम् १० तमागतं रथं वीरस्य पुनरेव महाशरैः विभेद सकलं तस्य पाण्डव
स्याति पौरुषात् ११ अर्जुनस्तं हि सरथं गगने सायकैस्त्रिभिः परायामास वेगेन सिंहनादमथाकरोत् १२
सारथिं च रथं चैव प्राप्य पार्थोऽपररणे स्रुचित्रस्य घनांसेनां निन्ये यमपुरुं प्रति १३ अर्जुनं व्यध मद्राजा शरैः
कनकचित्रितैः उमौ चित्रास्त्रविद्वांसौ चित्रमंडलकारिणौ १४ वीरत्रियावृतौ धीरौ न मुंचेतां महारणम्
उमौ युद्धं परित्यज्य न गतौ तद्विकेतुकम् १५ असौ हि णीनां दिशतं पार्थेन विनिपातितम् स्रुचित्रेणापि पा-
र्थस्य प्रयुतं निहतं बलम् १६ चक्रतुर्दारुणं युद्धमन्योन्यजयकांक्षिणौ धनुश्चिच्छेदपार्थस्य ध्वजं च कन-
कावृतम् १७ पताकां चक्रगोसारौ सर्वापकरणानि च छत्रं रथं च तुरगान् सरंभ्रात्सूतमेव च १८ यं यं रथं
नृपो याति तं तं चिच्छेद शक्रजः सहस्रं पुनरेवास्य द्वितीयं जनमेजय १९ रथानां तत्र भग्नं हि सुचित्रस्या-
तिधन्विनः पार्थबाणैः पीडितांगः पौरुषं न विमुंचति २० तस्य मांसकणाश्छिन्नाः पतंति पवनाहताः कृष्ण-
स्य मस्तके राजन्धरण्यारवे च संस्थिताः २१ एवं विधतं दाजा तं युद्धं त्रैलोक्यमोहनम् वीरयोरुभयोर्धोरं दि-
नानां सप्तकं नृप २२ दिवारात्रं प्रकुर्वाणौ युद्धं वीरस्य भियावृताः सर्वे वीरास्तदाराजन् विस्मयंतस्य मेनिरे २३
स्रुचित्रः पाण्डवरथं गृहीत्वा गगने गतः २४ येन वद्यच्चरद्राजन्नामिषं क्रोधमूर्च्छितः २४ चिक्षेप भूतले दूरात्
साक्षध्वजपताकिनम् तं निरीक्ष्याथ गोविंदः स्वकरेण दधौ हरिः २५ ताम्रध्वज उवाच मया यं-
पोषितः पार्थः सरथोगगनाद्भुवि त्वया यदि हतो हस्ते पौरुषं मामकं शूभम् २६ तं तथा भाषमाणं तुराजा
नमधुसूदनः जघान गदया मूर्ध्नि पदाच्च हृदये तथा २७ सभिन्नहृदयो भूपः प्राप तत्कृष्णसंमुखः स्वरथं
समवस्थाय कृष्णां विव्याध सायकैः २८ श्रीकृष्ण उवाच पार्थ त्वमेव संग्रामे युत्सवाहं चोधये आवयोः सं-

८९

ते छिन्नवर्मवर्ष्माणो निपेतुः शोणितोक्षिताः ४५ वेदबाल्याः कुशास्त्रज्ञा विष्णुभक्तिविवर्जिताः मातापि
 त्रोर्भक्तिहीनानास्तिकारौ रवेयथा ४६ तावत्सराक्षसः प्राप्तो रुधिरारव्यागदादधन् गदया ताडया
 मासमूर्धितं लवमोजसा ४७ जगाम मूर्च्छाबालो सोमो हर्तुं भूतले पतत् मूर्च्छाविहाय सलवस्तदा तस्थौ
 गजेन्द्रवत् ४८ कुंतमादाय भूमिस्थं प्रययौ राक्षसं प्रति कैशोष्वाक्षिप्य तदुष्टं कुंतेनाभ्यहरच्छिरः ४९
 स्वधनुर्जगृहे वीरः सूर्यदत्तननादच मुमोच निशितान्बाणान् सैन्यक्षयकरान् बहून् ५० ततः सैन्येन म
 हता वेष्टितः पुनरेव सः गर्भस्थो हि यथा जतुरज्ञानेन बहिःस्थितः ५१ वेष्टते तद्देताप्येष स्तेन सैन्येन
 वेष्टितः तृणैरावेष्टितो वह्निस्तान्येव दहति ध्रुवम् ५२ तद्वत्स बालस्तत्सैन्यं दहत्कोपपूरितः ५३
 इत्याश्वमेधिके पर्वणि जैमिनीये कुशलवोपाख्याने लवयुद्धविजयवर्णने नाम त्रयस्त्रिंशोऽध्यायः ३३
 ४३ जैमिनिरुवाच कुशास्तं लक्ष्मणं दृष्ट्वा प्रययौ सिंहविक्रमः आयातं पंचभिर्बा-
 णैर्लक्ष्मणोऽभिजघान तम् १ तैस्ताडितः कुशो वीरस्त्विदं वचनमब्रवीत् कुश उवाच
 स्थिरो भव महावीर सापदं पृष्ठतः कुरु २ इत्येवमुक्त्वा वचनं बाणैश्चैकमुमोच सः तैर्बाणैर्न सरथो बभूवा
 मघटिकाद्वयम् ३ अतिभ्रमेण चत्वारो वाजिनः पंचतां ययुः ततोऽन्यं रथमारुह्य लक्ष्मणो मुमुचेश रान्
 ४ द्वाभ्यां शराभ्यां चिच्छेद कवचं चातिनिर्मलम् किरीटं च त्रिभिर्बाणैस्तदद्भुतमिवाभवत् ५ स भिन्न
 कवचो वीरो मुक्तत्वक् स पर्शुनाडिव तस्मिन् रणे रराजाय सीतासूनुर्महाबलः ६ अब्रवीत् लक्ष्मणं वीरः कुशो
 विनयपूर्वकम् द्विषद्भावं परित्यज्य मम भारस्त्वया हतः ७ उपकारः कृतो नूनं त्वया कर्ता तथाऽप्यहम्
 सैन्यभारो महानस्ति तवलक्ष्मणसांप्रतम् ८ तं सर्वनाशायिष्यामि पश्य मे हस्तलायवम् अयं सूक्तं ज
 पन्नुच्चैराय वंश्चुतिविश्रुतम् आग्नेयमस्त्रं मुमुचे सीतासूनुर्महाबलः ९ आग्नेयास्त्रान्ततो ज्वालाः
 प्रादुर्भूताः सदस्त्रशः ताभिस्तस्य रथो दग्धो लक्ष्मणस्य महात्मनः १० सैन्यं दग्धं पताकाश्च वा
 मांस्थाभरणानि च ज्वलत्कुक्षिजो वीरादग्धश्मश्रुशिरोरुहाः ११ दत्तं तस्मै सदा पुच्छवाणि

जै.अ.
७०

अ.
४३

नाहंसवर्णिनाम् रथाश्चक्राणिदत्तंते छत्राणिचामराणिच १२ आयुधानिचसर्वाणिदद्यान्त्या रैरि
 नहविर्मुजा दत्तमानंततो हस्वासेन्यशत्रुनिबर्हणः १३ लक्ष्यगः शमयामामतदस्त्रवारुणास्त्रतः
 ततः कुशोमहावीरोवायव्यंसदधेशरम् १४ वायव्यास्त्रेणते सर्वे वारावियनिउडिरे तदासाक्षाद्
 जामत्ताः पतंत्यनिलरंहसा १५ जैमिनिरुवाच सेनानीः कालजितुकुहोलक्ष्मणवा
 क्यमब्रवीत् संहारिष्याम्यहंबालंवेलेवमकरालयम् १६ यावत्कनिष्ठोनायातितावत्कुर्वेपराक्रम
 मु इत्येवमुक्त्वावचनकुशं प्रायात्सकालजित् १७ सेनाध्यक्षउवाच त्वमघनूनसंप्रा
 प्तोरामचंद्रबलक्षयः जातोयद्यपिकुर्वेऽहंकुशस्योन्मूलनंभुवम् १८ कालजिद्रूषितंश्रुत्वाकुशोव
 चनमब्रवीत् कुशउवाच अजागलस्तनस्येवव्यर्थेनामविभाव्यते वधिरस्यय-
 थाकणोवृथाश्रवणवर्जितौ १९ बालानांहियथाब्रह्मतृणस्याग्निर्यथावृथा सेनाध्यक्षःकृतःकेन
 त्वादृशोबहुजल्पकः २० त्वयिपश्यतिरेमूढसेन्यहेतिममानुजः बाणंछिंधिमयामुक्तंतवजिह्वा
 विदारकम् २१ इत्युक्त्वाकालजिज्जिह्वामलुनादिषुणाकुशः मौनीत्वसांप्रतंजातोवाहिन्यांसंस्थितं
 लवम् २२ आनयाशक्तचसंपूज्यत्वमौनव्रतमाचर अत्यंतंकालजितुकुहः शरेणानतपर्वणा २३
 कुशंतं हृदयेविध्वावामहस्तमताडयत् चिच्छेदतस्यापिकुशोबाणेहस्तंचेदक्षिणम् २४ ततोऽर्द्धचं
 द्रेणशिरश्चिच्छेदास्यसकुंडलम् हृतेकालजितिप्रोटेकुशंसौमित्रिरभ्यगात् २५ वर्षन्बाणगणा-
 न्घोरान्शालतालवटच्छिदः कुशंजघानहृदयेबाणैः षड्भिरथोदृढम् २६ शक्तिंचिक्षेपसौमित्रिः
 कुशंप्रतिगदामपि कुंतंरवडुंचपरशंतोमरं चर्मचाक्षिपत् २७ कुशस्तुससधात्तानिशस्त्राणिपरि
 चिच्छिदे ननर्दसिंहवद्दीरास्तिष्ठतिष्ठशरान्सह २८ इत्येवमुक्त्वानाराचान्पंचवाल्मीकिनार्पितान् गा
 र्दपत्रान्सुनिशितान् विषमान्यन्नगानिव २९ ज्वलदग्निकणान्वीरः कुशोधनुषिसंदधे अश्रमुक्त्वाः शराव्या
 मिज्वलंतोमर्मभेदिनः ३० विभिदुर्हृदयंतस्यलक्ष्मणस्यमहात्मनः सौमित्रिश्चपपातोव्यासूर्यः रवादि

७०

नायं विजेतव्यो मतिर्मम २९ माशं कांकुरुवीरेऽस्मिन्महासत्त्वे धनं जय ॥ पश्य द्रवन्तीं एतनां सचित्रश
 पीडिताम् ३० बभ्रुवाहनसुरव्याधेतेऽमुनाहे लयाजिताः गांडीवमुक्तैर्नाराचैरुवंपपातयमाचिरम्
 ३१ शार्ङ्गधनुषाचैर्नपातयेनात्र चिंतनम् ततो मुमोच गोविंदः कार्मुकात्त्वान्महाशरान् ३२ अ-
 र्जुनः संमुखो वीरं विव्याध हरिणोदितः तथापि केशवस्तं हि व्यकिरद्वयसंस्थितम् ३३ नरनारायणो ते-
 न विद्धो बाणैः सुतेजनैः उभयोर्धनुषीचक्रे गुणहीने स्वसायकैः ३४ उवाच केशवं राजा हर्षेणोत्फुल्ललो-
 चनः जनेन द्वौ पृथग्भूतौ संयोज्यो भूतिमिच्छता ३५ अर्जुनस्य रथं त्यक्त्वा सूतज्जंतुश्च केशव महा-
 रथोपरो भूत्वा युत्यसेरत्नमास्थितः ३६ त्वया विहीनः पार्थोऽसौ पतत्येव न संशयः सारथिर्भव गोवि-
 दमापातय धनं जयम् ३७ ततः कृष्णो रथं त्यक्त्वा पार्थसूतोऽभवत्पुनः प्रेरयामास तुरगान् जवनात्किं
 किणीयुतान् ३८ तैरथैश्चावसंघट्य कशाघातेन सारथिः ताडयामास वेगेन कोपादरुणलोचनः
 ३९ सचित्रोपिशरैस्तीक्ष्णैर्दशभिर्मधुसूदनम् विव्याध पांडवं षष्ठ्या शरणां पृथिवीपते ४० छत्रं
 पार्थस्य चिच्छेद पुनः कृष्णं शतेन च अर्जुनस्तस्य वीरस्य रथं चक्रे विचूर्णितम् ४१ गात्रं विभेद नारा-
 चैः समंताल्लोमवाहिभिः यत्र यत्र अर्जुनशरैर्नीयते तत्कुले वरम् ४२ पुनरायाति पार्थस्य समीपे शस्त्र-
 संयुतम् पदापदं तमायांतं सचित्रं माधवोऽक्षिपत् ४३ पदप्रहाराभिहतः पपात धरणीतले पु-
 नरुत्थाय वीरोऽसौ गजं मत्तं समाश्रितः ४४ तत्र संस्थाः शरैस्तीक्ष्णैर्व्यधमत्कृष्णपांडवौ रथं सकृष्ण-
 साश्वंतं चक्रे भ्रमसमाकुलम् ४५ मूर्च्छां त्यक्त्वा च ये वीरा बभ्रुवाहनसन्निभाः योद्धुं प्राप्तास्तास्यैकतुंते
 भिन्नाः पतिताः शरैः ४६ एवं विधं प्रयुज्यंतं सचित्रं माधवः क्रुधा गृहीत्वा दारुणं दिव्यं करे चक्रं सुद-
 र्शनम् ४७ तिष्ठतिष्ठेति राजानं समरे प्राद्रवद्रथात् धराचक्रं पिता तत्र देवानां भयमाविशत् ४८
 समुद्राश्चुक्षुः सूर्यश्च कंपे भ्रमितादिशः शेषाद्याः पन्नगाः सर्वे भयात्कुंडलिनो भवन् ४९ ताम्रध्वजो-
 गजं त्यक्त्वा समुखः कृष्णभागमत् तेन चक्रेण देवेश श्वकारकदनं महत् ५० शतमक्षोहिणीनां तु कुब्जेन

जे.अ.
१०

हरिणाहतम् ५१ इत्याश्वमेधिके पर्वणि जैमिनीयेताम्रध्वजयुद्धे श्रीकृष्णकोपोनामत्रिचत्वारिंशोऽध्यायः
 ४३ जैमिनिरुवाच पतितो वीक्ष्य तां सेनां स्रवित्रो हर्षपूरितः प्रोवाच कृष्णं कुपितं चक्रपाणिं महाहवे १
 सेनाहताकृतं कार्यं मध्ये चांतरदायिनी इदानीं त्वां हि पश्यामि यथा रूपमवस्थितम् २ सुदर्शनं च ते रूपं क-
 थं त्यक्ष्येह मद्यवे पित्रानियुक्तो यज्ञार्थं तिष्ठेति मधुसूदन ३ स्वमश्वं रक्षता देवमया कस्माद्विलोकितः यथा
 काचं विचिन्वन् हिलभेद्विष्यं मणितथा ४ अर्जुनार्थं त्वया पुण्यं युद्धे पूर्वं समर्पितम् अधुना स्य शरीरं हि नि-
 योजयसि केशव ५ चक्रहस्तं धारयामि पार्थ चरथिनां वरम् मम तात स्य यज्ञेऽस्मिन् यथा जायेत देवतम्
 ६ एतावदुत्कावचनं चक्रहस्तं परामृशत् दक्षिणेन करेणैव करं कृष्णस्य संगरे ७ वामहस्तेन देवस्य पदे ज-
 ग्राह वेगतः ललाटे स्वेपदं स्थाप्य संस्मुरवोर्भुजमाद्रवत् ८ तमायां तं सकृष्णो हि पार्थोऽपि व्यचरन् नदा कृष्णा
 जयाशराणां स्वेकामुके सैदधेशतम् ९ समाकिरत्तथा भूतं स्रवित्रं जनमेजय पार्थ पदाताडयित्वा तास्य के-
 तुर्महाबलः १० जग्राह कृष्णसंयुक्ते बाहुभ्यां संगरे मुदा ततः कृष्णेन दक्षिणः पपात धरणीतले ११ पतता तेन
 तौ कृष्णावाकृष्टौ हस्तवेगतः पतितौ तावपि तदष्टय्यां मोहसमन्वितौ १२ उत्थितः स्वयमेवा सौ यावत् पश्यति
 भूतले तावद्दर्शतौ यातौ तुरंगौ च पुरं प्रति १३ हतावशैषा न्वीरांस्तान् गृहीत्वा प्रययौ नृप मयूरकेतुं सं-
 प्राप्य कालेन कियता तदा १४ स्थितो बहिःपुत्राभ्यां शौरस्यैव यज्ञमंडपे पुत्रवीक्ष्यागतं राजा हयैश्च परमं बल-
 म् १५ प्रत्यवाच ह सन्वीरः पुत्रं स्वं तं शिशुं ध्वजः मयूरध्वज उवाच पुनरेव ह यो वत्स संप्राप्तो वर्यवर्जि-
 तः १६ द्वितीयः कस्य तुरगो नृपते र्धारितस्त्वया तं पुत्रः प्रत्यवाचे दं नमस्कृत्याग्रतः स्थितः दीक्षितं श्वं-
 गहस्तं हि मृगाजिनपरिग्रहम् १७ ताम्रध्वज उवाच यज्ञार्थं धर्मराजेन सकृष्णो हय रक्षणो नियुक्तः स
 व्यसाची हि धनुर्विद्याविशारदः १८ वीरैः परिवृतो धीरैः समयावीक्षितः पुरि बभ्रुवाहस्य नृपते स्तरंगं परि-
 रक्षतः १९ तत्र युद्धे व्यवसितं यादृशं पृच्छमानिनम् निजं प्रधानं बलिनं चत्वारं बहुलध्वजम् २०
 बहुलध्वज उवाच प्रहसन् प्रमुरवावीराः पांडवार्थं महाबलाः पातितास्तव पुत्रेण पश्चात्कृष्णो हि-

१०

अधितौ २१ ताभ्यां युद्धं महत्कृत्वा गृहीत्वा कृष्णमाधवौ तस्मिन् रणे पातितौ तौ सूक्ष्मतौ तव सूनुना
 २२ ततः परं होतुरगौ निर्गतौ स्वेच्छया रणात् एतयोः पृष्ठतः प्राप्तस्तान्त्रकेतुर्निजं पुरम् २३ सूक्ष्मौ
 त्यक्त्वा कृष्णपार्थौ किंकर्तारौ न वेद्यितव वयं कुशलिनः प्राप्ताः सहयाः संस्थितं त्विदम् २४ मयूरध्वज-
 उवाच अकार्यं तु महत्कृत्वा पुत्रः प्राप्तो ममांतिकम् गृहीत्वा तुरगौ संदोहा कष्टं वै खितौऽस्य हम् २५
 परित्यज्य वशं प्राप्तौ हृषीकेश धनं जयौ हयाभ्यां नैव मे यज्ञो भविष्यति मतिर्मम २६॥ पुत्रकः शत्रु-
 रूपेण प्राप्तो मां बाधितुं गृहे यदि देवस्त्वया दृष्टो भगवान्मधुसूदनः २७ सार्जुनो युद्धसमये विना तं क-
 थमागतः यथा हि दुर्भगानारीपतिं प्राप्य निशासुरवे २८ कदाचिद्दैवयोगेन निद्रां प्रकुरुते तथा त्वया
 कृतं हरित्यज्य गच्छ दूरे हि मद्गृहात् २९ वेसित्व मात्मनो बुद्धिं धन्यां तुरगसंग्रहात् तुलसीकाननं
 त्यक्त्वा विजया हि समाश्रिता ३० वरांचं पकजां मालामधः कृत्वा सुमोहितः कस्तु गृह्णाति सरसो धनु-
 रकुक्षमस्त्रजम् ३१ यज्ञं त्यक्त्वा गमिष्यामि हयौ दूरे क्षिपाम्यहम् स्थानं शंससु दुर्बुद्धे यत्र तौ कृष्णपौ-
 डवौ ३२ जैमिनिरुवाच एवं विनिश्चयं कृत्वा स्थितः स नृपतिर्गृहे सपत्नीकः कृष्णाकांक्षी पुत्रंग-
 हं त्युनः पुनः ३३ कृष्णो मणिपुरे बुद्धः प्रबुद्धाश्चेतरेजनाः ततः कृष्णं सव्यसाचीं प्राहेदं वचनं नृप ३४
 अर्जुन उवाच कगतौ तुरगौ नाथ कचायं भूपतिर्गतः तत्र मां नय देवेश यत्र युद्धं प्रजायते ३५ श्रीवासु-
 देव उवाच हयोरत्नपुरं पार्थ गतौ मन्ये महाहवात् तत्रागच्छामहे सर्वे मयूरध्वजपालिते ३६ त्वं मया
 सहितश्चाग्रे यातु वीराश्च पृष्ठतः अग्रे ते दर्शयिष्यामि मयूरध्वजसाहसम् ३७ गृहीत्वा पांडवं हस्ते प्रय-
 यौतं नृपं प्रति पृष्ठतो निर्गतं सैन्यं पांडवस्य महात्मनः ३८ बासुदेवस्ततः पार्थमिदं वचनमब्रवीत्
 श्रीवासुदेव उवाच दीक्षितस्य पुरं रम्यं दिव्यप्राकारतोरणम् ३९ पार्थ पश्य नृपस्यास्य चरितं मानसं-
 तथा प्रतारयितुं मायाते मयि सत्यं न मोक्ष्यति ४० वृद्धो हं ब्राह्मणो भूत्वा प्रार्थयेया दृशं नृपम् त्वां बाल-
 कं करिष्यामि हितार्थं तव सज्जत ४१ एत्यागच्छ मया साद्धं प्रविशामि पुरं महत् निशामध्ये चरिष्या-

४२ जैमिनिरुवाच प्रविश्य तौ तथा भूतौ निशामध्ये त्वपश्यताम् निद्रितानां ज
 नानां हि स्त्रीयुतानां च चेष्टितम् ४३ दृष्ट्वाः कृष्णो न तेलोकावरमंचकशायिनः परस्परं प्रमुखाणाः कोतु
 केन जनाधिप ४४ कश्चित्सुमान्निजां कांतां चंद्रदीपेन भासिताम् गृहीत्वा वदनं तस्याः स्पर्शकरेणाव्र
 वीहत् ४५ सर्वांगानि च ते वीक्ष्य भद्रे कुवल्याक्षि मे न तथा जायते त्वमिर्यथा कृष्णविलोकने ४६
 नार्थुवाच सकृष्णास्मि भुवं नाथरतिकालं हि पश्यसि मल्लोचनस्थं कृष्णं ते मोक्षं मन्ये समागतम् ४७
 प्रियउवाच गृहीताः कुर्यात्ता भद्रे मदीयाः शिरसि स्थिताः त्वया करेण वामेन भिन्नकेशो न किं भवे
 ४८ नार्थुवाच मुंचाधरपुटं धीरभाभिंधिकुचमंडलम् स्रवत्तयोः कृतो भेदः स्वलनायोप-
 जायते ४९ पुरुषउवाच स्रवत्तानां मोक्तिकानां त्यक्तसंगाधि मौकुचो तावत्संप्रीडयिष्यामि भ-
 वेतां कृष्णचूचको ५० जैमिनिरुवाच एवं विधानि वाक्यानि शृण्वन् नरात्रो जनादेनः ततः प्रभात
 समये वर्त्तमानेऽर्जुनान्वितः ५१ प्रययौ नृपतिं द्रष्टुमुपविष्टं वरासने विविधैः पार्थिवैर्गुप्तं मंडपे भूक्त
 रैर्वृतं ५२ कस्तूरीनिकरैश्चंद्रकलाभिश्चैव संयुतं नानारत्नचतुष्टये तददर्शजनादेनः ५३
 इत्याश्वमेधिके पर्वणि जैमिनीये तस्मै ध्वजविजयो नाम चतुश्चत्वारिंशोऽध्यायः ४४ जैमिनिरुवाच दौ
 क्षितं जायया युक्तं तुरंगद्वयसंयुतम् तमब्रवीत्तदा विप्रः स्वस्तीति प्रथमं वचः १ द्विजउवाच स्वस्ति-
 ते नृपशार्दूलविद्धि मांसंगतं द्विजम् सशिष्यं पश्य संप्राप्तं मंडपे यज्ञकारिते २ मयूरध्वजउवाच
 समुत्थितोऽस्थं हविप्रनमस्कृत्य सशिष्यकम् भवं तं यावदेवावतावत्स्वस्ति प्रभाषसे ३ नमस्कारं विना-
 विप्रस्वस्ति ब्रूते जनाययः शापेन किं ततः कार्यं तस्माद्वक्तुं न ते कृतम् ४ जैमिनिरुवाच
 पपात दंडवत्पश्चाद्वाक्कदेवस्य चाग्रतः समुत्थापित एवासौ कृष्णो नामित बुद्धिना ५ पप्रच्छ नृप
 ते भूयो हरिं प्रच्छन्न भूक्तम् कस्मात्प्राप्तं पूज्यपादैः सशिष्यैर्मम मंडपम् ६ किंप्रियं भवतां कार्यं
 वंतु मया धुना धन्योऽस्य नृगृहीतोऽस्मिना देयं मम विद्यते ७ विप्रउ० नमस्कारं विना विप्रैः स्वस्तिवाच्यो नराधिपः